

ЛЬВІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ГО «НАУКОВИЙ КЛУБ «СОФУС»

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС

Міжнародний науковий журнал

Заснований у 2013 році

Випуск 4

2018

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС

Міжнародний науковий журнал

Заснований у 2013 році
Виходить до 4 разів на рік

Випуск 4. 2018

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

Співзасновники: Львівський торговельно-економічний університет, Подільський державний аграрно-технічний університет, ГО «Науковий клуб «СОФУС»

Головний редактор:

Башнянин Г.І. – д.е.н., професор (Україна)

Заступник головного редактора:

Іванишин В.В. – д.е.н., професор (Україна)

Виконавчий редактор:

Семенишена Н.В. – д.ф., доцент (Україна)

Відповідальний секретар:

Сидорук Б.О. – д.ф., с.н.с. (Україна)

Випусковий редактор:

Сава А.П. – д.ф., с.н.с. (Україна)

Редакційна колегія:

Анісіч З. – д-р н., професор (Сербія)

Барроз Р. – професор (Іспанія)

Білан Ю. – д.ф., (Польща)

Васильців Т. – д.е.н., професор (Україна)

Гаверсхо Т. – професор (Швеція)

Гайбура Ю. – к.е.н., доцент (Україна)

Дуганець Н. – к.е.н., доцент (Україна)

Герасименко Т. – д.ф., доцент (Україна)

Ілмаз Б. – д-р ф., асоц. професор (Туреччина)

Кірсєва О. – д.е.н., професор (Білорусь)

Копилюк О. – д.е.н., професор (Україна)

Корольонок Г. – д.е.н., професор (Білорусь)

Куцук П.О. – д.ф., професор (Україна)

Онофрей А. – д-р хаб., професор (Молдова)

Мушеник І. – к.е.н., доцент (Україна)

Пал Сігн Нетра – д-р ф., професор (Індія)

Пархомець М. – д.е.н., професор (Україна)

Рагуз І.В. – д-р, професор (Хорватія)

Редченко К. – д.е.н., професор (Україна)

Семак Б. – д.е.н., професор (Україна)

Сідорова М. – д.е.н., професор (Росія)

Чайковська О. – д-р ф., перекладач (Україна)

Ясинецька І. – д.е.н., професор (Україна)

Яновські А. – д.ф., (Польща)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського торговельно-економічного університету
(протокол № 5 від 27.12.2018 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого ЗМІ
КВ № 21695-1595P від 24.11.2015 р.*

*Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України
з економічних наук (наказ МОН України № 1222 від 07.10.2016 р.)*

Журнал індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах: Advanced Science Index (ASI), The Cite Factor, The Global Impact Factor (GIF) (IF - 0,676), International Society for Research Activity (ISRAJIF), The Journals Impact Factor, PIHJ, ResearchBib, Directory of abstract indexing for journals (DAIJ), InfoBase Index (IF -3,3), Index Copernicus (ICV 2016 – 55,08), MIAR (ICDS - 0,3), Academia.edu, Scribd, The Electronic Journals Library, Universitätsbibliothek Leipzig (EZB), Open Academic Journals Index (OAJI), Scientific Indexing Service (SIS), International Institute of Organized Research (I2OR) database, Pak Academic Search WZB, WorldCat, EconBiz.

Адреса редакції:

ГО «Науковий клуб «СОФУС», Україна, 46027, м. Тернопіль, а/с 553. тел. +38 (098) 787-81-47.

E-mail: ijournal.ed@gmail.com. web: www.sophus.at.ua

Відповідальність за оригінальність (плагіат) тексту наукової статті, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації несуть автори наукових праць. Точки зору авторів публікацій можуть не співпадати з точкою зору редколегії збірника. Передрук та переклад статей дозволяється лише за згодою редакції та автора.

© Львівський торговельно-економічний університет,
Подільський державний аграрно-технічний університет,
ГО «Науковий клуб «СОФУС», 2018
© Економічний дискурс, 2018

LVIV UNIVERSITY OF TRADE AND ECONOMICS
STATE AGRARIAN AND ENGINEERING UNIVERSITY IN PODILYA
SCIENTIFIC CLUB «SOPHUS»

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

THE ECONOMIC DISCOURSE

International scientific journal

Founded in 2013

Issue 4

2018

THE ECONOMIC DISCOURSE

International scientific journal

Founded in 2013
Periodicity: up to 4 times a year

Issue 4. 2018

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

Founders: Lviv University of Trade and Economics, State Agrarian and Engineering University in Podilya, Scientific Club «SOPHUS»

Editor in Chief:

Hryhorii Bashnianyn – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Associate Editor:

Volodymyr Ivanyshyn – Dr. sc. (Econ), Professor (Ukraine)

Executive Editor:

Nataliia Semenyshena – PhD, Assoc. Prof. (Ukraine)

Responsible Secretary:

Borys Sydoruk – Ph.D., Senior Researcher (Ukraine)

Managing Editor:

Andriy Sava – Ph.D., Senior Researcher (Ukraine)

Editorial Board:

Zoran Anišić – Dr., Professor (Serbia)

Rafael Hernandez Barros – Professor (Spain)

Yuriy Bilan – Dr. (Poland)

Taras Vasylytsiv – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Yuliia Haibura – PhD in Econ., Assoc. Prof. (Ukraine)

Nataliia Duhanets – PhD in Econ., Assoc. Prof. (Ukraine)

Tord Häversjö – Dr., Professor (Sweden)

Tamara Herasymenko – PhD., Assoc. Professor (Ukraine)

Yilmaz Berna Burcu – Dr. in Accounting, Assoc. Prof., (Turkey)

Elena Kireeva – Dr.sc.(Economics), Professor (Belarus)

Oksana Kopylyuk – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Gennadiy Korolenok – Dr.sc.(Economics), Professor (Belarus)

Petro Kutsyk – PhD., Professor (Ukraine)

Iryna Mushenyk – PhD (Economics), Assoc. Professor (Ukraine)

Aleksandr Onofrei – Dr.sc.(Economics), Professor (Moldova)

Pal Singh Netra – Professor (India)

Mykola Parkhomets – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Ivona Vrdoljak Raguz – Dr., Professor (Croatia)

Kostyantyn Redchenko – Dr.sc.(Accounting), Professor (Ukraine)

Bogdan Semak – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Marina Sidorova – Dr.sc.(Accounting), Professor (Russia)

Olha Chaikovska – Ph.D., interpreter (Ukraine)

Iryna Yasynetska – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Andrzej Janowski – Dr.habilitation (Poland)

Recommended for publication by Academic Council

Lviv University of Trade and Economics

(protocol # 5, from 12.27.2018)

State registration

KB № 21695-1595P reissued 11.24.2015.

*The journal included in the list of scientific professional editions of Ukraine
by economic sciences (order by MES of Ukraine #1222 from 10.07.2016)*

The journal is indexed in international directories and scientometric databases: Advanced Science Index (ASI), The Cite Factor, The Global Impact Factor (GIF) (IF - 0,676), International Society for Research Activity (ISRAJIF), The Journals Impact Factor, PIHL, ResearchBib, Directory of abstract indexing for journals (DAIJ), InfoBase Index (IF -3,3), Index Copernicus (ICV 2016 – 55,08), MIAR (ICDS - 0,3), Academia.edu, Scribd, The Electronic Journals Library, Universitätsbibliothek Leipzig (EZB), Open Academic Journals Index (OAJI), Scientific Indexing Service (SIS), International Institute of Organized Research (I2OR) database, Pak Academic Search WZB, WorldCat, EconBiz.

Editorial Office:

Scientific club «SOPHUS», Ukraine, 46027, Ternopil, box 553. tel. +38 (098) 787-81-47.

E-mail: ijournal.ed@gmail.com; clubsophus@gmail.com. web: www.sophus.at.ua

Responsibility for originality (plagiarism) the text of the article, the accuracy of facts, quotations, statistics, proper names, place names and other information, as well as the fact that the materials do not contain data that can't be open publication are the authors of scientific papers. The opinions of the authors of publications may not coincide the views of the editorial board of the collection. Reprint and translation of articles is allowed on the written consent with the editorial office and the author.

© Lviv University of Trade and Economics,
State Agrarian and Engineering University in Podilya,
Scientific Club «SOPHUS», 2018
© The economic discourse, 2018

З М І С Т

Світова економіка та міжнародні відносини	
Гонак Ігор ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СВІТОВОГО РИНКУ ЗОЛОТА	7-15
Економіка і управління народним господарством	
Варченко Ольга ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ	16-24
Корчинська Олена, Півторак Анна СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ РОБОЧОЇ СИЛИ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ	25-30
Мельник Ірина СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ СФЕРИ ТОВАРНОГО ОБІГУ	31-40
Россоха Володимир, Плотнікова Марія РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ	41-53
Економіка суб'єктів господарювання	
Мацьків Володимир МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА	54-63
Свиноус Іван, Гура Анатолій ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ВИНОГРАДУ ТА ЯГІД В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ	64-72
Економіка природокористування	
Ступень Михайло, Хомич Наталія СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	73-81
Грещук Галина ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАННЯ В АГРАРНІЙ СФЕРІ	82-88
Мащенко Марина СУТНІСТЬ ТА НЕОБХІДНІСТЬ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВАЙРОНМЕНТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА	89-96
Інноваційно-інвестиційне забезпечення розвитку економіки	
Ільїна Олена, Ільїн Владислав ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ	97-104
Фінансово-кредитні відносини	
Луцик Анатолій ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА СТАЛОГО СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ	105-113
Ступень Роман РЕГУЛЮВАННЯ РИНКОВОГО ОБІГУ ЗЕМЕЛЬНИХ АКТИВІВ В СИСТЕМІ ЗЕМЕЛЬНО-ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	114-123
Томашевський Юрій, Агрес Оксана, Садура Оксана ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОСНОВНИХ МЕТОДІВ СТРАХУВАННЯ ВРОЖАЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР	124-132
Статистика та інформаційне забезпечення економіки	
Горго Ірина МОДЕЛЮВАННЯ РИЗИКУ ПРИ ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ	133-142
Відомості про авторів	143-144

C O N T E N T

World economy and international relations	
Ihor Honak THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE FUNCTIONING OF THE WORLD GOLD MARKET	7-15
Economics and management of national economy	
Olha Varchenko ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF FORMATION OF EXPORT POTENTIAL OF OILSEEDS IN UKRAINE	16-24
Olena Korchyńska, Anna Pivtorak STATUS AND TRENDS OF LABOR MARKET DEVELOPMENT IN RURAL AREAS	25-30
Iryna Melnyk WORLD EXPERIENCE OF THE SPHERE OF COMMODITY SOCIAL AND ECONOMIC MODERNIZATION STATE POLICY PROVIDING	31-40
Volodymyr Rossokha, Maria Plotnikova DEVELOPMENT OF RURAL REGIONS OF UKRAINE IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION OF MANAGEMENT: STATE, PROBLEMS, PERSPECTIVES	41-53
The economy of business entities	
Volodymyr Matskiv METHODICAL TOOL FOR EVALUATING FINANCIAL SUPPORT OF THE ENTERPRISE	54-63
Ivan Svytnous, Anatoliy Hura THEORETICAL BASES FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF GRAPE AND BERRY PRODUCTION IN AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE	64-72
Environmental economics	
Myhaylo Stupen, Natalia Khomych STRATEGY OF RURAL GREEN TOURISM DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF THE FUNCTIONING OF JOINT TERRITORIAL GROUPS	73-81
Halyna Hreshchuk INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF LAND MANAGEMENT IN AGRARIAN SPHERE	82-88
Maryna Mashchenko THE ESSENCE AND NECESSITY OF REGULATION OF INVARIANT SAFETY OF AN INDUSTRIAL ENTERPRISE	89-96
Innovation and investment providing of economic development	
Olena Ilina, Vladislav Ilin PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ACTIVITIES AGRICULTURAL ENTERPRISES	97-104
Financial and credit relations	
Anatolii Lutsyk THE DIALECTICS OF THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN FISCAL POLICY AND SUSTAINABLE SOCIAL DEVELOPMENT	105-113
Roman Stupen REGULATION OF THE MARKET TURNOVER OF LAND ASSETS IN THE LAND-MORTGAGE LENDING SYSTEM OF AGRICULTURE	114-123
Yuriy Tomashevskiy, Oksana Agres, Oksana Sadura COMPARATIVE ANALYSIS OF MAIN METHODS OF INSURANCE IN THE CROP PRODUCTION OF AGRICULTURAL CULTURE	124-132
Statistics and information provision of economy	
Iryna Gorgo RISK MODELING IN ADOPTION OF MANAGEMENT SOLUTIONS	133-142
Information about the authors	143-144

СВІТОВА ЕКОНОМІКА
ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

WORLD ECONOMY AND
INTERNATIONAL RELATIONS

УДК 339.1
JEL Classification D40

Гонак Ігор

аспірант кафедри міжнародної економіки
Тернопільський національний економічний університет
м. Тернопіль, Україна
E-mail: gogrya@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СВІТОВОГО РИНКУ ЗОЛОТА

Анотація

Ринки золота – це спеціальні центри торгівлі золотом, де здійснюється його регулярна купівля-продаж за ринковою ціною з метою промислово-побутового споживання, приватної тезаврації, інвестицій, страхування ризику, спекуляції, придбання необхідної валюти для міжнародних розрахунків. Організаційна структура світового ринку золота представлена консорціумом з декількох банків, котрі мають права на укладення угод із золотом. Ці банки займаються посередницькими операціями між покупцями і продавцями, концентрують у себе їхні заявки, зіставляють їх і за домовленістю фіксують середній ринковий рівень ціни. Продавцями на ринку золота виступають безпосередньо золотодобувні країни, центральні банки і власники запасів золота. Одним з найважливіших напрямків використання золота в грошово-кредитній сфері є формування державних та міжнародних золотовалютних резервів (в формі злитків і монет). Механізми функціонування світового ринку золота здійснюють великий вплив на економічну та політичну складові державної економічної політики будь-якої країни, що визначає актуальність теми дослідження.

Для досягнення мети застосовано емпіричний, системний, метод теоретичного узагальнення та системно-структурний – при дослідженні й обґрунтуванні сутності, теоретичних засад структуризації і формування ринку золота.

Досліджено теоретичні аспекти функціонування світового ринку золота. Проаналізовано перспективи розвитку світового ринку золота у ХХІ ст. Обґрунтовано політико-економічні відносини, що виникають в умовах вивчення особливостей функціонування світового ринку золота, у контексті світових геоекономічних та геополітичних процесів.

Зважаючи на відмінності і умови функціонування глобального ринку, сучасний світовий ринок золота вимагає подальшої структуризації у напрямі розширення використання похідних інструментів і започаткування технології блокчейн.

Ключові слова: золото, ринок золота, світові запаси золота, золотовалютні резерви, золотодобування, золоті зливки, ринок дорогоцінних металів, інвестиційна привабливість золота.

Вступ.

Механізми функціонування світового ринку золота здійснюють великий вплив на економічну та політичну складові державної економічної політики будь-якої країни через формування золотовалютних резервів та постійне зростання попиту на золото на світовому ринку. На початку ХХІ ст. країни все частіше вдаються до використання непрямих економічних методів впливу на ринки золота. Це актуально для української держави в умовах перманентних змін цінової динаміки

на ринках золота внаслідок трансформації економічної, правової та політичної системи країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідження теоретичних аспектів функціонування світового ринку золота знайшли своє місце у працях вітчизняних та зарубіжних економістів. Питання функціонування світового ринку золота досліджували такі сучасні науковці: В.Є. Новицький, Ю.Г. Козак, Н.С. Логвинова, К.І. Ржепішевський, О.О. Мамалуй, О.А. Гриценко, Л.В. Грищенко, Г.Ю. Дарнопих, Д.В. Бусарєв, О.В. Кадишева, С.В. Мочерний, Ю.С. Шемчушенко та інші. Проте, на сьогодні у науці залишаються мало дослідженими питання щодо функціонування світового ринку золота у контексті різноманітних обмежень, впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на його динамічний розвиток і кон'юнктуру тощо.

Мета.

Дослідження основних аспектів функціонування міжнародного ринку золота у контексті визначення можливостей використання технологій економічного суперництва на світовому ринку золота як комбінації інформаційних, правових, політичних та економічних механізмів, покликаних забезпечити досягнення фінансово-економічних, політичних та безпекових цілей.

Методологія дослідження.

Для досягнення мети застосовано емпіричний, системний, метод теоретичного узагальнення та системно-структурний – при дослідженні й обґрунтуванні сутності, теоретичних засад структуризації і формування ринку золота.

Результати.

На початку ХХІ ст. світова економіка зіткнулась із надзвичайно складними для людства проблемами забезпеченості та використання золота у процесі діяльності економічних суб'єктів.

Золото – коштовний благородний метал, який має надзвичайно цінні хімічні та фізичні властивості: не темніє, як срібло, не окислюється і не ржавіє, є хорошим енерго– і теплопровідником, легко піддається обробці, міцний і однорідний, інтенсивного жовтого кольору (проте, залежно від домішок має різні відтінки). Його питома вага складає $19,3 \text{ г/см}^3$ [1, с. 618].

Проблема видобування та використання золота та її розв'язання перебуває, на нашу думку, за межами вузької економічної логіки і впливає на соціальну, правову, політичну, інформаційну, військову та інші сфери людської діяльності. Світовий ринок золота є сферою як міжнародного економічного співробітництва, так і глобального економічного суперництва: золото використовується для заощаджень в золотовалютних резервах країн (найбільшими обсягами золотих запасів володіють США, ФРН, Італія, Франція, КНР та Швейцарська Конфедерація [2] і при середньосвітовому обсязі у розмірі 15% офіційних запасів у золоті економічно розвинені країни тримають у золоті більше 40% своїх сукупних золотовалютних запасів [3], зокрема США володіє 8133 т золота, що складає 76% від загальних резервів, ФРН володіє 3378 т золота або 69,9% від резервів, Італія володіє 2451 т золота або 69,4% від резервів, Франція володіє 2435 т золота або 65,4% від загальних резервів, Голландія володіє 612 т золота або 63,3% від загальних резервів, Португалія володіє 382 т золота або 71,3% від загальних резервів, а Австрія володіє 280 т золота або 45,3% від загальних резервів [4]) та юридичних і фізичних осіб у вигляді монет (15-20% видобутку золота використовують для карбування нумізматичних, напівнумізматичних, злиткових і обігових монет) чи золотих зливках, для прикрашання споруд чи картин сусальним золотом, виробництва прикрас для людей, для створення комп'ютерів і космічної апаратури в електронній промисловості, для зубопротезування в медицині (технологічний попит складає 10% від загального попиту [5]) та на інші потреби.

Ринок золота – сукупність економічних відносин з приводу організації та купівлі-продажу золота. Такими відносинами є організаційно-економічні (пов'язані з організацією роботи центрів

купівлі-продажу золота, виконуваними ними функціями) та відносини економічної власності (привласнення), що формуються між продавцями (золотовидобувні країни, власники державних і приватних запасів золота) і покупцями (компанії, які використовують золото у промислових цілях, спекулянти, інвестори, тезавратори та ювеліри) золота [6, с. 237].

У світовій економіці існують наступні форми організації ринків золота:

– у Голландії, Японії та США застосовується система конкурентної міжбанківської торгівлі з фактичним домінуванням банків – «маркет-мейкерів»;

– у ФРН, Швейцарській Конфедерації та Великій Британії діє монополізована декількома великими банками (чи їх об'єднаннями) система міжбанківської торгівлі золотом;

– у Турецькій та Французькій Республіках функціонує спеціалізований, регульований центральними банками, ринок, на якому торгівля золотом зосереджена на спеціалізованих біржах (чи спеціалізованих секціях валютних або товарних бірж);

– у ПАР та КНР діє жорстко регульований країною ринок золота, де найважливішим продавцем і покупцем металу є центральний банк країни, а інші економічні суб'єкти здійснюють свої операції купівлі-продажу через нього [7].

Світовий ринок золота передбачає торгівлю розділу 6 групи 68 Стандартної міжнародної торговельної класифікації (СМТК) ООН [8, с. 84]. До світових ринків золота належать: Лондон (майже половина всіх операцій з торгівлі золотом – 46,3%), Нью-Йорк (42% всіх операцій з торгівлі золотом) [9], Цюрих, Дубай, Франкфурт-на-Майні, Чикаго, Гонконг та ін.

Основними гравцями на світовому ринку золота є «золоті» дилери (це приблизно двадцять спеціалізованих фірм). Проте, саме «золотими» дилерами є п'ять фірм, які утворюють Лондонський ринок на чолі з банківським домом Ротшильдів. Сюди входять також члени «великої трійки» банків Конфедерації Швейцарія з головним офісом у місті Цюрих, який як міжнародний ринок золота має вплив не менший, ніж Лондон [8, с. 88].

На ринках золота основними формами інвестування є:

– придбання золотих зливків (від одного грама до 12,5 кілограм);

– купівля золотих монет, які можна розглядати як форму інвестиційних золотих злитків, проте вони ще можуть мати антикварну та колекційну цінність і тому постійно зростають у ціні;

– «золоті облігації» – цінний папір, при купівлі якого інвестор отримує можливість мати і фондовий актив, і можливе джерело доходів від змін цін на золото;

– придбання акцій золотовидобувних фірм, прибутковість яких інвестор «прив'язує» до цінової динаміки на золото [7].

Особливості функціонування світового ринку золота зумовлені певними обмеженнями, які пов'язані з:

– екологічними та фізичними межами зростання видобутку золота, його промислової переробки і використання (у середньому у одній тонні речовини земної кори міститься чотири міліграми золота, що у тисячі разів менше, ніж вміст цинку чи міді, а рентабельною вважається копальня, де вміст золота становить до п'яти грам на тону. У світі видобувається всього приблизно трьох тисяч т золота на рік, зокрема у 2016 році видобуток склав 3100 т [10]);

– фізичним вичерпуванням руд золота, технічною неможливістю безрозмірного їх залучення до процесу виробництва (за шість тисяч років видобуто двісті тисяч тонн золота, а загальний сучасний запас золота становить 171 300 т [4]);

– фізичними властивостями металу (золоті монети в обігу стираються – за останні дві з половиною тисячі років втрати золота перевищили дві тисячі тонн;

– нерівномірністю забезпечення рудою золота окремих країн і регіонів (найбільшими запасами золота володіють США, Чилі, ПАР та Австралія, а найбільшими видобувачами золота у світі у 2016 р. були Китайська Народна Республіка з об'ємом 455 т, Австралія видобула 270 т, Російська Федерація – 250 т, Сполучені Штати Америки видобули 209 т, Канада – 170 т, Перу – 150 т, Південно-Африканська Республіка – 140 т, Мексика – 125 т, Узбекистан та Індонезія – по 100

т, Гана – 90 т, Бразилія – 80 т, Папуа-Нова Гвінея видобула 65 т золота, а всі інші країни разом взяті видобули всього 900 т золота [10]) (рис. 1).

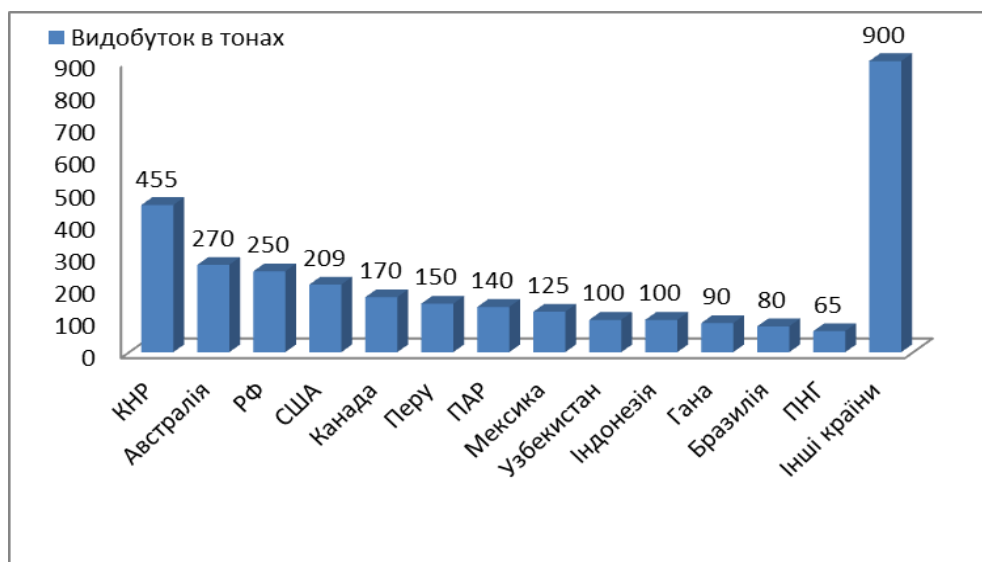

Рис. 1. Видобуток золота у різних країнах у 2016 році, т*

*Джерело: складено автором.

– наявністю різних (часто різнонаправлених або антагоністичних) економічних та політичних цілей окремих країн чи економічних блоків, які можуть вдаватися до дій, що суперечать інтересам інших суб'єктів світової економіки та економічній логіці;

– величезною ресурсовитратністю видобутку та виробництва золота;

– купуючи або продаючи золоті зливки або монети у Швейцарській Конфедерації, одному з найважливіших ринків золота, не потрібно сплачувати ПДВ;

– золото майже неможливо «націоналізувати» чи відібрати його у власника якимось іншим чином (на відміну від нерухомості, банківських рахунків, акцій чи інших інвестиційних інструментів), проте, воно, на відміну від інших інвестиційних інструментів, не приносить відсотків або дивідендів;

– інвестування у фізичне золото пов'язане з ризиком пограбування та додатковими витратами на зберігання у домашніх умовах чи банківських скриньках.

Ці фактори відображаються на характері сучасних міжнародних економічних відносин як між окремими країнами, так і між економічними міждержавними об'єднаннями з приводу функціонування світового ринку золота. Ці відносини часто набувають гостроти, зумовленої економічною, соціальною, інформаційною, правовою і військовою політикою, яку проводять зацікавлені країни та міждержавні об'єднання.

Із активним розвитком світової економіки ринок золота динамічно розвивається та змінюється. При цьому, міжнародний ринок золота піддається впливу величезної кількості зовнішніх і внутрішніх чинників та впливає на величезну кількість міжнародних як економічних, так і політичних та соціальних процесів. Торгівля золотом характеризується певними особливостями:

– золото у XIX столітті слугувало основою валютної та грошової систем (грошова система «золотого стандарту» ґрунтується на використанні золота як загального еквівалента), проте, внаслідок офіційної демонетизації золото вийшло з офіційного грошового обігу і осіло у скарбах юридичних та фізичних осіб, золотовалютних резервах країн і міжнародних фінансових організацій. Проте, «золотий стандарт» може бути введений окремими країнами і на сучасному етапі з метою

стабілізації економічної та фінансової ситуації і подолання інфляції у країні;

– на сучасному етапі розвитку світової економіки золото демонетизовано і тому воно не виконує функції грошей, валюти урядів втратили золоте забезпечення і цей метал не є розрахунковою валютою на світовому ринку. Проте золото як складова золотовалютного резерву активно використовується країнами як певна страховка через свою властивість високоліквідного товару чи застава для отримання кредитів від інших країн чи міжнародних фінансово-кредитних організацій;

– попит та пропозиція на світовому ринку золота залежать від соціально-економічної і політичної ситуації на міжнародному рівні та рівня розвитку світової економіки, міждержавних економічних об'єднань та окремих країн, кліматичних умов, кількості розвіданих і потенційних сировинних запасів золотих руд;

– ціна золота на різних ринках є різною. Ціна, встановлена на Лондонському ринку повідомляється в Цюрих, де ціни обох ринків узгоджуються і вирівнюються – це означає встановлення світової ціни золота. У Токіо, Чикаго, Мілані, Нью-Йорку, Франкфурті-на-Майні, Гонконзі (Сянгані) та на інших ринках золота враховується вартість доставки золота з Цюриха чи Лондона, страхування та інших витрат, через що ціни на золото на цих ринках є вищими, ніж у Лондоні чи Цюриху [6, с. 238];

– цінова динаміка золота є залежною від стану світової економіки – якщо світова економіка та впевненість інвесторів зростає, то ціна золота знижується, а якщо у світовій економіці, політиці чи безпековому середовищі прослідковуються кризові явища і паніка серед інвесторів, то ціна золота отримує висхідну динаміку;

– на ціноутворення на ринку золота опосередковано впливає динаміка курсу долара США (зростає курс долара – зменшується ціна золота у доларах), зміна цін на інші дорогоцінні метали (метали платинової групи чи срібло) та нафту (зростають ціни на інші дорогоцінні метали чи нафту – зростає ціна золота), поведінка фондових індексів (знижується індекс – зростає вартість золота) [11];

– постійно продовжується підвищення вимог міжнародної спільноти до екологічної безпеки видобутку золотої руди, переробки золота та якості золота, що постачаються на світовий ринок;

– золото на світовий ринок постачається у вигляді стандартних зливків: малі зливки від 5 до 990 г; великі зливки вагою у кілька кілограм з пробами (вміст золота у сплаві – іншим металом у сплаві є мідь, срібло або нікель) у діапазоні від 900 до 916,6; зливки міжнародного зразка масою 12,5 кг (400 тройських унцій) з пробом 995 або 999;

– на світовому ринку золота, фактично, відсутні світові ціни, що пов'язано з наявністю великого розмаїття якісних характеристик вихідної сировини.

Позитивні та негативні сценарії розвитку подій у імпортерів та експортерів золота впливають на цінову динаміку на цей ресурс по-різному. Наприклад, економічна чи політична нестабільність у країнах-імпортерах золота призводить до зменшення темпів зростання їх економіки загалом та галузей, у яких, в основному, споживається золотий ресурс (ювелірна та комп'ютерна галузі, зменшуються заощадження громадян і країни), відбувається реалізація золота із золотовалютних резервів для підтримання видаткової частини бюджетів та стабільного курсу національної валюти і світова ціна золота отримує низхідну динаміку, а економічне зростання у країнах-імпортерах провокує зростання ціни золота на світовому ринку – зростають заощадження країни та населення, збільшується використання золота у різних (у тому числі – експортно-орієнтованих) галузях економіки. І навпаки, внутрішня нестабільність у країнах-експортерах золота провокує зростання ціни цього ресурсу через реальний чи потенційний дефіцит дорогоцінного металу на світовому ринку, а політична та економічна стабільність і ефективні інвестиції у даних країнах провокують падіння цін на золото.

Різна направленість інтересів експортерів та імпортерів золота зумовлює використання різних методів впливу на світовий золотовалютний ринок.

Багато країн-експортерів золота намагаються реалізовувати не золоті злитки, а продукти їх переробки (деталі із золота чи ювелірні вироби, зроблені під вимоги країни-імпортера), забезпечуючи створення нових робочих місць та збільшення доходів бюджетів у середині країни. Проте, країни-імпортери зацікавлені у тому, щоб переробляти золото як ресурс на території своєї країни і споживати та експортувати готові продукти, вироблені національними товаровиробниками, забезпечуючи утворення доданої вартості від переробки золота в межах національної економіки.

Тому країни-імпортери в умовах жорсткого економічного суперництва намагаються використовувати різні методи для отримання позитивних ефектів для власної національної економіки:

- розробляють і впроваджують механізми стимулювання політичної та економічної турбулентності у країнах-експортерах золота для перешкоджання розробці та впровадженню інвестиційних чи інноваційних проектів із переробки золота і зростання їх фінансових витрат на безпеку;

- надають підтримку державних органів щодо забезпечення отримання довгострокових кредитів із низькою процентною ставкою національними товаровиробниками для створення ефективних високоприбуткових виробництв у галузях, де золото використовується як сировина;

- приймають законодавчі зміни щодо підвищення екологічних стандартів під час видобування та переробки золота та стандартів якості для готових товарів із золота;

- надання дешевих короткострокових кредитів урядам країн-експортерів з метою затягнути їх у «боргову кабалу» для зменшення можливостей інноваційного та інвестиційного поступу національних економік країн-експортерів золота – країна-експортер золота та її комерційні господарюючі суб'єкти часто, отримавши доходи від експорту золота, зразу покривають свої зовнішні борги, а не інвестують у переробку золота у продукцію із більшою доданою вартістю;

- забезпечують ефективне використання біржових гравців з метою впливу на ціну золота.

Країни-експортери золота з метою досягнення довгострокових, позитивних для себе, тенденцій на світовому ринку золота та максимізації прибутків національних товаровиробників намагаються використовувати такі методи впливу на ринки золота:

- картельні змови країн з метою підтримання стабільної ціни золота. У 1961 році був створений «Золотий пул» – міжнародне об'єднання центральних банків США та країн Західної Європи – з метою підтримання ціни золота на Лондонському ринку на рівні 35 доларів за тройську унцію. На ринку здійснювалася купівля надлишків золота при падінні його ціни та продаж у разі його дефіциту з 1961 до 1968 року.

У майбутньому подібний механізм картельних змов з метою підтримання стабільних цін може бути використаний у випадку великих надходжень корисних копалин із копалень на Місяці чи Марсі – із запуском космічних ракет багаторазового використання (наприклад, «ракет Ілона Маска») і зменшенням вартості космічних перевезень із 20-30 тисяч доларів за один кілограм вантажу до 1-1,5 тисячі, коли перевезення корисних копалин (зокрема, золота, металів платинової групи чи діамантів) з Місяця чи інших планет на Землю буде рентабельним. У цьому випадку кількість названих ресурсів може швидко збільшитись і вартість заощаджень, номінованих у золоті (як державних золотовалютних резервів, так і заощаджень громадян), може різко зменшитись, що може нашкодити зростанню світової економіки та спровокувати банкрутство окремих країн, корпорацій та банків (наприклад, не буде потреби у економічних суб'єктів (країн чи виробників товарів) повертати кредити іншим країнам, банкам, ломбардам чи іншим фінансовим установам, взяті під заставу золота, платини чи діамантів і відбудеться «ланцюжок» негативних подій – неплатоспроможний банк не поверне депозити вкладникам, вкладники і банки матимуть менші можливості сплачувати податки і купляти продукцію виробників, а держава через недостатнє надходження податків не матиме можливості виконувати свої функції. Щоб цьому запобігти, світова спільнота буде змушена розробляти запобіжні заходи, зокрема, якийсь аналог «золотого пулу» для запобігання різким коливанням вартості золота чи інших ресурсів;

– картельні змови виробників та експортерів золота з метою забезпечення висхідної цінової динаміки та максимізації прибутків національних підприємств-експортерів, створюючи штучний дефіцит золота на світовому ринку, зменшуючи його реалізацію на світовому ринку;

– картельні змови виробників золота з метою нарощення видобутку та пропозиції золота на експорт для зменшення цін на світових ринках. Може використовуватись з метою: збільшення світового попиту на золото та забезпечення пришвидшення зростання світової економіки, що, у свою чергу, спровокує зростання прибутків національних товаровиробників країн-експортерів золота; зменшення привабливості інвестицій у видобуток і виробництво золота з високою собівартістю в інших країнах;

– одноосібне нарощення видобутку та реалізації золота окремими країнами-експортерами та провокування економічної і політичної турбулентності у інших країнах-експортерах золота з метою завоювання більшої частки світового експортного ринку золота;

– стимулюють перерозподіл фінансових ресурсів, отриманих від експорту золота, із «проїдання» в інвестиційний та інноваційний розвиток національної економіки: створення інноваційних підприємств для виробництва золота з меншими витратами та виготовлення готових виробів на ювелірних і високотехнологічних, зокрема комп'ютерних, підприємствах; інвестування отриманих від експорту золота коштів у розвиток туристичної галузі, рекультивацію земель, на яких здійснювався видобуток золота, та розвиток високотехнологічних наукомістких галузей промисловості – машино- та приладобудування, виробництва сучасних засобів зв'язку, радіоелектроніки, оборонної, космічної та інших галузей.

Часто економічне суперництво між експортерами та імпортерами золота призводить до жорсткого суперництва, яке може проявитися не тільки в обмеженні постачання золота, а і у впровадженні ембарго на постачання золотовалютних ресурсів.

Висновки і перспективи.

У світовій економіці золото є засобом накопичення, інвестиційним ресурсом та стає незамінним сировинним складником виробничих процесів у високотехнологічних галузях. Найбільша частка золота знаходиться у резервах центральних банків країн та міжнародних фінансових організацій. Попит на золото у світовій економіці стимулюється, в основному, ювелірною промисловістю та інвестуванням (страхування від нестабільності на світових ринках чи бажання отримати спекулятивний прибуток при зростанні ціни на золото).

Після проведеного аналізу можна стверджувати, сучасний світовий ринок є розгалуженою структурою глобальної цілодобової торгівлі фізичним металом і похідними інструментами, високою мірою звільненою від національного регулювання. Проте, світова геоэкономика, геополітика та глобальна безпека, з одного боку, та ринки золота як основи золотовалютного запасу країн і заощаджень громадян та цінного ресурсу для промисловості, з іншого боку, є надзвичайно тісно пов'язаними. Взаємний вплив простежується в усьому. Позитивна політична і економічна динаміка та зростання виробництва золота у країнах-експортерах цього ресурсу призводять до зменшення світових цін на золото, а політична чи економічна нестабільність у цих країнах провокує збільшення цін на золото на світовому золотовалютному ринку.

Звідси, для ефективного управління світовою політикою, глобальною безпекою і економікою та прогнозування позитивних тенденцій їх розвитку і забезпечення прогнозованих економічних і безпекових тенденцій потрібно здійснювати ефективне управління тенденціями на ринках золота, а для забезпечення прогнозованого ефективного розвитку ринку золота потрібно забезпечити поступальний розвиток світової економічної і політичної системи.

Список використаних джерел

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. ; відп. ред. С.В. Мочерний. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. Т.1. 864 с.
2. ТОП-13 найбільш золотих країн світу. Finance.ua. URL: <http://news.finance.ua/ua/news/-/260361/top->

13-najbilsh-zolotykh-krayinsvitu. (дата звернення: 12.09.2018).

3. Полякова Ю.В. Світові ринки дорогоцінних металів в умовах глобальної економіки. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ес_n/article/viewFile/3059/2747 (дата звернення: 12.09.2018).

4. Власти гроші в золото в Швейцарії: що потрібно знати? Finance.ua, 31.10.2016. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/387663/vklasty-groshi-v-zoloto-v-shvejtsariyi-shho-potribno-znaty>. (дата звернення: 12.09.2018).

5. Мировой рынок золота. URL: <http://www.cmmarket.ru>. (дата звернення: 12.09.2018).

6. Економічна енциклопедія: У трьох томах. ; відп. ред. С.В. Мочерний. К.: Видавничий центр «Академія», 2002. Т.3. 952 с.

7. Ерфан Є. А., Белень І. І. Сучасні тенденції розвитку ринку золота. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 12. Ч. 1. 2017. URL: http://www.visnyk-ekonom.uzhnu.uz.ua/archive/12_1_2017ua/25.pdf. (дата звернення: 10.09.2018).

8. Основи міжнародної торгівлі: Навчальний посібник; 2-ге видання, перероблене і доповнене ; за ред. Ю.Г. Козака, Н.С. Логвинової, К.І. Ржепішевського. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 656 с.

9. На кону \$5 трлн: Фінансові титани воюють за лондонський ринок золота. *Экономические известия*. 09.01.2017. URL: <http://eizvestia.com/uk/finance-ukr/full/666-na-konu-5-trln-finansovi-titani-voyuyut-za-londonskij-rynok-zolota>. (дата звернення: 11.09.2018).

10. Gold Statistics and Information. URL: <https://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/commodity/gold/index.html#mcs>. (дата звернення: 12.09.2018).

11. Олексин А. Г., Лисенко Ж. П. Аналіз впливу економічних факторів на закономірності зміни цінової позиції ринку золота в умовах глобальної ринкової економіки. *Економіка і держава*. 2015. № 2. С. 55-60.

Статтю отримано: 13.09.2018 / Рецензування 15.10.2018 / Прийнято до друку: 21.12.2018

Ihor Honak
Postgraduate Student
Department of International Economy
Ternopil National Economic University
Ternopil, Ukraine
E-mail: gogrya@gmail.com

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE FUNCTIONING OF THE WORLD GOLD MARKET

Abstract

Gold markets are special centers for gold trading, where its regular sale and purchase at market price for industrial and domestic consumption, private inventory, investment, risk insurance, speculation, purchase of the necessary currency for international settlements. The organizational structure of the world gold market is represented by a consortium of several banks that have the right to enter into deals with gold. These banks deal with intermediary transactions between buyers and sellers, concentrate their applications, compare them and, by arrangement, fix the average market price level. Sellers in the gold market are directly gold-mining countries, central banks and owners of gold reserves. One of the most important areas of gold utilization in the monetary sphere is the formation of state and international gold and foreign exchange reserves (in the form of bullion and coins). Mechanisms of functioning of the world gold market have a great influence on the economic and political components of the state economic policy of any country, which determines the relevance of the research topic.

Systematic, method of theoretical generalization and system and structural are used to achieve the goal empirical – in the study and substantiation of the essence, theoretical foundations of structuring and formation of the gold market.

The theoretical aspects of the functioning of the world gold market are investigated. The prospects of development of the world gold market in the XXI century are analyzed. The political and economic relations that arise in the study of the peculiarities of the functioning of the world gold market in the context of global geo-economic and geopolitical processes are substantiated.

Given the differences and conditions for the functioning of the global market, the modern world gold market requires further structuring in the direction of expanding the use of derivative instruments and the initiation of Block-chain technology.

Keywords: gold, gold market, world gold reserves, gold reserves, gold mining, gold bullion, precious metals market, investment gold appeal.

References

1. Mochernyi, S.V. (Ed). (2000). *Ekonomichna entsyklopediia* : T.1. [Economic Encyclopedia: Vol.1]. Kyiv, Ukraine : Academy. [in Ukrainian]
2. TOP-13 naibilsh zolotykh krain svitu. Retrieved from <http://news.finance.ua/ua/news/-/260361/top-13-naibilsh-zolotykh-krayinsvitu>. [in Ukrainian]
3. Poliakova, Yu.V. *Svitovi rynky dorohotsinnykh metaliv v umovakh hlobalnoi ekonomiky*. Retrieved from http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/viewFile/3059/2747 [in Ukrainian]
4. Vklasty hroshi v zoloto v Shveitsarii: shcho potribno znaty? Retrieved from <https://news.finance.ua/ua/news/-/387663/vklasty-groshi-v-zoloto-v-shveitsarii-shho-potribno-znaty>. [in Ukrainian]
5. Mirovoy rynek zolota. Retrieved from <http://www.cmmarket.ru>. [in Russian]
6. Mochernyi, S.V. (Ed). (2002). *Ekonomichna entsyklopediia* : T.3. [Economic Encyclopedia: Vol.3]. Kyiv: Academy. [in Ukrainian]
7. Erfan, Ye.A., & Belen, I.I. (2017). Suchasni tendentsii rozvytku rynku zolota [Modern tendencies of gold market development]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu [Scientific Herald of Uzhhorod National University]*, 12/1. Retrieved from http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/12_1_2017ua/25.pdf. [in Ukrainian]
8. Kozak, Yu.H., Lohvynova, N.S., & Rzhepishevskiy, K.I. (Eds.) (2005). *Osnovy mizhnarodnoi torhivli* [Fundamentals of International Trade]. Kyiv: Center for Educational Literature. [in Ukrainian]
9. Na konu \$5 trln: Finansovi tytany voiuut za londonskyi rynek zolota. *Ekonomycheskye yzvestiya*. Retrieved from <http://eizvestia.com/uk/finance-ukr/full/666-na-konu-5-trln-finansovi-titani-voyuyut-za-londonskij-rinok-zolota>. [in Russian]
10. Gold Statistics and Information. Retrieved from <https://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/commodity/gold/index.html#mcs>.
11. Oleksyn, A.H. & Lysenko, Zh.P. (2015). Analiz vplyvu ekonomichnykh faktoriv na zakonornosti zminy tsinovi pozytsii rynku zolota v umovakh hlobalnoi rynkovoi ekonomiky [Analysis of the influence of economic factors on the regularities of changing the price position of the gold market in a global market economy]. *Ekonomika i derzhava [Economy and the state]*, 2, 55-60. [in Ukrainian]

Received: 09.13.2018 / Review 10.15.2018 / Accepted 12.21.2018

ЕКОНОМІКА І
УПРАВЛІННЯ НАРОДНИМ
ГОСПОДАРСТВОМ

ECONOMICS
AND MANAGEMENT
OF NATIONAL ECONOMY

УДК 339.564 : 633.8(477)
JEL Classification Q13, M11, F15

Варченко Ольга

д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Білоцерківський національний аграрний університет
м. Біла Церква, Україна
E-mail: omvarchenko@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ

Анотація

Останніми роками взаємозв'язок українського і світового ринків олійних культур та продуктів їх переробки стає все тіснішим, що пов'язано з поглибленням процесів міжнародного поділу праці та входженням України до числа світових лідерів з виробництва насіння олійних культур, рослинних жирів та шроту. Тому підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності України щодо олійно-жирової продукції та забезпечення її конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішніх ринках набуває надзвичайно важливого значення.

Для вирішення поставлених у статті завдань використано наступні методи економічних досліджень: монографічний (під час аналізу наукової і економічної літератури з досліджуваної проблеми); теоретичного узагальнення; спостереження та економічного аналізу (під час оцінювання сучасного стану та тенденцій розвитку олійно-жирового підкомплексу); економіко-статистичний та порівнянь; статистичних групувань.

Для нарощення експортного потенціалу олійних культур потрібно здійснити перехід до якісно нових технологій, що призведе до підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Значна роль у розвитку виробництва насіння олійних рослин повинна бути відведена державній аграрній політиці, яка передбачає диверсифікацію виробництва шляхом збільшення різноманітності олійних культур, які вирощуються господарствами корпоративного сектору аграрної економіки.

Вважаємо, що важливою умовою для нарощення експортного потенціалу олійних культур України є впровадження принципів міжнародної системи технічного регулювання в рамках СОТ шляхом прискорення процесу гармонізації вітчизняних діючих стандартів відповідно до вимог Міжнародної організації із стандартизації; фінансування розробки нових, гармонізованих з міжнародними, державних стандартів та технічних регламентів на основні види продукції і методів випробувань її показників якості на виконання Закону України «Про стандартизацію»; активізація роботи із взаємного визнання процедур з контролю та сертифікатів відповідності з країнами, які є торговельними партнерами України; забезпечення прозорості та узгодженості з професійними громадськими організаціями усіх аспектів.

Ключові слова: олійні культури, рослинні жири, експорт, регулювання, потенціал.

Вступ.

Останніми роками взаємозв'язок українського і світового ринків олійних культур та продуктів їх переробки стає все тіснішим, що пов'язано з поглибленням процесів міжнародного поділу праці та входженням України до числа світових лідерів з виробництва насіння олійних культур, рослинних жирів та шроту. Тому підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності України щодо

олійно-жирової продукції та забезпечення її конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішніх ринках набуває надзвичайно важливого значення.

У сучасних умовах олійні є одними з найліквідніших культур як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Оскільки зовнішньоекономічна діяльність аграрного сектору України нині проходить складний етап становлення, виникає нагальна потреба у розширенні і поглибленні маркетингових досліджень щодо експортного потенціалу ринку олійних культур та продуктів їх переробки, аналізі умов формування і функціонування ринку, вивченні стану попиту та пропозиції, дослідженні динаміки цін, визначенні місткості ринку, його сегментації та прогнозуванні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблема формування та розвитку експортного потенціалу, а також ефективного його використання є особливо актуальною для країни з перехідною економікою, де недостатньо розвинені правові та економічні механізми його формування, практично не використовуються методи державної підтримки експорту, розробки, реалізації та оцінювання ефективності програм розвитку експортної діяльності.

У науковій літературі теоретико-методологічні положення сучасної теорії міжнародної торгівлі та аналізу міжнародних ринків висвітлено у працях: Г. Армстронга, І. Бураковського, Ф. Котлера, М. Кондратьєва, А. Кредісова, В. Кучеренка, Ф. Лассалья, Ф. Левшина, Г. Менкю, Є. Попова, М. Портера, С. Соколенка, М. Туган-Барановського, Д. Хаберлера та інших. Важливу роль у теоретичному осмисленні факторів та процесів, що впливають на зовнішньоекономічну діяльність підприємств агропромислового комплексу, формування його експортного потенціалу та конкурентоспроможності, відіграють дослідження таких вітчизняних економістів: В.Г. Андрійчука, В.І. Бойка, Ю.Д. Білика, В.С. Будкіна, П.І. Гайдуцького, В.П. Галушко, О.Д. Гудзинського, А.М. Кандиби, С.М. Кваші, І.В. Кобути, В.В. Лазні, В.М. Петрова, П.Т. Саблука, А.С. Філіпенка, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина та інших вчених.

Сучасні умови розвитку аграрного сектору України вимагають поглиблених досліджень процесів формування та реалізації експортного потенціалу ринку насіння олійних культур та рослинних жирів, визначення ролі держави в його регулюванні, прогнозування тенденцій розвитку, вирішення проблем, пов'язаних з просуванням продукції глибокої переробки на зовнішні ринки. Необхідність пошуку внутрішніх джерел та шляхів активізації зовнішньоекономічної діяльності на ринку насіння олійних культур та продуктів його переробки вимагає проведення наукових досліджень, пов'язаних з подальшим розвитком теоретичних основ його формування і регулювання, оцінювання впливу окремих умов та факторів на підвищення рівня його експортної орієнтації.

Мета.

Метою дослідження є розробка практичних рекомендації щодо формування експортного потенціалу олійних культур в Україні.

Методологія дослідження.

Для вирішення поставлених у статті завдань використано наступні методи економічних досліджень: монографічний (під час аналізу наукової і економічної літератури з досліджуваної проблеми); теоретичного узагальнення; спостереження та економічного аналізу (під час оцінювання сучасного стану та тенденцій розвитку олійно-жирового підкомплексу); економіко-статистичний та порівнянь; статистичних групувань.

Результати.

Оцінюючи сучасний стан експорту насіння олійних культур та продуктів їх переробки протягом 2010-2017 рр., можемо зробити висновок про суттєве зростання його обсягів у вартісному виразі (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка та частка в структурі експорту агропродовольчої продукції*

Показник	Рік					2017 р. в % до	
	2010	2014	2015	2016	2017	2010 р.	2016 р.
Обсяги реалізації насіння і плодів олійних, тис. дол. США	1085659	1687715	1475456	1534995	2060121	189,8	134,2
Частка в структурі експорту агропродовольчої продукції, %	10,9	10,1	10,1	10	11,6	+0,7 в.п.	-1,6 в.п.
Жири та олії тваринного або рослинного походження, тис. дол. США	2617314	3822032	3299799	3962976	4605666	175,9	116,2
Частка в структурі експорту агропродовольчої продукції, %	26,3	22,9	22,7	25,9	25,9	-0,4 в.п.	0

*Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Експорт продукції олійних і продуктів їх переробки приніс 6,6 млрд. дол. США в 2017 році (5,4 млрд. дол. США – в 2016 р), а частка в загальному експорті агропродовольчої продукції становила майже 37,5%.

Олійні та продукти їх переробки, на рівні із зерном і металопродукцією, є для України стратегічною статтею експорту, яка має суттєвий вплив на валютний ринок [1].

Олійна продукція йде на експорт рівномірно протягом сезону, відповідно, у міру зростання цін збільшиться і експортна виручка [2]. Тому вплив поточних коливань цін на валютний ринок буде мінімальним.

Ціни на внутрішньому ринку соняшникового комплексу впродовж звітної періоду зростали через девальвацію гривні. Переробники озвучували закупівельні ціни на насіння соняшника в межах 10800-11500 грн/т на умовах доставки СРТ-підприємство.

Україна за січень-вересень 2018 року експортувала олійних культур на 1339 млн дол. США, що майже на 3% більше показників за відповідний період минулого року.

Необхідно зазначити, що за результатами дев'яти місяців 2018 року лідируючу позицію за обсягами експорту товарів цієї групи займає ріпак. Його реалізували за кордон 1,7 млн т на суму 698 млн дол. США. Експортні поставки понад 1,5 млн т сої принесли вітчизняним агровиробникам дохід в 600 млн дол. США. Вартість експорту 25 тис. т насіння соняшнику склала більше 13 млн дол. США.

Характерною ознакою січня-вересня 2018 року стало посилення європейського вектора у вітчизняному експорті олійних культур. В цілому країни-члени ЄС закупили в Україні близько 60% продукції цієї групи.

Вперше за останні роки в 2018 р. лідируючу позицію в рейтингу найбільших вітчизняних імпортерів олійних зайняла Німеччина. Її частка склала 14% в загальному експорті цієї продукції. За дев'ять місяців 2018 року ця країна закупила українських олійних культур на суму 191 млн дол. США.

Впритул до неї наблизилася Бельгія з часткою 13,2%. Туреччина, яка з початку року очолювала рейтинг основних імпортерів продукції цієї групи, перемістилася на третє місце (13%). Відчутно менші закупівлі олійних культур здійснюють Франція (8,2%), Білорусь (6,0%), Нідерланди (5,8%), Іран (5,4%) і Польща (4,6%). Спільна частка цих восьми країн перевищила 70%.

У той же час, в січні-вересні 2018 року Україна експортувала жирів і олій на 3,2 млрд дол. США, що на 8% менше торішніх показників за відповідний період. Основним експортним товаром

цієї групи є олія соняшникова. Її продали на ринки країн світу на суму 2,9 млрд дол. США, на 0,3 млрд дол. США менше, ніж за дев'ять місяців 2017 року.

Домінуючим покупцем жирів і масел українського виробництва традиційно виступає Індія, яка з 2015 року нарощує обсяги закупівель соняшникової олії. Якщо за підсумками 2016 року частка Індії в вітчизняному експорті жирів і масел становила 29,4%, а в 2017 році – 34,4%, то тільки за дев'ять місяців 2018 року її частка в структурі українського експорту цього виду продукції склала 42%. Решта основні країни-імпортери помітно поступаються їй за вартісними обсягами закупівель: Китай – 7,7%, Ірак – 6,1%, Нідерланди – 5,5%, Італія – 5,4% та Іспанія – 4,8%. Сукупно на ці шість країн припадає близько 72% вартості експорту масел і жирів.

Необхідно зазначити, що протягом 2010-2017 рр. спостерігається суттєве зростання обсягів виробництва олійних культур (табл.2). Основна частка виробництва олійних, як і раніше, припадає на соняшник. Після рекордного врожаю 2016 року (14,5 млн. тонн) в 2017 році Україна збирила 13,2 млн. тонн. Причина – несприятливі погодні умови, через які врожайність знизилася з 2,28 т/га до 2,07 т/га, а олійність до 42-44%.

Таблиця 2

Динаміка виробництва насіння олійних культур господарствами усіх категорій*

Рік	Олійні культури, всього		В т.ч.					
			соняшник		соя		Ріпак та кольза	
	тис.т.	в % до всього	тис.т.	в % до всього	тис.т.	в % до всього	тис.т.	в % до всього
2010	10033,0	100	6771,5	67,49	1680,2	16,75	1469,7	14,65
2011	12453,9	100	8670,5	69,62	2264,4	18,18	1437,4	11,54
2012	12074,1	100	8387,1	69,46	2410,2	19,96	1204,4	9,98
2013	16232,2	100	11050,5	68,08	2774,3	17,09	2351,7	14,49
2013	16066,2	100	10941,2	68,10	2740,7	17,06	2335,3	14,54
2015	16961,5	100	11181,1	65,92	3930,6	23,17	1737,6	10,24
2016	19192,4	100	13626,9	71,00	4277	22,28	1153,9	6,01
2017	18411,4	100	12235,5	66,46	3899,4	21,18	2194,8	11,92
2017 р. в % до 2010 р	183,5		180,7		232,1		149,3	
2017 р. в % до 2016 р	95,9		89,8		91,1		190,2	

*Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Найбільше серед олійних було зібрано: соняшнику – 12,2 млн тонн при врожайності 20,1 ц/га; сої – 3,9 млн тонн при врожайності 19,7 ц/га; ріпаку – 2,2 млн тонн при врожайності 27,9 ц/га.

Лідерами за виробництвом олійних культур стали Кіровоградська (1,36 млн тонн), Дніпропетровська (1,31 млн тонн), Харківська (1,21 млн тонн), Вінницька (1,2 млн тонн), Одеська (1,19 млн тонн), Полтавська (1,07 млн тонн) та Хмельницька (1,07 млн тонн) області.

Стрімке зростання виробництва насіння ріпаку в 2017 р. проти 2016 р. на 90%, з 1,142 млн до 2,15 млн тонн обумовлено передусім істотним розширенням площ під культурою – збільшення з 448,8 тис. до 778 тис. га (табл. 3). Збільшилася і віддача гектара – з 25,1 до 27,6 ц/га, що було викликано технологічними особливостями його вирощування.

Зменшення обсягу виробництва соняшнику (-10,7%) відбулося не стільки за рахунок скорочення площі сівби до 6,047 млн га (-0,7%), скільки за рахунок зниження врожайності до 2,01 т/га (-10,3%).

Виробництво соєвих бобів також знижено в порівнянні з 2016 р. роком до 3,89 млн т (-9%). Розширення посівних площ у 2017 році на 6,3% до 1,976 млн га було нівельовано значним зниженням врожайності – до 1,97 т/га (-14,3%).

Валовий збір ріпаку збільшено майже в два рази і склав 2,195 млн тонн, що сталося в умовах розширення посівних площ до 0,786 млн га (+ 6,3%) і зростання врожайності на 8,6% – до 2,79 т/га.

Таблиця 3

Динаміка посівних площ основних видів олійних культур в господарствах усіх категорій*

Показник	Рік					2017 р. в % до	
	2010	2014	2015	2016	2017	2010 р.	2016 р.
Всього олійних культур, тис. га	6555	7945	7945	8397	8823	134,6	105,1
В % від всього	24,3	29,2	29,5	31,1	32,0	+7,7 в.п.	+0,9 в.п.
Соняшник, тис. га	4572	5257	5105	6073	6034	132	99,4
В % від всього	17,0	19,3	19,0	22,5	21,9	+4,9 в.п.	-0,6 в.п.
Соя, тис. га	1076	882	2158	1869	2000	185,9	107
В % від всього	4,0	3,2	8,0	6,9	7,3	+3,3 в.п.	+0,4 в.п.
Ріпак і кольза, тис. га	907	1806	682	455	789	86,9	173,4
В % від всього	3,4	6,6	2,5	1,7	2,9	-0,5 в.п.	+1,2 в.п.

*Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Необхідно зазначити, що для виробництва насіння олійних культур в Україні, особливо у малих сільськогосподарських підприємствах, характерним є наступні причини зниження його ефективності: порушення правил оптимального сівозміни, зниження родючості ґрунту, використання неякісного насіннєвого матеріалу, порушення технології обробітку, скорочення використання хімічних засобів боротьби з бур'янами, шкідниками і хворобами, відсутність необхідного набору техніки, поширення хвороб і шкідників [3-4].

Низьким залишається рівень внесення мінеральних і органічних добрив, недостатні обсяги проведення агрохімічних заходів по боротьбі з бур'янами, шкідниками і хворобами рослин, в результаті чого продовжується зниження родючості ґрунтів, погіршення фітосанітарної обстановки, що, безсумнівно, здійснює згубний вплив на стійкість зростання валових зборів олійних та інших сільськогосподарських культур [5].

Незважаючи на складні умови виробництва олійних культур в Україні, існує достатньо резервів для підвищення економічної ефективності їх виробництва і подальшого виходу з конкурентоспроможною продукцією на національний і світові продовольчі ринки. Виробництво олійних культур є прибутковим видом діяльності, який дозволяє підтримувати позитивну рентабельність [6].

Серед олійних культур зберігається тенденція до зростання рентабельності виробництва ріпаку: до 58,8% в 2017 р., проти 44,9% у 2016 році та 44,3% у 2015 році. Проте, соняшник стрімко втрачає свою привабливість: його рентабельність знизилась із 80,5% у 2015 році та 63% у 2016 році – до 30,8% 2017 року. Соя також підтримує цей тренд, за рік показники ефективності її вирощування впали удвічі – до 25,4% в 2017 році.

Прибутковість є один із стимулів до виробничої спеціалізації більшості сільськогосподарських підприємств. Так, протягом досліджуваного періоду частка олійних культур в структурі доходів аграрних підприємств зросла на 24,1 в.п. і в 2017 році становила 35,8%, зокрема соняшнику – 23,6% (табл.4).

При цьому частка олійних культур в структурі прибутку господарств корпоративного сектору аграрної економіки становила в 2017 р. майже 50%, що на 13,3 в.п. більше ніж в 2005 р.

Необхідно відзначити, що нині спостерігається процес монополізації виробництва насіння олійних культур, зокрема соняшнику в корпоративному секторі аграрної економіки.

Так, в 2005 році індекс концентрації реалізації соняшнику становив – 71,8, в 2017 р. – 93,3.

Необхідно відзначити, що в структурі реалізації соняшнику найбільшу питому вагу займають висококонцентровані сільськогосподарські підприємства 7 групи (з обсягами реалізації понад 25000 ц), що є свідченням посилення процесу монополізації (табл. 5).

Таблиця 4

**Динаміка частки основних видів олійних культур в структурі прибутків
та доходів від реалізації сільськогосподарської продукції***

Показник	Рік					2017 р. + - до:	
	2005	2010	2013	2016	2017	2005	2010
Частка у прибутках від реалізації продукції сільського господарства, %							
Насіння соняшнику	29,1	46,2	39,0	33,8	33,5	4,5	-12,7
Соя	1,3	3,0	7,9	7,2	11,3	10,0	8,4
Ріпак	4,8	5,7	4,2	3,8	3,7	-1,1	-2,0
Разом олійні культури	35,2	54,9	51,1	44,9	48,6	13,3	-6,3
Частка у загальних доходах, %							
Насіння соняшнику	9,5	20,5	17,7	23,8	23,6	14,1	3,1
Соя	1,4	3,7	5,8	8,1	9,0	7,6	5,3
Ріпак	0,9	4,7	5,3	3,9	3,2	2,3	-1,5
Разом олійні культури	11,8	28,9	28,8	35,8	35,8	24,1	6,9

*Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Таблиця 5

**Групування сільськогосподарських підприємств за обсягами реалізації
насіння соняшнику, ц***

Групи за обсягом реалізації насіння соняшнику, ц	2005 р.			2017 р.		
	Частка підприємств, %	Реалізовано, тис. т	% до усього	Частка підприємств, %	Реалізовано, тис. т	% до усього
до 500	18,8	17	0,9	5,0	7	0,1
501-1000	11,8	39	2,0	4,2	19	0,2
1001-2500	22,0	162	8,5	13,1	133	1,7
2501-5000	19,8	319	16,7	17,1	370	4,8
5001-10000	17,4	544	28,5	22,2	952	12,3
10001-25000	8,7	557	29,2	26,0	2399	30,9
більше 25000	1,4	269	14,1	12,4	3887	50,1
Усього	100,0	1907	100,0	100,0	7766	100,0

*Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Важливим чинником є методи державного регулювання формування експортного потенціалу олійних культур, зокрема це законодавча регламентація оподаткування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Олійні культури займають 58,9% від усіх посівних площ, зайнятих під зерновими і зернобобовими культурами. Більша частина зібраного врожаю експортується в переробленому та непереробленому вигляді, в результаті, ціни внутрішнього ринку визначаються цінами на світовому за вирахуванням витрат на логістику й експорт [7]. Відповідно, невідшкодування ПДВ при експорті відповідних культур і віднесення податкового кредиту, сформованого при їх закупівлі, на витрати, призведе до падіння закупівельних цін на них, що сукупно призведе до втрат простих фермерів-виробників обсягом від 10 до 16 млрд. грн. на рік.

Вже в середньостроковій перспективі падіння цін на олійні культури примусить аграріїв скоротити їх виробництво і перейти на інші культури, в результаті вже в середньостроковій перспективі також постраждають і вітчизняні переробники, які зіштовхнуться з дефіцитом сировини [8]. Особливо важкою ситуація може скластися в сфері переробки соняшника, оскільки вже зараз сукупні потужності українських олісекстракційних заводів з його переробки складають 20 млн. тонн на рік, а до 2020 року очікується їх збільшення.

В той же час, офіційно, в Україні у 2016/2017 маркетинговому році було вироблено 13,6 млн. тонн соняшника і ще близько 2,5 млн. тонн склало його тіньове виробництво. Таким чином, для завантаження наявних потужностей слід збільшити врожай соняшника, що навряд чи можна

очікувати у випадку падіння закупівельних цін на нього. Також, враховуючи наведені вище дані, що свідчать про наявність в Україні надлишкових потужностей для переробки соняшника, запровадження заходів, покликаних стимулювати подальше збільшення переробки, абсолютно не має сенсу і є навіть шкідливим для розвитку економіки України.

Скасування відшкодування ПДВ при експорті соняшника не зможе стимулювати зростання його переробки, а лише призведе до росту доходів власників переробних підприємств.

30 серпня 2018 р. Президентом України був підписаний Закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо деяких питань оподаткування податком на додану вартість операцій з вивезення за межі митної території України олійних культур». Даним законом передбачено скасування норми, відповідно до якої не компенсувався ПДВ при експорті сої та ріпаку сільськогосподарським підприємствам, які самостійно виростили зазначені культури на землях сільськогосподарського призначення.

Дані зміни спрямовані на сприяння розвитку аграрного сектора економіки та захист малих сільськогосподарських виробників. У випадку, якби закон не був підписаний, доходи аграріїв від реалізації своєї продукції знизилися б у 2018 році на 16,7%. Також економіка України зіткнулася б з проблемою збільшення тіньового ринку. Відсутність відшкодування ПДВ спричинило б до закупки сої і ріпаку за готівку, тобто за вартістю без ПДВ, з подальшим вивезенням, без відшкодування і без повернення валютної виручки в країну.

Варто зазначити, що норми Податкового кодексу України зберегли для трейдерів скасування відшкодування ПДВ для операцій з вивезення за межі митної території України в митному режимі експорту з 1.09.18 по 31.12.21 рр. соєвих бобів (товарна позиція 1201 згідно з УКТ ЗЕД) та з 1.01. 20 по 31.12.21 рр. – зерен ріпаку (товарна позиція 1205 згідно з УКТ ЗЕД) були наслідком скрупульозного дослідження та обробки численних звернень олійно-жирових підприємств і профільних асоціацій. Основною метою затвердження норми було стимулювання створення нових підприємств з переробки насіння олійних культур і забезпечення завантаження вже функціонуючих вітчизняних переробних потужностей. В підсумку, запропоновані заходи повинні сприяти збільшенню зайнятості населення України внаслідок створення нових робочих місць.

На нашу думку, невідшкодування ПДВ при експорті олійних культур є заходом еквівалентної дії, оскільки означає, що при їх продажу на експорт виробник буде зобов'язаний відносити податковий кредит з ПДВ, що виникає при закупівлі насіння, засобів захисту рослин, паливно-мастильних матеріалів та інших матеріальних ресурсів, необхідних для вирощування і збирання олійних культур, на витрати, а при продажу всередині країни буде покривати їх за рахунок отриманих від покупця податкових зобов'язань з ПДВ. Більш того, Директива Ради ЄС №2006/112/ЄС про спільну систему податку на додану вартість не передбачає обмеження права певних категорій суб'єктів господарювання на відшкодування ПДВ при здійсненні експортних операцій. Таким чином, прийняття даної норми призведе до погіршення відносин з Європейським Союзом, оскільки 90% експорту ріпаку йшло в ЄС.

Висновки і перспективи.

Отже, з метою нарощення експортного потенціалу олійних культур потрібно здійснити перехід до якісно нових технологій, що призведе до підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Значна роль в розвитку виробництва насіння олійних рослин повинна бути відведена державній аграрній політиці, яка передбачатиме диверсифікацію виробництва, шляхом збільшення різноманітності олійних культур, які вирощуються господарствами корпоративного сектору аграрної економіки.

Вважаємо, що важливою умовою нарощення експортного потенціалу олійних культур України є: впровадження принципів міжнародної системи технічного регулювання в рамках СОТ шляхом прискорення процесу гармонізації вітчизняних діючих стандартів відповідно до вимог Міжнародної організації із стандартизації; фінансування розробки нових, гармонізованих з

міжнародними, державних стандартів та технічних регламентів на основні види продукції і методів випробувань її показників якості на виконання Закону України «Про стандартизацію»; активізація роботи із взаємного визнання процедур з контролю та визнання сертифікатів відповідності з країнами, які є торговельними партнерами України; забезпечення прозорості та узгодженості з професійними громадськими організаціями усіх аспектів, не допускаючи подальшого послаблення режиму митно-тарифного регулювання, спрямованого на захист внутрішніх виробників насіння олійних культур.

Список використаних джерел

1. Педорченко А.Л. Досвід експорту олійних культур та продуктів їх переробки країн з розвинутою ринковою економікою. *Агросвіт*. 2015. № 13. С. 37-42.
2. Шевченко Н.Ю. Особливості митного регулювання експорту олійних культур та товарів їх переробки. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2009. № 31. С. 112-114.
3. Димов О.М. Економічна ефективність виробництва продукції олійних культур у Херсонській області. *Таврійський науковий вісник. Економічні науки*. 2016. Вип. 95. С. 29-38.
4. Байдюк С.А. Економічна ефективність вирощування олійних культур в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області. *Збірник наукових праць Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків*. 2012. Вип. 14. С. 562-566.
5. Кузьмінська Н.Л. Особливості функціонування олійно-жирової галузі України. *Економіка АПК*. 2011. № 12. С. 161-165.
6. Збарський В.К. Організаційно-економічне забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств: монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2013. 402 с.
7. Зінчук Т.О., Романчук О.М., Усюк Т.В. Аналіз методик визначення оптимальної ставки експортного мита на насіння соняшника в контексті взаємовідносин між Україною та Європейським Союзом. *Вісник Житомирського національного агроекологічного університету*. 2015. № 2(2). С. 41-52.
8. Лаврів І.М., Федів Р.Д. Аналіз експорту сільськогосподарської продукції підприємствами Причорноморського регіону. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 26(1). С. 16-21.

Статтю отримано: 30.09.2018 / Рецензування 15.11.2018 / Прийнято до друку: 21.12.2018

Olha Varchenko

Dr. Sc. (in Economics), Professor, Head of the Department
Department of Finance, Banking and Insurance
Bila Tserkva National Agrarian University
Bila Tserkva, Ukraine
E-mail: omvarchenko@ukr.net

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF FORMATION OF EXPORT POTENTIAL OF OILSEEDS IN UKRAINE

Abstract

In recent years, the relationship between the Ukrainian and world markets of oilseeds and their processing products has become more and more connected with the deepening of the processes of international division of labour and the entry of Ukraine among the world leaders in the production of seeds of oilseeds, vegetable fats and meal. Therefore, increasing the efficiency of Ukraine's foreign economic activity in relation to oil and fat products and ensuring its competitiveness on the domestic and foreign markets becomes extremely important.

The accepted methods of economic research are used for solving the problems set in the article: monographic (during the analysis of scientific and economic literature on the problem under study); theoretical generalization; observation and economic analysis (in assessing the current state and development trends of the oil and fat subcomplex); economic and statistical, comparisons; statistical groupings.

A transition to a qualitatively new technology should be made in order to increase the export potential of oilseed crops, which will lead to an increase in the efficiency of agricultural enterprises' production and economic activity. A significant role

in the development of the production of seed oilseeds should be allocated to the state agricultural policy, which involves diversification of production by increasing the variety of oilseeds grown by enterprises of the corporate sector of the agrarian economy.

We believe that an important condition for increasing the export potential of Ukraine's oilseeds is the introduction of the principles of the international system of technical regulation within the framework of the WTO by accelerating the process of harmonization of domestic operating standards in accordance with the requirements of the International Organization for Standardization; financing the development of new, harmonized with international, state standards and technical regulations on the main types of products and methods of testing its quality indicators in pursuance of the Law of Ukraine "On Standardization"; intensified work on the mutual recognition of control procedures and compliance certificates with countries that are trading partners of Ukraine; ensuring transparency and coherence with professional non-governmental organizations on all aspects.

Keywords: oil crops, vegetable fats, export, regulation, potential.

References

1. Pedorchenko, A.L. (2015). Dosvid eksportu oliinykh kultur ta produktiv yikh pererobky krain z rozvynutoiu rynkovoio ekonomikoio [Experience of export of oilseeds and products of their processing in developed market economies]. *Ahrosvit [AgroSvit]*, 13, 37-42. [in Ukrainian]
2. Shevchenko, N.Iu. (2009). Osoblyvosti mytnoho rehuliuвання eksportu oliinykh kultur ta tovariv yikh pererobky [Features of customs regulation of export of oilseeds and products of their processing]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu kharchovykh tekhnolohii* [Scientific Works of the National University of Food Technologies], 31, 112-114. [in Ukrainian]
3. Dymov, O.M. (2016). Ekonomichna efektyvnist vyrobnytstva produktii oliinykh kultur u Khersonskii oblasti [Economic efficiency of production of oilseeds in Kherson region]. *Tavriiskyi naukovi visnyk. Ekonomichni nauky [Taurian Scientific Bulletin. Economic Sciences]*, 95, 29-38. [in Ukrainian]
4. Baidiuk, S.A. (2012). Ekonomichna efektyvnist vyroshchuvannya oliinykh kultur v silskohospodarskykh pidpriemstvakh Cherkaskoi oblasti [Economic efficiency of cultivating oilseeds in agricultural enterprises of Cherkasy region]. *Zbirnyk naukovykh prats Instytutu bioenerhetychnykh kultur i tsukrovyykh buriakiv [Collection of Scientific Works of the Institute of Bioenergetic Cultures and Sugar Beet]*, 14, 562-566. [in Ukrainian]
5. Kuzminska, N.L. (2011). Osoblyvosti funktsionuvannya oliino-zhyrovoi haluzi Ukrainy [Features of the functioning of the oil and fat industry of Ukraine]. *Ekonomika APK [Economy of Agroindustrial Complex]*, 12, 161-165.
6. Zbarskyi, V.K. (2013). *Orhanizatsiino-ekonomichne zabezpechennia efektyvnosti silskohospodarskykh pidpriemstv: monohrafiia* [Organizational and economic support of the efficiency of agricultural enterprises: monograph]. Kyiv : NNTs IAE. [in Ukrainian]
7. Zinchuk, T.O., Romanchuk, O.M., & Usiuk, T.V. (2015). Analiz metodyk vyznachennia optymalnoi stavky eksportnoho myta na nasinnia soniashnyka v konteksti vzaiemovidnosyn mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom [Analysis of methods for determining the optimal rate of export duty for sunflower seeds in the context of relations between Ukraine and European Union]. *Visnyk Zhytomyrskoho natsionalnoho ahroekolohichnoho universytetu [Bulletin of Zhytomyr National Agroecological University]*, 2(2), 41-52.
8. Lavriv, I.M., & Fediv, R.D. (2018). Analiz eksportu silskohospodarskoi produktii pidpriemstvamy Prychornomorskoho rehionu [Analysis of export of agricultural products by the enterprises of the Black Sea region]. *Prychornomorski ekonomichni studii [Black Sea Economic Studies]*, 26(1), 16-21.

Received: 09.30.2018 / Review 11.15.2018 / Accepted 12.21.2018

УДК 331.5 : 631.1
JEL Classification J43

Корчинська Олена

д.е.н., доцент, с.н.с, завідувач кафедри маркетингу
Академія праці, соціальних відносин і туризму
м. Київ, Україна

E-mail: helenk@meta.ua

Півторак Анна

аспірант кафедри економіки та управління підприємствами
Академія праці, соціальних відносин і туризму
м. Київ, Україна

E-mail: mark-chair@gmail.com

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ РОБОЧОЇ СИЛИ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

Анотація

Формування і раціональне використання трудового потенціалу в аграрному секторі економіки є важливим стратегічним завданням, від успішного вирішення якого залежить продовольча безпека як кожного регіону, так і країни в цілому. Тому поставлена мета – визначити основні проблеми, які існують на ринку праці в сільській місцевості України, ідентифікувати їх причини та окреслити напрями їх вирішення.

При проведенні дослідження застосовувались як загальноприйняті методи дослідження: монографічний, абстрактно-логічний, специфічні методи статистичної обробки інформації.

У статті розглянуто загальну ситуацію, що склалася на вітчизняному ринку праці в сільській місцевості за останні роки. Авторами досліджено специфічні тенденції, характерні для ринку робочої сили на селі.

Виявлені основні проблеми сучасного етапу розвитку ринку, зокрема поглиблення дисбалансу між попитом і пропозицією робочої сили на селі. Встановлено, що причини незбалансованого розвитку даного ринку пов'язані як із ціновими, так і неціновими факторами. Окреслено основні напрями вирішення даної проблеми, що мають включати систему заходів як на загальнонаціональному рівні, так і місцевому із залученням всіх учасників ринку.

Подальші дослідження планується проводити стосовно оцінки ефективності використання трудових ресурсів у сільській місцевості та удосконалення державної політики у цій сфері.

Ключові слова: ринок праці, сільська місцевість, попит, пропозиція, зайнятість, безробіття, оплата праці.

Вступ.

Сільське господарство є однією із значимих сфер економіки України. Саме розвиток аграрного виробництва визначає продовольчу безпеку і незалежність країни. У свою чергу, стан сільського господарства нашої країни великою мірою залежить від ефективності функціонування аграрного ринку робочої сили. Тому формування і раціональне використання трудового потенціалу в аграрному секторі економіки має стати важливим напрямом стратегічного розвитку країни.

Вітчизняний ринок праці на селі наразі має свої специфічні особливості, які потребують аналізу для розробки рекомендацій щодо його подальшого розвитку. Тому вирішено дослідити проблеми, що склалися на даному ринку праці та виявити тенденції його розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми вивчення ринку праці України, включаючи й аграрний, аналіз, визначення основних його тенденцій та проблем здійснювали у своїх працях такі науковці: Балановська Т.І. [1], Гогуля О.П. [1], Драгнева Н.І. [1], Маршавін Ю.М. [2], Чернявська О.В. [3], Слободчук М.С. [4], Качан Є.П. [6], Шушпанов Д.Р. [6], Файфура В.І. [6], О.Л. Дяків [6], Шевченко Л.С. [7] та багато інших. Та протягом останніх років ринок праці України є досить нестабільним та потребує додаткових рекомендацій щодо його функціонування і це визначає актуальність даного дослідження.

Мета.

Мета статті - визначити основні проблеми, які існують на ринку праці в сільській місцевості України, ідентифікувати їх причини та окреслити напрями їх вирішення.

Методологія дослідження.

При проведенні дослідження застосовувались як загальноприйняті методи дослідження: діалектичний, монографічний, абстрактно-логічний метод, метод наукового узагальнення, так і специфічні методи статистичної обробки інформації.

Результати дослідження.

Ринок робочої сили на селі є невід'ємною складовою ринку праці в Україні в цілому. Його розвиток значною мірою визначається загальними тенденціями, притаманними сучасному ринку праці в країні. Разом з тим, він має особливості, обумовлені специфікою сільськогосподарського виробництва.

У сільському господарстві України нині зайнято 2,8 млн. осіб, що становить 17,1% від загальної кількості осіб, зайнятих у всіх сферах економіки країни (рис. 1).

Рис. 1. Чисельність та структура населення, зайнятого у сільському господарстві та інших сферах економіки України*

*Джерело: розраховано авторами за [5].

Відповідно до даних, представлених на рисунку, спостерігається тенденція скорочення чисельності осіб, що працюють в аграрному секторі. Так, у 1995 році кількість працюючих в сільському господарстві становила 5,3 млн. осіб, тобто майже вдвічі більше, ніж зараз. У відсотковому виразі, у 1995 році в аграрному виробництві було зайнято більше 22% всіх працюючих, у 2016 році – лише 17%, тобто скорочення відбувається як в абсолютних, так і відносних показниках. Може здатися, що це є позитивна тенденція, яка притаманна економічно розвиненим країнам світу, де даний показник постійно скорочується і в останні роки коливається в межах 2-8%. Так, за даними Світового Банку [8] у 2015 році показник зайнятості у сільському виробництві становив у Великобританії 1%, США і Німеччині – 2%, Японії і Франції – 3%. Це відбувається завдяки активному впровадженню в аграрне виробництво даних країн досягнень науково-технічного процесу, що приводить до автоматизації більшості процесів і підвищення

продуктивності праці. Це, у свою чергу, цілком логічно приводить до скорочення кількості зайнятих у сфері аграрного виробництва без негативного впливу на стан економіки. Сьогодні один працівник в сільському господарстві Німеччини створює додану вартість у сім разів більшу, ніж в Україні, а у Франції – у 24 рази більшу [8].

На жаль, в Україні скорочення чисельності зайнятих у сільському господарстві означає зростання проблем, пов'язаних із скороченням робочих місць у сільській місцевості, неефективним розвитком аграрного виробництва і зростанням сільського безробіття.

Нині рівень безробіття серед сільського населення досяг рівня 9,7%, що на 3 в.п. більше, порівняно із 2000 роком (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка безробіття у сільській місцевості*

Показник	Рік					2016 р. у % до 2000 р.
	2000	2005	2010	2015	2016	
Кількість безробітних, тис. осіб	465,3	400,9	475,1	533,2	550,3	118
Рівень безробіття, %	6,7	5,7	7,2	9,4	9,7	144

*Джерело: розраховано авторами за [5]

Дані таблиці свідчать про існування стійкої тенденції до зростання рівня безробіття серед населення сільської місцевості. Водночас при достатньо високому обсязі незайнятості сільського населення існує дефіцит робочої сили в аграрному виробництві. Тільки у 2016 році потреба сільського господарства у робочій силі становила 1500 осіб.

Виникає питання щодо причин такої парадоксальної ситуації. Розглянемо ці причини більш детально.

Перш за все, це рівень заробітної плати. У сільському господарстві вона є однією з найнижчих серед всіх сфер економічної діяльності – на 20% нижче за середній розмір по країні в цілому (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності у 2014-2017 роках (у розрахунку на одного штатного працівника, грн)*

Вид діяльності	Роки			
	2014	2015	2016	2017
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	2556	3309	4195	6057
- з них сільське господарство	2476	3140	3916	5761
Промисловість	3988	4789	5902	7631
Будівництво	2860	3551	4731	6251
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	3439	4692	5808	7631
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3768	4653	5810	7688
Тимчасове розміщування й організація харчування	2261	2786	3505	4988
Інформація та телекомунікації	5176	7111	9530	12018
Фінансова та страхова діяльність	7020	8603	10227	12865
Операції з нерухомим майном	3090	3659	4804	5947
Професійна, наукова та технічна діяльність	5290	6736	8060	10039
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	2601	3114	3995	5578
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	3817	4381	5953	9372
Освіта	2745	3132	3769	5857
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2441	2829	3400	4977
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	3626	4134	4844	6608
Надання інших видів послуг	3361	3634	4615	6536
Усього	3480	4195	5183	7104

*Джерело: розраховано авторами за [5].

Такий рівень оплати праці знижує її мотивацію, часто призводить до відмови працювати в аграрних підприємствах.

Другий чинник, що визначає сьогодишню ситуацію на ринку праці в селі, це нерозвинена соціальна інфраструктура сільських населених пунктів, яка не відповідає сучасним вимогам. За даними Державної служби статистики України, водопроводи мають лише 2296 сільських населених пунктів, тобто менше 10%, дошкільні заклади освіти – 32%, середні заклади освіти (школи) – 44%, клуби і будинки культури – 57%, бібліотеки – 51%, кіноустановки – менше 4%.

Практично перестала функціонувати мережа сільських підприємств побутового обслуговування. Так, 99,3% сільських населених пунктів не мають будинків побуту, 98,2% – лазень. Такі послуги, як ремонт взуття, побутової техніки і радіотелеапаратури здійснюється лише у 27084 селах, що становить менше 10% від їх загальної кількості.

Існуюча транспортна мережа не відповідає сучасним вимогам. Більше 6,5 тис. українських сіл не мають доріг з твердим покриттям, 3,8 тис. – не мають вулиць з твердим покриттям і освітлення вулиць. Освітлення вулиць повністю відсутнє у 44% сільських населених пунктах.

Існують серйозні проблеми із належним медичним обслуговуванням сільського населенням. Так, 27% сіл не мають лікувальних закладів та пересувного обслуговування.

У переважній більшості сіл немає відділень зв'язку (63%), їдалень, кафе (83%).

На селі існує проблема руйнації та занепаду спортивних споруд. Нині лише 20,9% сіл ще мають спортивні майданчики і стадіони.

Через недостатнє фінансування об'єктів соціальної інфраструктури села сьогодні потребують капітального ремонту 19,6% дошкільних навчальних закладів, 21,5% – шкіл, 44,7% – клубів, 24,1% – бібліотек.

Ще один важливий аспект, що визначає теперішню ситуацію на ринку праці в сільській місцевості – це непривабливі умови роботи. Незважаючи на підвищення рівня технічного оснащення вітчизняних аграрних господарських структур, умови праці робітників, які безпосередньо задіяні у виробничому процесі, залишаються важкими. Ряд технологічних операцій, які в економічно розвинених країнах вже автоматизовані, в Україні здійснюються із залученням ручної праці. На невисокому рівні знаходиться ділова культура у сільськогосподарських підприємствах і рівень оснащення робочих місць сучасними технічними засобами. Це не тільки не приваблює високоосвічених спеціалістів в аграрну сферу, а й знижує престижність аграрної освіти, що призводить до скорочення осіб, що поступають в аграрні заклади освіти, й зниження рівня їх підготовки.

Висновки і перспективи.

Проведене нами дослідження показало існування дисбалансу на ринку робочої сили на селі, що обмовлено рядом причин, основні з яких: це низький рівень оплати праці, нерозвинена інфраструктура сільських населених пунктів, непривабливі умови праці. Тому, незважаючи на високий рівень безробіття у сільській місцевості, безперспективні робочі місця в аграрному виробництві так і залишатимуться вакантними, а значна частина селян, особливо молодь, продовжуватиме мігрувати у місто у надії мати пристойні умови роботи і більш високий рівень життя.

Вирішення проблеми неефективного функціонування ринку праці в аграрній сфері вимагає комплексного підходу, що має включати законодавчі ініціативи з боку урядових структур щодо удосконалення нормативно-правового забезпечення існування даного типу ринку, розробку і реалізацію державних програм, спрямованих на підвищення рівня проживання і соціального захисту сільського населення. Вкрай необхідно здійснювати соціальні діалоги між всіма учасниками даного ринку з метою врегулювання соціальних відносин та умов у сфері праці в сільському господарстві. Доцільно розвивати співпрацю між аграрниками-роботодавцями й навчальними закладами з метою підготовки спеціалістів, які будуть зорієнтовані на конкретні робочі місця.

Зазначені заходи, на наш погляд, дозволять покращити ситуацію на сільському ринку робочої сили, усунути той дисбаланс, який спостерігається зараз.

Список використаних джерел

- 1.Балановська Т.І., Гоголя О.П., Драгнєва Н.І. Ринок праці: реалії і перспективи. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2012. № 2(5). С. 17-23.
- 2.Маршавін Ю.М. Регулювання ринку праці України: теорія і практика системного підходу: монографія. Київ : Альтерпрес, 2011. 396 с.
- 3.Чернявська О.В. Ринок праці: навч. посіб. Київ : "Центр учбової літератури", 2013. 522 с.
- 4.Слободчук М.С. Вплив інтеграційних процесів на ринок праці України. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/AvTr/2015_30/04.pdf. (дата звернення: 26.10.2018).
- 5.Державна служба статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 26.10.2018).
- 6.Качан Є., Дяків О., Файфура В., Шушпанов Д. Розвиток трудового потенціалу Тернопілля в умовах подолання демографічної та економічної кризи. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2017. С. 108-114.
- 7.Шевченко Л.С. Ринок праці: сучасний економіко-теоретичний аналіз: монографія. Харків : ФОП Н.М. Вапнярчук, 2007. 336 с.
- 8.Офіційний сайт Світового Банку. URL: https://datacatalog.worldbank.org/search?search_api_views_fulltext_op=AND&query=agriculture&f%5B0%5D=field_wbddd_data_type%3A293&sort_by=search_api_relevance&sort_by=search_api_relevance 2. (дата звернення: 26.10.2018).

Статтю отримано: 28.10.2018 / Рецензування 25.11.2018 / Прийнято до друку: 21.12.2018

Olena Korchynska

Dr. Sc. (in Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow, Head
Department of Marketing
Academy of Labor, Social Relations and Tourism
Kyiv, Ukraine

E-mail: helenk@meta.ua

Anna Pivtorak

Postgraduate Student
Department of Economics and Enterprise Management
Academy of Labor, Social Relations and Tourism
Kyiv, Ukraine

E-mail: mark-chair@gmail.com

STATUS AND TRENDS OF LABOR MARKET DEVELOPMENT IN RURAL AREAS

Abstract

Formation and rational use of labor potential in the agrarian sector of the economy is an important strategic task, from which the food security depends on the success of each region and the country as a whole. Therefore, the goal is to identify the main problems that exist on the labor market in rural Ukraine, to identify their causes and outline directions for their solution.

Commonly methods of research are used: dialectical, monographic, abstract and logical methods, the method of scientific generalization, and specific methods of statistical processing of information in the course of the study.

The article considers the general situation on the domestic labor market in rural areas in recent years. Authors investigate the specific tendencies characteristic of the labor market in the countryside.

The main problems of the current stage of market development are revealed, in particular, the deepening of the imbalance between demand and supply of labor in the village. It is established that the causes of unbalanced development of this market are connected both with price and non-price factors. The main directions of the solution of this problem are outlined, which should include a system of measures both at the national level and at the local level with the involvement of all market participants.

Subsequent studies are planned to be conducted on the assessment of the efficiency of the use of labor resources in

rural areas and the improvement of state policy in this area.

Keywords: labor market, countryside, demand, supply, employment, unemployment, wages.

References

1. Balanovska, T.I., Hohulia, O.P., & Drahnieva, N.I. (2012). Rynok pratsi: realii i perspektyvy [The labor market: realities and prospects]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahranoi akademii* [Scientific works of the Poltava State Agrarian Academy], 2(5), 17-23.
2. Marshavin, Yu.M. (2011). *Rehuliuвання ринку праці України: теорія і практика системного підходу: монографія* [Regulation of the Ukrainian labor market: the theory and practice of a systematic approach: monograph]. Kyiv, Ukraine : Alterpres.
3. Cherniavska, O.V. (2013). *Rynok pratsi: navch. posib.* [Labor market: tutorial]. Kyiv, Ukraine : Tsentruchovoi literatury.
4. Slobodchuk, M.S. (2015). Vplyv intehratsiinykh protsesiv na rynek pratsi Ukrainy. archive.nbuv.gov.ua. Retrieved from http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/AvTr/2015_30/04.pdf.
5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Kachan, Ye., Diakiv, O., Faifura, V., & Shushpanov, D. (2017). Rozvytok trudovoho potentsialu Ternopillia v umovakh podolannia demohrafichnoi ta ekonomichnoi kryzy [Development of labor potential of Ternopil region in conditions of overcoming demographic and economic crisis]. *Rehionalni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy*. 108-114.
7. Shevchenko, L.S. (2007). *Rynok pratsi: suchasnyi ekonomiko-teoretychnyi analiz: monohrafiia* [Labor market: modern economic-theoretical analysis: monograph]. Kharkiv, Ukraine : FOP N.M. Vapniarchuk.
8. Ofitsiinyi sait Svitovoho Banku. datacatalog.worldbank.org. Retrieved from https://datacatalog.worldbank.org/search?search_api_views_fulltext_op=AND&query=agriculture&f%5B0%5D=field_wbddh_data_type%3A293&sort_by=search_api_relevance&sort_by=search_api_relevance.

Received: 10.28.2018 / Review 11.25 .2018 / Accepted 12.21.2018

УДК 339.35
JEL Classification F1

Мельник Ірина

к.е.н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Львівський торговельно-економічний університет
м. Львів, Україна
E-mail: gaveshta@gmail.com

СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ СФЕРИ ТОВАРНОГО ОБІГУ

Анотація

Інституціональне середовище, що формується за рахунок прийняття відповідних правил та норм, є важливим елементом забезпечення соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу. Вітчизняне законодавство, що регулює питання функціонування та модернізації сфери товарного обігу, недосконале та потребує нових підходів до системи регулювання даної сфери та впровадження найбільш успішних практик провідних країн світу.

У процесі дослідження використовувалися наступні методи: абстрактно-логічний і наукової абстракції (для поглиблення понять і категорій, розкриття сутнісної характеристики державного управління та його особливостей у торгівлі); інституціонально-еволюційний (для розкриття генезису товарного обігу у різних країнах, політики державного регулювання процесів модернізації підтримки підприємницької діяльності); систематизації та узагальнень (для виявлення структурних змін, нових тенденцій і векторів розвитку товарного обігу й системи державного регулювання).

Аналіз досвіду провідних країн світу у сфері регулювання процесів модернізації сфери товарного обігу свідчить про загальні для більшості країн підходи, які включають: лібералізацію товарного обігу; активізацію зовнішньоекономічної діяльності та активізацію експорту; створення інноваційних продуктів; розвиток наукомістких галузей; активізацію інтернет-торгівлі і державного регулювання електронної комерції.

Сучасна економіка не може функціонувати без впливу державних інститутів та потребує відповідного методичного та методологічного інструментарію регулювання процесів модернізації, у тому числі і у сфері товарного обігу, тому дослідження успішного досвіду іноземних країн у сфері державного регулювання процесів модернізації є перспективними і потребують подальших наукових напрацювань.

Ключові слова: товарний обіг, державне регулювання, іноземний досвід.

Вступ.

Інституціональне середовище, що формується за рахунок прийняття відповідних правил та норм, є важливим елементом забезпечення соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу. Вітчизняне законодавство, що регулює питання функціонування та модернізації сфери товарного обігу, недосконале та потребує нових підходів до системи регулювання даної сфери та впровадження найбільш успішних практик провідних країн світу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Державне регулювання сфери товарного обігу та визначення особливостей такого регулювання у іноземних державах досліджуються у працях таких науковців, як: Т.Г. Васильців, В.М. Геєць, Є.В. Крикавський, В.Р. Сіденко та інші. Водночас існує значна кількість актуальних питань, що потребують подальших наукових досліджень.

Мета.

Метою дослідження є аналіз іноземного досвіду державного регулювання сфери товарного обігу та визначення особливостей такого регулювання. Завданням статті є аналіз можливості застосування іноземного досвіду державного регулювання сфери товарного обігу у вітчизняній

практиці.

Методологія дослідження.

Методологічними засадами дослідження є базові положення економічної теорії та державного управління економікою, організації торгівлі, фундаментальні публікації вітчизняних та зарубіжних дослідників у сфері товарного обігу і державного регулювання.

Результати.

Державне регулювання та формування політики розвитку суттєво відрізняється в різних країнах, відповідно і ефективність процесів модернізації у межах економік окремих країн є різною. Це твердження є справедливим і для сфери товарного обігу, оскільки традиційні методи захисту внутрішнього ринку та інші інструменти, що були популярні на певних етапах розвитку соціально-економічних відносин, в умовах глобалізаційних процесів перестають бути дієвими та ефективними. Зростання значення цифрової економіки та її вплив на суспільний розвиток змінили сприйняття процесів товарного обігу та їх інфраструктурне забезпечення. Однак «сліпе копіювання» успішного досвіду не дозволяє досягати аналогічних результатів без урахування ментальності, особливостей еволюції соціально-економічних систем певних країн, ступеня розвитку інституціонального середовища та ринків.

Критичне узагальнення ключових факторів успіху та процесів модернізації різних економічних систем дозволяє значно спростити процедури та процеси змін як на рівні країн, так і на рівні окремих суб'єктів господарювання. В сучасних умовах загальносвітового розвитку сфери товарного обігу важливе місце відведено формальним та неформальним об'єднанням країн, які значно впливають на економічні процеси у глобалізаційному вимірі та відрізняються еволюцією модернізаційних процесів. До найбільш «вагомих гравців» світового економічного простору зазвичай відносять такі країни та їх об'єднання: G7 (США, Японія, Німеччина, Велика Британія, Франція, Італія, Канада); БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південна Африка); «Азійські тигри» (Сінгапур, Гонконг, Республіка Корея, Тайвань). Саме успішний досвід модернізації наведених країн може бути корисний для соціально-економічної модернізації вітчизняної сфери товарного обігу та економіки загалом.

У ракурсі державної політики забезпечення соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу особливо цікавим є досвід США та Китаю, оскільки саме ці країни очолюють різноманітні світові рейтинги за обсягами товарного обігу та активністю зовнішньоторговельних відносин. При цьому процеси соціально-економічної модернізації товарного обігу в США та Китаї розвивались абсолютно у різних контекстах. Якщо США орієнтувались на інноваційний розвиток і реалізацію нововведень практично у всіх сферах, то Китай тривалий час «наздоганяв» та копіював передовий світовий досвід. При цьому декларуючи постійне спрощення, гармонізацію та усунення бар'єрів у зовнішній торгівлі, вищезазначені світові лідери жорстко відстоюють свої інтереси практично у всіх сферах впливу, країнах та окремих ринках. Зрозуміло, що історично США має більше можливостей глобального впливу на економіку інших країн, однак в останні роки вплив Китаю помітно посилюється за рахунок стрімкого розвитку та активних процесів модернізації, які поступово забезпечують лідерство цій країні (якщо і не за якісними показниками, то за кількісними).

Як справедливо зазначено у [1, с. 13], зовнішньоторговельна політика США націлена на реалізацію економічних, науково-технологічних переваг країни, на зміцнення її глобального впливу, розширення міжнародного торгового обміну. Різноманіття засобів і методів торгової політики підпорядковане інтересам національної безпеки, економічного зростання, захисту вітчизняних виробників.

Сучасна державна політика у сфері товарного обігу США спрямована на подальше спрощення процедур торгівлі, однак передбачає непрямий вплив на країни, що розвиваються та експортують продукцію у США. Такий вплив здійснюється опосередковано за допомогою

впровадження більш жорстких екологічних норм та інших стандартів, що безпосередньо впливають на собівартість продукції в інших країнах і роблять продукцію відповідних країн не такою привабливою для експорту у США.

Стосовно досвіду модернізації Китаю, найбільш цитованою є праця професора Хе Чуаньци «Оглядова доповідь про модернізацію в світі і Китаї (2001-2010)», де розгорнуто та якісно структуровано етапи модернізації Китаю та окреслено стратегічні перспективи. Розпочавши практичну реалізацію «чотирьох модернізацій» промисловості, сільського господарства, оборони, науки і техніки – у 1980-і роки, КНР до 2000 року вийшла на показники дещо кращі, ніж були спрогнозовані. Так, ВВП КНР у 2000 році збільшився у порівнянні з 1980 р. у 6,4 рази за прогнозу до 4,2 разів [2, с. 129].

Для модернізації сфери товарного обігу та економіки Китаю в цілому надзвичайно важливе значення мав вступ у СОТ, який відбувся у 2001 році. Вступ Китаю у СОТ забезпечив країні також переваги, оскільки санкції проти країни у сфері торгового обігу не могли застосовуватись без урахування вимог і правил СОТ, що значно ускладнювало практичну їх реалізацію. Також китайські товари активно реалізовувались на зовнішніх ринках і країна після світової кризи 2008 року стабільно займає лідируючі позиції у світовій торгівлі не тільки товарами, а й послугами. Це свідчить про значну модернізацію всієї економічної системи країни. Крім розвитку різних галузей промисловості в останні роки активно розвивається сектор інформаційних технологій та виробництво продукції з високою часткою доданої вартості.

На сьогодні агресивна політика США та Китаю у сфері регулювання питань товарного обігу призводить до посилення напруги не лише у взаємній торгівлі цих країн, а й віддзеркалюється на країнах що розвиваються та загальних принципах функціонування СОТ. Таким чином, аналіз досвіду соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу двох найбільших країн світу за обсягами зовнішньої торгівлі свідчить, що засоби і шляхи модернізації можуть бути різними, однак при формуванні правильних стратегічних цілей та за умов послідовної державної регуляторної політики можливо досягнути визначних результатів розвитку. І якщо у США процеси модернізації відбувались постійно і розвиток багатьох сфер мав поступальний характер, то у Китаї модернізація та її позитивні ефекти мають революційний характер. При цьому саме Китай на сучасному етапі його розвитку істотно відрізняється від інших членів БРИКС, хоча наприкінці дев'яностих років минулого століття практично всі члени такого об'єднання були у схожих економіко-політичних умовах розвитку.

Серед країн G7, детальної уваги заслуговують процеси соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу таких країн, як Японія та Німеччина, економіка яких після Другої світової війни знаходилася у кризовому стані, а модернізація була практично єдиним можливим шляхом виходу з нього.

Започаткування процесів модернізації у Японії пов'язані з періодом Реставрації Мейдзі (1868–1912 гг.). При цьому на думку колишнього прем'єр-міністра Т. Асо, Японія пережила дві серйозні трансформації (після Реставрації Мейдзі і після другої світової війни) і зуміла зайняти гідне місце в світі. Зараз, на його думку, країна перебуває на етапі третьої трансформації [3, с. 183]. На сьогодні сповільнення темпів соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу в країні викликає занепокоєння у її керівництва, тому в межах країни постійно здійснюються спроби «реанімувати» економічне зростання за рахунок державної підтримки певних галузей та структурних реформ. Стосовно сфери товарного обігу, здійснюються спроби активізувати внутрішній попит на товари та розширювати мережу роздрібної торгівлі. Починаючи з 2015 року, коли уряд країни затвердив нову програму реформ, однією з найбільш пріоритетних задач стало залучення інвестицій на внутрішній ринок та максимальне стимулювання внутрішнього попиту, що за прогнозами аналітиків може призвести до зростання економіки. Відповідно, процеси соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу Японії на сьогодні направлені на внутрішній ринок і забезпечуються відповідними державними програмами.

Досвід Німеччини у соціально-економічній модернізації сфери товарного обігу є унікальним з позиції подолання деструктивних явищ обумовлених Другою світовою війною та ефективного використання міжнародної фінансової підтримки у межах Плану Маршалла. Саме післявоєнний період є показовим у соціально-економічній модернізації сфери товарного обігу, оскільки до 1945 року промисловий потенціал Німеччини був направлений на забезпечення військових потреб країни, а після війни практично знищений.

Поступово Німеччина почала відігравати провідну роль серед європейських країн і на сучасному етапі розвитку сфери товарного обігу є одним з головних центрів економічного та геополітичного впливу у світі. Виробництво інноваційної продукції у більшості галузей німецької економіки сформувало позитивне ставлення до неї споживачів усього світу, а враховуючи якість та надійність товарів, попит на таку продукцію є стабільно високим. Ще однією важливою рисою модернізації сфери товарного обігу Німеччини є розвиток інфраструктури та логістичних потоків. Сьогодні країна є одним з глобальних логістичних центрів світу, який забезпечує товарний обіг між більшістю провідних країн світу. Також німецькі компанії складають десять відсотків від загальної кількості виробничих підприємств Європи і на їх частку припадає 27% сумарного товарообігу ЄС в даній галузі, а двигуном експорту в Німеччині служить масив малих і середніх підприємств (МСП) з їх величезним новаторським потенціалом. Досвід державної політики Німеччини у модернізації сфери товарного обігу і економіки в цілому є надзвичайно корисним для України, оскільки в умовах зовнішньої агресії та майбутнього відновлення цілісності країни своєрідний «план Маршалла», тобто план фінансової підтримки економіки країни іноземними донорами, може забезпечити модернізацію і вітчизняної економіки за умови ефективного здійснення реформ.

Модернізація сфери товарного обігу іншими європейськими країнами «великої сімки» (Велика Британія, Франція, Італія) та формування фундаменту подальшого їх економічного зростання відбувалось також за активної допомоги США після другої світової війни. Використовуючи американські технології та фінансову підтримку, державна економічна політика цих країн була направлена на відновлення промислового потенціалу і якнайшвидшого виходу на світові ринки. До 1960 року економіка Великої Британії, Франції та частково Італії відносно стабілізувалася, а за рахунок націоналізації окремих її галузей вплив держави на сферу товарного обігу значно посилювався. Процеси модернізації у цих країнах також були пов'язані з формуванням політики виходу на зовнішні ринки та стимулювання внутрішнього попиту. Створення інноваційних продуктів та їх експансія на світові ринки відбувалась поступово, але систематично, з урахуванням загальносвітових негативних трендів пов'язаних із впливом світових економічних криз.

Сучасний етап модернізації сфери товарного обігу зазначених країн характеризується неоднозначним характером економічних зв'язків у межах Європейського співтовариства та дотриманням правил СОТ. Економічне зростання цих країн сповільнилось у порівнянні з докризовим періодом і реальні інноваційні прориви практично відсутні. Яскравим прикладом є Франція, яка за обсягом ВВП знаходиться сьогодні на п'ятому місці в світі – після США, Китаю, Японії та Німеччини. Зовнішньоторговельний оборот Франції в 2017 р склав 1 009 млрд євро, при цьому експорт збільшився на 4,5% до 473 млрд, а імпорт зріс до 536 млрд (+ 6,8%). Баланс зовнішньої торгівлі залишається негативним, починаючи з 2002. У 2017 р дефіцит збільшився до 62,3 млрд. євро [4]. Враховуючи негативні тенденції, державне регулювання процесів модернізації сфери товарного обігу Франції передбачає активну підтримку експорто-орієнтованих галузей та активізацію інноваційної діяльності за рахунок реалізації відповідних державних програм.

Стосовно ситуації у Великобританії доцільно підкреслити, що провідними торговельними партнерами Великобританії залишаються країни ЄС – на їх частку припадає 50% британського зовнішньоторговельного товарообігу, в тому числі на Німеччину – 14%, Нідерланди – 7%, Францію – 5%. Провідними партнерами з інших регіонів є США і Китай – по 8% товарообігу [5].

Основними пріоритетами модернізації сфери товарного обігу Великобританії є активізація зовнішньої торгівлі та залучення іноземних інвестицій. Для цього у липні 2016 року було створено

Міністерство міжнародної торгівлі (Department for International Trade, DIT) [5]. Така увага до зовнішньоекономічної діяльності пов'язана із сподіваннями уряду залучити іноземних інвесторів, інноваційні технології та активізувати зовнішню торгівлю у короткостроковій перспективі.

Сучасний стан соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу Італії пов'язаний з концентрацією зусиль органів державного управління на активізації експортних операцій. Було прийнято рішення про створення міжвідомчої робочої групи з міжнародної діяльності Італії, реалізовано проект «Плану по просуванню продукції з маркуванням «Зроблено в Італії» і залученню інвестицій», а також особливу увагу було приділено відносинам з Китаєм, завдяки чому в першому півріччі 2017 року було зафіксовано зростання італійського експорту на 28,4% порівняно з аналогічним періодом минулого року [6].

Таким чином, соціально-економічна модернізація сфери товарного обігу у досліджуваних країнах, пов'язана із активізацією зовнішньої торгівлі та відповідними державними програмами підтримки інноваційної активності у межах країни.

Серед країн G7 особливо місце відведено Канаді, це пов'язано із географічним розташуванням, національними особливостями та сусідством із США. Основним елементом, що історично забезпечував розвиток економіки Канади та процеси модернізації, є велика ресурсна база (в першу чергу енергетичні ресурси) та значні обсяги торгівлі з США. В сучасних реаліях розвитку канадської економіки найбільший внесок у формування ВВП здійснює сфера послуг. За результатами аналізу економічної ситуації в країні за 2017 рік до ключових драйверів розвитку сфери послуг можна віднести такі галузі: оптова торгівля (приріст за 2017 рік склав 7,4%), транспорт і складське господарство (4,8%), роздрібна торгівля (4,6%), послуги професійного, наукового та технічного характеру (3,3%), мистецтво, розваги та відпочинок (2,9%), а також управління нерухомістю (2,8%) [7].

У сфері товарного обігу процеси модернізації, в першу чергу, пов'язані з впровадженням у практику міжнародних стандартів та регламентів розроблених наднаціональними інститутами (International Standards Setting Bodies). За даними COT у Канаді діють більше 180 технічних бар'єрів, хоча як активний учасник COT країна послідовно дотримується політики щодо усунення невідповідних Угоді COT «Про технічні бар'єри в торгівлі» (Technical Barriers to Trade) нетарифних обмежень, пов'язаних зі стандартами і регламентами [7].

Також процеси державного регулювання соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу Канади пов'язані із участю країни в Угоді про північноамериканську зону вільної торгівлі (НАФТА), яка у 2018 році повинна бути переглянута. Також Канада активно використовує положення Угод про зону вільної торгівлі, які укладені з основними торговельними партнерами.

Загальною тенденцією процесів модернізації сфери товарного обігу всіх країн-членів G7 є значне зростання обсягів інтернет-торгівлі, що потребує відповідного нормативного та іншого регулюючого забезпечення, оскільки ці тенденції будуть лише посилюватись у зв'язку із розвитком інтернет-технологій та електронної комерції.

Модернізація сфери товарного обігу країн БРИКС мала свої особливості та у більшості досліджень виділяють успіхи Бразилії та Індії, оскільки Росія та Південна Африка, використовуючи свої колосальні природні ресурси, так і не змогли рівноправно конкурувати у світовій торгівлі з провідними країнами, а поступово технологічно відстають від них.

Процеси соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу в Бразилії та інших країнах Латинської Америки (Чилі, Уругвай, Аргентина, Колумбія) базувались на стратегії імпортозаміщення і розпочалися у тридцятих роках минулого століття. Активний розвиток промисловості та товарного обігу відбувався під впливом авторитарних режимів, які до 1980 року втратили свою вагомість, що призвело до стагнації економік таких країн.

У Бразилії відновлення процесів модернізації пов'язують з інституціональними реформами Ф. Кардозу, які почалися у 1993 році. Сучасний стан економіки Бразилії характеризується нестабільністю та кризовими явищами соціально-економічного характеру. Основним торговим

партнером Бразилії став Китай, а обсяги зовнішньої торгівлі із США скоротились. Хоча Бразилія і залишається лідером Латинської Америки у багатьох сферах економіки, розвиток промисловості та провадження інновацій стримується багатьма факторами, що мають у тому числі і політичну природу. Особливо цікавим фактом є те, що за даними Міністерства промисловості, зовнішньої торгівлі і послуг Бразилії, у 2017 році на сферу послуг припадало 70% ВВП країни. У 2017 р послуги стали ядром нової парадигми міжнародної торгівлі і це призвело до фундаментальних змін в бразильських підходах до розвитку цього сектора [8]. Активізація експорту та розвиток електронної торгівлі з оптимізацією податкового регулювання стали сучасними трендами соціально-економічної модернізації не лише сфери товарного обігу, а й економіки країни.

Так у 2018 році була вироблена стратегія роботи по ряду принципових напрямів:

- поліпшення бізнес-середовища, орієнтоване головним чином на питання податкового регулювання;

- забезпечення гарантій і фінансування експорту;
- регулювання електронної торгівлі;
- стимулювання та забезпечення ефективної роботи сектора послуг;
- посилення урядової координації в секторі послуг [8].

У сфері товарного обігу Бразилії відбуваються зміни пов'язані із зовнішньою торгівлею, яка все більше зорієнтована на взаємодію з Китаєм. Серед лідерів також залишаються США, Аргентина та Німеччина. Результати модернізації товарного обігу та державної політики підтримки експорту чітко проявились у 2017 році, коли позитивне сальдо зовнішньої торгівлі Бразилії уперше з 1989 року становило 66,9 млрд. доларів США [8]. Однак за умов скорочення соціальних видатків внутрішній попит країни та внутрішня торгівля не показують таких позитивних результатів.

Стосовно державного регулювання процесів соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу Індії, необхідно акцентувати увагу на таких аспектах:

- базисом росту ВВП є внутрішні джерела, при цьому уряд фокусується на розвитку спеціальних економічних зон;

- країна характеризується стійким внутрішнім попитом, що дозволяє уряду країни долати наслідки світових економічних криз доволі швидко та без катастрофічних наслідків;

- сучасний етап модернізації починається з 1991 року і основними пріоритетами є розширення вільного ринку та стимулювання підприємництва;

- виважена державна політика щодо стимулювання потенційних інвесторів зробила Індію надзвичайно привабливою, особливо в останнє десятиліття;

- розроблені та функціонують державні програми розвитку інфраструктури та стимулювання розвитку промисловості;

- основний акцент модернізації економіки зроблений на розширення сфери інформаційних технологій, де Індія у багатьох аспектах наздоганяє США;

- щорічні темпи зростання обороту організованої роздрібною торгівлі складають близько 25%. У зв'язку з постійним збільшенням кількості інтернет-користувачів і користувачів мобільних телефонів активно зростає ринок споживчої електронної торгівлі (в середньому на 33% в рік) [9].

Отже, поступово за рахунок модернізації економіки та загальної інформатизації суспільства Індії, країна перетворюється з аграрної країни на потужного гравця світових ринків. Особливо активно розвивається роздрібна торгівля за рахунок зростаючого внутрішнього платоспроможного попиту та інтернет-торгівлі, що у найближчий час буде кардинально впливати на сферу товарного обігу та її модернізацію.

Особливої уваги у контексті аналізу процесів соціально-економічної модернізації та впливу держави на такі процеси заслуговує досвід так званих «Азійських тигрів» (Сінгапур, Гонконг, Республіка Корея, Тайвань). Ці країни у період з 1960 року і до наших днів здійснили стрімкий економічний прорив, вагомість і якість якого складно порівняти з практикою інших країн.

Базисом процесів модернізації представлених країн є економічна та військово-політична

підтримка країнами Заходу й зменшення впливу Японії (деокупація) таких країн. В цілому державна політика соціально-економічної модернізації передбачала на початковому етапі реалізацію таких основних положень, як:

- залучення імпорتنих технологій та придбання прав інтелектуальної власності для побудови власного виробництва товарів з високою часткою доданої вартості;
- стимулювання експортоорієнтованих галузей економіки;
- реалізація політики низького валютного курсу національних грошових одиниць для стимулювання експорту і конкурентоспроможності товарів власного виробництва на світових ринках;
- налагодження державно-приватного партнерства та подолання корупції.

Ці заходи дозволили Сінгапуру, Гонконгу, Кореї, Тайваню значно модернізувати економіку і сферу товарного обігу та створити основу інноваційного розвитку та цифрової економіки двадцять першого століття.

Отже, процеси соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу «Азійських тигрів» пов'язані з інноваційними технологіями та виходом на зовнішні ринки з наукомісткою продукцією. І хоча в останні роки зростання економіки цих країн сповільнилося, вони і сьогодні залишаються лідерами за багатьма показниками легкості ведення бізнесу у світі, що є надзвичайно позитивним індикатором для потенційних інвесторів.

Таким чином, проведений аналіз дозволив визначити основні особливості державної політики забезпечення соціально-економічної модернізації у провідних країнах світу та виокремити особливості етапу сучасної модернізації сфери товарного обігу (рис. 1).

Сучасні реалії розвитку сфери товарного обігу характеризуються існуванням у єдиному глобалізаційному просторі певних об'єднань країн зі схожими тенденціями розвитку економіки. Найбільш вагомими у загальносвітовому значенні є країни «великої сімки» G7, БРІКС та «Азійські тигри».

Особливе значення у процесах соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу країн учасників таких об'єднань відігравала держава. При цьому характерним для них є наявність однієї країни-лідера, з якою інші учасники активно співпрацюють і у певній мірі залежать.

У межах «великої сімки», де країною-лідером є США основні елементи державного управління процесами соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу включали: формування політики відкритих ринків; підтримку наукомістких галузей та їх еволюційний розвиток; формування політики виходу на зовнішні ринки; створення міждержавних інституційних регуляторів (COT).

Для країн-учасниць БРІКС, де лідером на сьогодні є Китай, державне управління процесами соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу полягало у такому:

- індустріалізація економіки та зменшення значення аграрного сектору;
- наздоганяюча модернізація і копіювання позитивного досвіду провідних країн;
- створення спеціальних економічних зон з метою залучення інвестицій за рахунок надання преференцій;
- підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу;
- стимулювання внутрішнього попиту.

Для «Азійських тигрів» державне управління процесами модернізації мало виключне значення, оскільки сфера товарного обігу була практично не розвинена і потребувала вольових рішень, які б забезпечувалися необхідними правилами і нормами обов'язковими до виконання. Серед таких країн лідером є Республіка Корея, хоча Сінгапур також займає доволі вагомі позиції у світовому економічному просторі. У модернізації сфери товарного обігу представлених країн вплив держави проявлявся у наступному:

- зміна ідеології розвитку суспільства (державно-приватне партнерство, подолання корупції);

- залучення іноземних інвестицій та розвиток високотехнологічних виробництв;
- максимізація зусиль щодо виходу на зовнішні ринки;
- стримування курсу національної грошової одиниці (недооцінення) з метою отримання переваг у витратах на виробництво;
- недостатнє стимулювання внутрішнього попиту.

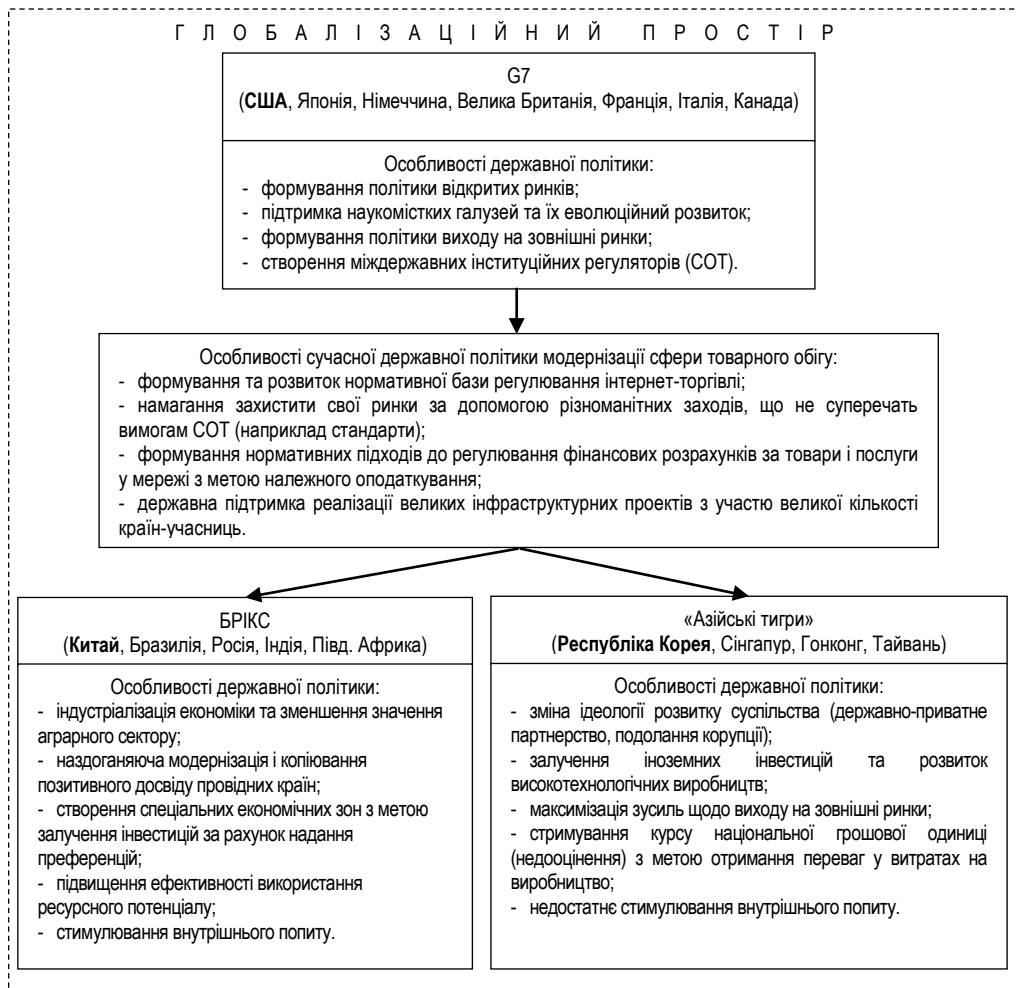

Рис. 1. Особливості державної політики забезпечення соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу в провідних країнах світу*

**Джерело: систематизовано автором*

Враховуючи всі вищеперераховані особливості, слід відмітити, що в умовах сучасних глобалізаційних явищ та активного становлення цифрової економіки, державне регулювання соціально-економічної модернізації сфери товарного обігу більшості країн має схожі риси, а саме:

- формування та розвиток нормативної бази регулювання інтернет-торгівлі;
- намагання захистити свої ринки за допомогою різноманітних заходів, що не суперечать вимогам СОТ (наприклад стандарти);

- формування нормативних підходів до регулювання фінансових розрахунків за товари і послуги у мережі з метою належного оподаткування;
- державна підтримка реалізації великих інфраструктурних проектів з участю великої кількості країн-учасниць.

Висновки і перспективи.

Аналіз досвіду провідних країн світу у сфері регулювання процесів модернізації сфери товарного обігу свідчить про загальні для більшості країн підходи, які включають: лібералізацію товарного обігу; активізацію зовнішньоекономічної діяльності та активізацію експорту; створення інноваційних продуктів; розвиток наукомістких галузей; активізацію інтернет-торгівлі і державного регулювання електронної комерції.

Отже, сучасна економіка не може функціонувати без впливу державних інститутів та потребує відповідного методичного та методологічного інструментарію регулювання процесів модернізації, у тому числі і у сфері товарного обігу, тому дослідження успішного досвіду іноземних країн у сфері державного регулювання процесів модернізації є перспективними і потребують подальших наукових напрацювань.

Список використаних джерел

1. Лебедева Л.Ф. Позиции США в международной торговле на новом этапе глобальной конкуренции. *Международная торговля и торговая политика*. 2015. № 1 (1). С. 6–18.
2. Моргунов Е.В. Жаворонков И.В. Теория и практика модернизации индустриальной системы страны. *Проблемы развития рыночной экономики: (сб. науч. тр.)* : Вып. 1 / РАН. Ин-т проблем рынка. Москва : Центр «Транспорт». 2011. С. 111-142
3. Тимонина И.Л. Жизнь после кризиса: направления трансформации экономической модели Японии. *Вестник МГИМО Университета*. 2010. № 4. С. 183-190.
4. Годовой обзор состояния экономики и основных направлений внешнеэкономической деятельности Франции за 2017 год. URL: [TpApi/Upload/f760bf3d-00bc-448e-9fb8-2ff0ffc2d799/Обзор_экономики%20Франции_2017.pdf](https://trapi.upload/f760bf3d-00bc-448e-9fb8-2ff0ffc2d799/Обзор_экономики%20Франции_2017.pdf). (дата звернення : 01.09.2018).
5. Обзор состояния экономики и основных направлений внешнеэкономической деятельности Великобритании в 2016 году. URL : [TpApi/Upload/cd9d74c0-4bfe-4008-89c1-8ebfa16bfe9/obzor_economy_UK_2017.pdf](https://trapi.upload/cd9d74c0-4bfe-4008-89c1-8ebfa16bfe9/obzor_economy_UK_2017.pdf). (дата звернення : 03.09.2018).
6. Обзор состояния экономики и основных направлений внешнеэкономической деятельности Италии в 2017 году. URL : <http://www.ved.gov.ru/exportcountries/it/> (дата звернення : 11.09.2018).
7. Годовой обзор состояния экономики и основных направлений внешнеэкономической деятельности Канады за 2017 год. URL : <http://www.ved.gov.ru/exportcountries/ca/> (дата звернення : 11.09.2018).
8. Годовой обзор состояния экономики и основных направлений внешнеэкономической деятельности федеративной республики Бразилии в 2017 году. URL : <http://www.ved.gov.ru/exportcountries/br/> (дата звернення : 11.09.2018).
9. Обзор состояния экономики и основных направлений внешнеэкономической деятельности Индии в 2017/2018 году. URL : <http://www.ved.gov.ru/exportcountries/in/> (дата звернення : 11.09.2018).

Статтю отримано: 20.09.2018 / Рецензування 25.10.2018 / Прийнято до друку: 21.12.2018

Iryna Melnyk

Ph.D. (in Economics), Associate Professor
Department of Tourism and Hotel-Restaurant Affairs
Lviv University of Economics and Trade
Lviv, Ukraine
E-mail: gaveshta@gmail.com

WORLD EXPERIENCE OF THE SPHERE OF COMMODITY SOCIAL AND ECONOMIC MODERNIZATION STATE POLICY PROVIDING

Abstract

The institutional environment, which is formed through the adoption of relevant rules and regulations, is an important element in ensuring the social and economic modernization of the sphere of commodity circulation. Domestic legislation regulating the functioning and modernization of the sphere of commodity circulation is imperfect and requires new approaches to the system of regulation of this sphere and introduction of the most successful practices of the leading countries of the world.

In the process of research used methods – abstract and logical, scientific abstraction (to deepen the concepts and categories, disclosure of the essential characteristics of government and its features in trade); institutional and evolutionary (for the disclosure of the genesis of commodity circulation in different countries, policies of state regulation of processes of modernization of support for entrepreneurial activity); systematization and generalizations (for revealing structural changes, new trends and vectors of commodity circulation development and the system of state regulation).

The analysis of the experience of the leading countries in the field of regulating the processes of modernization of the sphere of commodity circulation shows common approaches for most countries, which include: liberalization of commodity circulation; intensification of foreign economic activity and export activation; creation of innovative products; development of high-tech industries; activation of Internet commerce and state regulation of e-commerce.

The modern economy cannot function without the influence of state institutions and requires appropriate methodological and methodological tools for regulating modernization processes, including in the field of commodity circulation, therefore, the study of successful foreign experience in the field of state regulation of modernization processes is perspective and requires further scientific developments.

Keywords: commodity circulation, state regulation, foreign experience.

References

1. Lebedeva, L. F. (2015). Pozitysiy SSHA v mizhnarodniy torhivli na noviy stadii globalnoi konkurentsiy [The US position in international trade in the new stage of global competition]. *Mizhnarodna torhivlya ta torhova polityka [International trade and trade policy]*, 1(1), 6-18.
2. Morgunov, Ye. V., & Zhavoronkov, I. V. (2011). Teoriya i praktika modernizatsii industrialnoy sistemy strany [Theory and practice of modernization of the industrial system of the country]. *Problemy razvitiya rynochnoy ekonomiki (sb. nauch. tr.) [Problems of development of a market economy: collection of scientific works]*, 1, 111-142.
3. Timonina, I. L. (2010). Zhizn posle krizisa: napravleniya transformatsii ekonomicheskoy modeli Yaponii [Life after the crisis: the direction of transformation of the economic model of Japan]. *Vestnik MGIMO Universiteta [Bulletin of MGIMO University]*, 4, 183-190.
4. Godovoy obzor sostoyaniya ekonomiki i osnovnykh napravleniy vneshneekonomicheskoy deyatel'nosti Frantsii za 2017 god. *TpApi*. Retrieved from : TpApi/Upload/f760bf3d-00bc-448e-9fb8-2ff0ffc2d799/Обзор_экономики%20Франции_2017.pdf.
5. Obzor sostoyaniya ekonomiki i osnovnykh napravleniy vneshneekonomicheskoy deyatel'nosti Velikobritanii v 2016 godu. *TpApi*. Retrieved from : TpApi/cd9d74c0-4bfe-4008-89c1-8ebfa16fbfe9/obzor_economy_UK_2017.pdf.
6. Obzor sostoyaniya ekonomiki i osnovnykh napravleniy vneshneekonomicheskoy deyatel'nosti Italii v 2017 godu. www.ved.gov.ru. Retrieved from : <http://www.ved.gov.ru/exportcountries/it>.
7. Godovoy obzor sostoyaniya ekonomiki i osnovnykh napravleniy vneshneekonomicheskoy deyatel'nosti Kanady za 2017 god. www.ved.gov.ru. Retrieved from : <http://www.ved.gov.ru/exportcountries/ca>.
8. Godovoy obzor sostoyaniya ekonomiki i osnovnykh napravleniy vneshneekonomicheskoy deyatel'nosti federativnoy respubliki Brazili v 2017 godu. www.ved.gov.ru. Retrieved from : <http://www.ved.gov.ru/exportcountries/br>.
9. Obzor sostoyaniya ekonomiki i osnovnykh napravleniy vneshneekonomicheskoy deyatel'nosti Indii v 2017/2018 godu. www.ved.gov.ru. Retrieved from : <http://www.ved.gov.ru/exportcountries/in>.

Received: 09.20.2018 / Review 10.25.2018 / Accepted 12.21.2018

УДК 331.101.262
JEL Classification R12

Россоха Володимир

д. е. н., професор кафедри маркетингу та управління бізнесом
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
м. Київ, Україна

E-mail: rossokha@ukr.net

Плотнікова Марія

к. е. н., доцент кафедри інноваційного підприємництва
та інвестиційної діяльності
Житомирський національний агроекологічний університет
м. Київ, Україна

E-mail: mfplotnikova@gmail.com

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація

Надмірна централізація влади у межах існуючої системи й технологій державного управління «зверху–вниз» виявилася однією з причин стагнації економіки й занепаду сільських територій.

Нагальною необхідністю стало створення стимулів для територіального економічного розвитку, формування системи державного управління на засадах децентралізації, розширення повноважень місцевих органів влади, громадського управління й самоврядування. Відпрацювання організаційно-економічного механізму територіально-самоврядного і галузевого управління комплексним розвитком регіону змінює модель суспільства й відкриває широкі можливості для розвитку Інститутів самоорганізації населення.

Дослідження побудовано з використанням методів аналізу й синтезу тенденцій сільського розвитку, законодавчого забезпечення управління регіонального розвитку, динаміки формування об'єднаних територіальних громад, групування громад за критерієм чисельності населення, проблем управління розвитком сільських територій в умовах децентралізації влади, розвитку сільських територій на засадах реалізації концепції «Родова садиба».

Визначені на законодавчому рівні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні й організаційні основи державної політики територіального розвитку передбачають розширення повноважень органів місцевого самоврядування для використання внутрішнього потенціалу регіонів й посилення ними відповідальності за результати соціально-економічної та екологічної діяльності.

Проте самоуправління й самоврядування залишаються малоефективною ланкою в системі публічного управління, оскільки нині соціальне самопочуття, трудова й політична активність сільського населення знаходиться на пасивно-очікуваному рівні. В управлінських кадрах виникають труднощі в розподілі та адмініструванні бюджету громади, стратегічному баченні перспектив і механізмів забезпечення розвитку громад. Зазначені проблеми значною мірою розв'язує впровадження Концепції «Родова садиба», на основі якої на сільських територіях формуються родові поселення й форма громадського управління.

Досвід функціонування родових поселень та публічного управління життєдіяльністю населених пунктів в умовах децентралізації влади й адміністративно-територіальної реформи окреслює перспективний шлях відродження та багатофункціонального розвитку сільських територій.

Ключові слова: сільські громади, самоврядування, розумна громада, соціальна згуртованість, адміністрування, родова садиба, родові поселення.

Вступ.

Найвніше 41,5 млн га сільськогосподарських угідь, з яких 32,5 млн га (78,3 %) ріллі з 17,8 млн га (55 %) родючих чорноземів (6,3 % світових) відкриває широкі можливості для сільського розвитку, що поєднує галузевий і територіальний компоненти життєзабезпечення населення. До основних завдань сільського розвитку належить виконання економічної, екологічної та соціальної функцій, раціональне використання природно-ресурсного потенціалу, дотриманням наукових

принципів територіального управління.

Кардинальні моделі управління розвитком сільських територій через механізми державної підтримки, законодавчого регулювання (країни ЄС та Канада), програмно-цільового управління (урядові та неурядові програми Мексики, Нової Зеландії, США у пріоритетних секторах економіки) реалізують національні та наднаціональні завдання розвитку бізнесу, зокрема продовольчої безпеки, інфраструктури (житлово-комунальне господарство), людського капіталу (освіта, охорона здоров'я тощо). В умовах децентралізації управління вони передбачені як повноваження місцевих органів влади.

В ЄС пріоритетним визначено сталий багатофункціональний розвиток, що включає стимулювання інвестиційної активності та корегування демографічної ситуації на територіях. Переважно використовується галузевий (підтримка сільського господарства), перерозподільчий (подолання міжрегіональних та міжсекторальних диспропорцій) та ресурсно-інтеграційний (об'єднання суб'єктів господарювання для оптимального використання ресурсів) підходи до управління розвитком сільських територій на наднаціональному, національному та регіональному рівнях.

Обраний Україною євроінтеграційний вектор потребує формування засад структурної політики сільського розвитку. Проте вона має здійснюватися на приписах власного підходу з урахуванням історичного досвіду та сучасної практики. Принципові зміни в господарському механізмі сільського розвитку закладалися в 1985 р. через пропозиції розширення прав українських підприємств шляхом самостійної організації виробництва, реалізації продукції, розвитку соціальної сфери села. Задекларована перебудова органів державного управління мала на меті вирішення перспективних соціально-економічних та науково-технічних завдань, пошук найдієвіших форм об'єднання науки і виробництва. Ставилися питання про удосконалення організації управління, ліквідацію зайвих ланок, спрощення структури апарату управління, підвищення його ефективності, які залишилися нереалізованими.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Стратегічні засади розвитку сільських територій в умовах децентралізації влади стали предметом глибоких досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених. Концептуальні основи та економіко-екологічні принципи сталого розвитку агропромислового виробництва, напрями економіко-екологічної трансформації аграрного природокористування розробляє В. Прадун [1]. Механізм регулювання економічного й соціального розвитку сільських територій, зарубіжний досвід територіального управління, формування та реалізації державної політики вивчають П. Лайко, А. Борщ та ін. вчені [2]. Теоретико-методологічні засади та системну модель управління соціально-економічним розвитком сільських територій досліджує О. Павлов [3]. Методологічні засади формування та оцінювання ефективності державної політики сталого соціально-економічного розвитку сільських територій опрацьовує А. Антонов [4]. Особливості галузево-територіального розвитку, специфіку управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації влади, створення територіальними громадами об'єднань товаровиробників агропродовольчої сфери, посилення мотивації локальних громад до саморозвитку на основі ефективного використання місцевих ресурсів і власних можливостей розглядає В. Самофатова [5]. Процес формування еколого-соціальної поведінки господарюючих суб'єктів в рамках концепцій сталого розвитку та соціальної відповідальності бізнесу досліджує О. Попова [6]. Інституціональне забезпечення управління сільським розвитком висвітлює В. Цибуляка [7]. Формування механізмів управління раціональним природокористуванням з підвищенням екологічних вимог до економіки, розвиток якої, з одного боку, породжує ряд гострих екологічних проблем, а з іншого – закладає основи для усунення цих проблем деталізує Л. Давиденко [8]. Вплив фондів ЄС на фінансування сільського та регіонального розвитку визначають Б. Андріс та ін. [9], екологічні технології в практиці екологічних поселень описують С. Мейлен та ін. [10].

Наукові праці цих авторів присвячені розв'язанню важливих проблем. Проте їм бракує системно-інтеграційного підходу до територіального управління сільським розвитком в умовах децентралізації влади та становлення і перспектив розвитку об'єднаних територіальних громад (ОТГ), що актуалізує науковий пошук у цьому напрямі дослідження.

Мета.

Метою статті є розгляд стану, проблем, законодавчого забезпечення, тенденцій та обґрунтування шляхів розвитку сільських територій в умовах децентралізації управління та адміністративно-територіальної реформи.

Методологія дослідження.

Визначення проблеми дослідження та шляхів її розв'язання базується на комплексному підході до опрацювання наукового доробку вітчизняних і зарубіжних вчених, історичного досвіду сільського розвитку, нормативно-правових актів та авторських розробок.

Дослідження динаміки проведення територіальної реформи і формування об'єднаних територіальних громад здійснено з використанням методів статистики, аналізу та синтезу на основі принципу детермінізму.

Практика впровадження концепції «Родова садиба» на сільських територіях, визначення стратегічних цілей родових поселень та обґрунтування завдань публічного управління розвитком об'єднаних територіальних громад спирається на системно-діяльнісний підхід.

Результати.

Процеси розпаювання земель і майна аграрних підприємств в Україні, що здійснювалося без приведення у відповідність до нових умов господарювання та функціонування соціальної сфери села, структури органів та принципів державного управління соціально-економічним розвитком аграрного сектору економіки, призвели до негативних наслідків. Невідповідності системи ринкових відносин, державного управління аграрним виробництвом та розвитком сільських територій значно знижували ефективність діяльності агропромислового комплексу.

Виділення в натурі земельних ділянок спричинило проблеми для обробітку земельних масивів й уповільнило розвиток аграрного виробництва. У питаннях управління багатофункціональним розвитком сільських територій загострила ситуацію кадрово проблема. Для виправлення стану справ були законодавчо закладені основи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку [11]. Проте економічне реформування, здійснення ефективної й гнучкої державної політики мало враховувати потреби сільських територій. Однак економічний, соціальний та екологічно безпечний розвиток аграрного виробництва не зосереджувався на територіальних інтересах сільських громад.

Відносини між центром і місцевими органами управління та між державою й регіонами залишалися нерегульованими, що породжувало й загострювало явище економічної роз'єднаності, спричиняло прояви дезінтеграційних процесів. Надмірна централізація влади виявилася однією з критичних причин стагнації національного господарства. Спроби прискорення економічного розвитку країни без активного залучення місцевого самоврядування та створення стимулів для територіального економічного розвитку виявилися марними. Органи самоорганізації населення були більше зорієнтовані на виконання волі тих структур, які мали повноваження їх створювати, ліквідовувати й фінансувати (донори), ніж на захист прав селян.

У межах існуючої системи й технологій державного управління «зверху–вниз» стало практично неможливим забезпечення належних умов праці й проживання людей у сільських поселеннях. Система державного і громадського управління повинна була формуватися на засадах децентралізації, розширення повноважень самоврядування, відпрацювання організаційно-

економічного механізму макроекономічного попиту, територіально-самоврядного й галузевого управління комплексним розвитком регіону.

Виникла необхідність проведення такої соціально-економічної політики сільського розвитку, стратегічною метою якої мало стати суттєве підвищення життєвого рівня населення на основі якісно поліпшеного використання ресурсного потенціалу, принципово нових підходів до формування продуктивних сил, докорінного покращення екологічного стану регіонів. Важливого значення набуло обґрунтування заходів реорганізації господарського механізму територіального управління в контексті децентралізації влади, надання більшої самостійності регіонам і відповідальності за економічний і соціальний розвиток сільських територій на засадах приватно-державного партнерства, економічних методів управління, важелів та інструментів активізації господарської діяльності для підвищення рівня сільського розвитку.

Для реалізації державної регіональної політики, яка визначає правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні й організаційні основи регіонального розвитку, було прийнято Закон України «Про засади державної регіональної політики» [12], де передбачено:

- стимулювання й підтримку місцевих ініціатив щодо ефективного використання внутрішнього потенціалу регіонів для створення повноцінного життєвого середовища, підвищення якості життя людей;
- зменшення територіальної диференціації за індексом регіонального людського розвитку;
- розроблення й реалізацію програм і проектів підвищення конкурентоспроможності територій;
- поліпшення матеріального, фінансового, інформаційного, кадрового та іншого ресурсного забезпечення розвитку регіонів;
- сприяння здійсненню повноважень органами місцевого самоврядування.

Надання більшої самостійності регіонам з розширенням їхніх повноважень передбачає розвиток самоуправління, самоврядності, які залишаються недостатньо ефективною ланкою в загальній системі публічного управління, а також посилення відповідальності за результати соціально-економічної та екологічної діяльності у таких специфічних питаннях, як прозорість, відкритість, залучення членів територіальних громад до вироблення й ухвалення управлінських рішень місцевого значення, звітність посадових осіб та органів місцевого самоврядування перед територіальними громадами [13]. Підвищення відповідальності органів місцевого самоврядування повинен забезпечити громадський контроль, зокрема через законодавчо закріплений механізм оцінювання громадськістю їхньої діяльності та організацію виконання прийнятих ними рішень [14].

Після схвалення Кабінетом Міністрів України Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [15], що стало однією з вимог Міжнародного валютного фонду, розпочався процес децентралізації влади. У межах проведення реформи місцевого самоврядування було прийнято Закон України «Про співробітництво територіальних громад», який визначив організаційно-правові засади співробітництва територіальних громад, принципи, форми, механізми такого співробітництва, його стимулювання, фінансування та контролю [16]. Нині між територіальними громадами укладено 222 договори про співробітництво у сфері надання комунальних та адміністративних послуг, будівельних робіт, ремонту доріг, енергозбереження, пожежної безпеки тощо.

У затвердженій постановою Кабінетом Міністрів України Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року передбачено термін завершення децентралізації влади. Викладені у Стратегії пріоритети державної регіональної політики включають підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, територіальну соціально-економічну інтеграцію і просторовий розвиток, ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку [17].

Формування самодостатніх територіальних громад, спроможних виконувати як свої, так і делеговані державою функції в умовах децентралізації влади, пов'язано з адміністративно-територіальною реформою, що зумовило необхідність прийняття Закону України «...» [18]. Його метою

стало об'єднання суміжних територіальних громад для формування та забезпечення їхньої економічної, соціальної та культурної спроможності, встановлення порядку об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст та надання державної підтримки об'єднаним територіальним громадам. На підставі цього Закону постановою Кабінету Міністрів України затверджено Методику формування спроможних територіальних громад, яка містить практичні положення, що деталізують процес об'єднання територіальних громад [19]. Нині в Україні налічується 705 об'єднаних територіальних громад із 1204 запланованих (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка формування об'єднаних територіальних громад*

Рік	Кількість громад	Кількість рад	Площа, км ²	Населення, тис. осіб
2015	159	805	36558,1	1389,1
2016	207	943	51113,7	1727,6
2017	299	1374	76352,6	2506,9
2018	40	678	35811,2	1407,8
Усього	705	3800	199835,6	7031,4

*Джерело: розраховано за даними [20].

За розрахунками науковців ННЦ «Інститут аграрної економіки» у 2015–2017 рр. до складу ОТГ увійшло лише 29,4 % або 2366 сільських населених пунктів від загальної кількості 8049 сіл і селищ, з яких 1550 сіл та селищ входять до міських, 2846 – до селищних, 3653 – до сільських ОТГ. В середньому по Україні до складу однієї ОТГ входять 12 сільських населених пунктів з розмахом варіації від 5 до 40 населених пунктів [21]. Відповідно різняться ОТГ й за чисельністю населення (табл. 2).

Таблиця 2

Групування ОТГ за критерієм чисельності населення громади*

Показники	Групи за чисельністю населення, тис. осіб				Усього
	I	II	III	IV	
	до 5	5,1–10,0	10,1–15,0	понад 15	
Кількість ОТГ	248	227	103	87	665
Загальна чисельність населення в групі ОТГ, тис. осіб	868,8	1612,2	1270,8	1871,8	5623,6
% від всього населення досліджуваних ОТГ	15,4	28,5	22,7	33,4	100

*Джерело: сформовано за даними [22].

Місцевому самоврядуванню частково передано функції держави у сфері соціально-економічного розвитку регіонів, соціального захисту населення, утримання закладів охорони здоров'я й освіти, транспорту і житлового фонду. Державна підтримка децентралізації включає такі «джерела» для об'єднаних територіальних громад (ОТГ), як субвенцією на соціально-економічний розвиток, Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР), субвенцією на інфраструктуру ОТГ, субвенцію на розвиток медицини у сільській місцевості, кошти на будівництво футбольних полів. Загальний обсяг фінансових ресурсів зріс до 19 млрд грн, якими ОТГ користуються з 2016 р. після повноцінного функціонування перших 159 об'єднаних громад. На депозитних рахунках банків об'єднаними громадами розміщено 524 млн грн власних коштів [23].

Об'єднання територіальних громад в умовах адміністративно-територіальної реформи та децентралізації влади відкриває широкі можливості для розвитку Інститутів самоорганізації населення і місцевого самоврядування, зміни моделі організованого «зверху» суспільства, що виступає механізмом стримування творчого потенціалу нації та блокування самореалізації життєвих сил людини, на організоване «знизу», яке усуває суперечність між громадянином і державою. Відповідно у суспільства з'являються важелі контролю влади – від доступу до майнових реєстрів, до антикорупційної системи електронних державних закупівель.

На часі стало використання цих важелів сільськими громадами, у т. ч. й щодо визначення територіальних меж ОТГ, оцінювання й раціонального використання природних ресурсів для

підвищення добробуту місцевого населення, інакше такі можливості можуть бути втраченими назавжди. Важливе й удосконалення відповідного законодавства, що стане додатковим стимулом надання необхідних засобів, у т. ч. іноземних донорів, для подальшої підтримки реформи децентралізації влади. Проте соціальне самопочуття, трудова й політична активність сільського населення знаходиться на пасивно-очікуваному рівні, що пояснюється рядом причин [24]: суттєвим розмежуванням в країні соціально-економічних і політичних процесів, ціннісних орієнтацій людей і соціальних очікувань; недостатньою інформованістю частини населення про причини кризового стану, сутність ринкових відносин, конкретних шляхів прояву власної ініціативи в цих умовах; низьким рівнем політичної й моральної довіри до колишніх і нині сформованих інститутів влади, партій і рухів; нестачею реального досвіду, переконливих і успішних дій в умовах ринкових відносин; страхом перед безробіттям, вадами соціальної інфраструктури, сфери культури і дозвілля, нормального побуту, соціальної захищеності тощо.

Проблеми криються також в кваліфікації управлінських кадрів щодо розподілу та адміністрування бюджету громади, безпідставному сподіванні на залучення грантів, інвестицій та коштів різних програм без стратегічного бачення перспектив розвитку та механізмів його забезпечення. Місцеве самоврядування, передусім, має спрямовувати діяльність ОТГ на організацію стратегічних соціально-економічних завдань, науково-технічних проєктів підприємств і організацій, розташованих на її території. Важливо сприяти пошуку й реалізації найбільш дієвих форм співпраці всіх учасників суспільних процесів, у т. ч. наукових установ, закладів вищої освіти (ЗВО), товаровиробників, активізації формування регіонального кластера. Стратегічні цілі управління ОТГ мають спиратись на досягнення саморозвитку, самозабезпеченості та самозайнятості за рахунок використання внутрішнього потенціалу громади, наслідком якого стане самодостатність в усіх сферах її життєдіяльності.

Виходом з такої ситуації є злагоджена системна робота «організму території» через практики:

1) забезпечення відповідними висококваліфікованими кадрами, в т. ч. за рахунок навчання молоді та працівників апарату управління ОТГ за кошти бюджету, господарських формувань та інших джерел з метою опанування кращого досвіду менеджменту та маркетингу для досягнення синергетичного ефекту розвитку;

2) підготовки в межах шкільних та позашкільних програм працівників робочих професій, найбільш поширених на території за рахунок коштів підприємств та організацій, розміщених в ОТГ на засадах домовленості;

3) організації високотехнологічних виробництв шляхом залучення висококваліфікованих спеціалістів з можливим використанням не задіяних на території ОТГ основних засобів;

4) активізації локальної економіки, головним чином за рахунок виробництв, що функціонують на місцевих ресурсах;

5) розвиток туризму, рекреації та оздоровлення людей за допомогою місцевих природних ресурсів.

Інноваційний підхід до саморозвитку громад активовано на початку XXI ст. як механізм відродження сільських територій на принципах Концепції «Про родові садиби і родові поселення», розробленої Всеукраїнською громадською організацією «Народний рух захисту Землі» спільно з ННЦ «Інститут аграрної економіки». В основу Концепції покладено надання законодавчого права кожному громадянину України при виявленні бажання безоплатно отримати в постійне (довічне) користування земельної ділянки площею 1 га землі без права продажу для облаштування Родової садиби з правом передачі її в спадок [25].

Проєкт Концепції підтриманий та позитивно оцінений Національним університетом «Одеська юридична академія» (2014 р.) на предмет формування відповідного законопроекту з орієнтацією на використання родовими поселеннями джерел відновлюваної енергії, виробництво органічної продукції, ноосферних підходів в освіті та вихованні, гармонізації відносин Людини і Природного

комплексу.

Нині в Україні налічується близько 100 родових поселень на різних стадіях становлення. За рахунок внутрішнього потенціалу й без будь-якого зовнішнього сприяння їх кількість постійно зростає. Вони стали прикладом облаштування сільських територій, практики громадського управління, розвитку зеленого туризму, підприємництва й самозайнятості населення, стійкості життєдіяльності, міжнародного співробітництва, залучення інвестицій, розв'язання демографічної та соціально-екологічної проблем території.

Започаткована родовими поселеннями просвітницька та виробнича діяльність сприяє розв'язанню проблем житлового будівництва, управління відходами, запобігання пожежам, браконьєрству та несанкціонованим рубкам лісу, оздоровленню та підвищенню мотивації до праці населення прилеглих до поселень територій. Співпраця з вишами, бізнесовими структурами, органами державного управління та місцевого самоврядування забезпечує реалізацію механізму державно-приватного партнерства на взаємовигідних умовах з пріоритетом на екологічні цілі територіального розвитку країни.

Особливої уваги потребує практичне партнерство шкіл та вишів щодо підготовки абітурієнтів та пошукових досліджень в межах малої академії наук. Впровадження сучасних наукових досягнень ЗВО у практичну діяльність підприємств та організацій ОТГ даної території в межах співпраці посилює економічну безпеку регіону та практичну спрямованість досліджень вишів для організації виробництва та використання природних ресурсів для оздоровлення людей і розвитку туризму.

Нині середній вік жителів родових поселень становить 35 ± 5 років, 80 % дорослого населення має вищу освіту, кожна родина – 2-х і більше дітей. За 10 років в облаштування і наповнення садиби усім необхідним для нормальної життєдіяльності господар вкладає близько 300 тис. грн. Населений пункт, організований на принципах родових садіб з 250 дворів за 10 років, інвестуватиме в соціальну сферу села майже 75 млн грн та збільшить чисельність жителів території на 1250 осіб, з яких більше половини становитимуть діти.

Через використання механізму родових садіб в Україні формуються потенційні можливості для відродження й розвитку сільських територій. Омолодження жителів сільських територій, підвищення народжуваності, позитивна динаміка у демографічній ситуації, що реалізується у родових садібах, сприяє планомірному розвитку мережі населених пунктів на сільських територіях. Зазначимо, що обґрунтованого системного підходу до розв'язання демографічної проблеми на селі, який би реалізувався за ініціативи місцевих органів влади, за роки незалежності не передбачала й не гарантувала жодна програма розвитку села.

Заселення сільських територій молодими людьми створює умови багатофункціонального розвитку ОТГ на підставі спільних інтересів жителів населеного пункту та широких можливостей різнопланових фахівців багатьох спеціальностей і різного рівня кваліфікації. За нашими дослідженнями налічується понад 150 видів діяльності, що реалізуються в родових поселеннях. Позитивна й практика диверсифікації економічних процесів, у т.ч. за рахунок розширення несільськогосподарських видів діяльності, забезпечення розвитку туризму. Тісна співпраця родових поселень дає змогу задовольняти 80–90 % усіх матеріальних потреб жителів відповідних населених пунктів.

Наразі на теренах України відроджено за принципами «Родова садиба» 100 сільських населених пунктів. У 2009, 2014 та 2017 роках проект Концепції «Родова садиба» розглядався в Кабінеті Міністрів України, був направлений на обговорення й підтриманий відповідними міністерствами, відомствами і Національною академією аграрних наук України. Наслідком розгляду Концепції стала відповідна інформаційно-роз'яснювальна робота на кшталт організації громадських слухань, круглих столів, міжнародних науково-практичних конференцій, фестивалів на різних рівнях (сільрада, райдержадміністрація і райрада, облдержадміністрація та обирада).

До участі у цій роботі долучилися наукові установи, ЗВО, служба пробації Міністерства юстиції України, громадські організації та зарубіжні партнери. Результатом такої діяльності стало

розуміння державними органами управління, наукою й освітою надзвичайної важливості Концепції «Родова садиба» для держави, населення країни, зокрема у питаннях розвитку сільських територій, що знайшло відображення у підготовці та затвердженні МОН України навчальних програм для аграрних вишів (курсів «Планомірний розвиток сільських територій», «Родова садиба»), навчального посібника «Родова садиба», рекомендованого до друку Вченою радою Житомирського національного агроекологічного університету у травні 2017 року.

Практична реалізація Концепції «Родова садиба» уможливується участю молоді, насамперед випускників аграрних ЗВО на територіях, що знелюднюються. Щороку з мапи України зникає в середньому 26 населених пунктів, що рівнозначно 10–13 тис. га земельної площі. За роки незалежності в країні з обліку знято 420 населених пунктів, а у 1200 населених пунктах, за даними паспортизації, заселеними залишаються від 1 до 10 жилих будівель.

Розвиток сільських територій за рахунок функцій, що віднесені до компетенції органів місцевого самоврядування ОТГ, забезпечує сприятливі умови для:

1) створення родових садіб і родових поселень як інтеграторів та каталізаторів інвестиційних процесів на території, формування територіального земельного банку, у т. ч. земель в населених пунктах ОТГ, які можуть бути передані громадянам України під родові садиби через спрощений порядок (принцип «єдиного вікна»);

2) спрямовування освітніх закладів на впровадження ноосферної освіти (біоадекватної методики, орієнтованої на гармонію Людини і Природи, патріотичне ставлення до малої Батьківщини й України загалом), надання юридичної допомоги жителям ОТГ у створенні нових підприємств і організацій з надання послуг населенню території;

3) розробки проектів міжгалузевих виробничих зв'язків між підприємствами і організаціями на території ОТГ для здійснення 2-х, 3-х, 4-х етапного поглиблення переробки сільськогосподарської продукції та іншої сировини й отримання додаткових доходів підприємствами території, поповнення місцевого бюджету, зменшення транспортних і накладних витрат, створення нових робочих місць, зменшення рівня безробіття та відповідних виплат з бюджету;

4) посилення міжнародних зв'язків та налагодження ділової виробничої співпраці підприємств і організацій із зарубіжними партнерами, науковими установами, ЗВО щодо реалізації передових розробок, бізнесу і громади через податкову та адміністративну політику й практику надання публічних послуг на території ОТГ.

Швидка зміна ментальності сільської молоді під час проведення відповідної інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо переваг сільського способу життя перед міським повертає мігрантів на свою малу Батьківщину. Базисом відродження сільських населених пунктів стає цілеспрямована робота по донесенню до свідомості школярів загальних принципів еволюційного розвитку суспільства і Всесвіту. Такі програми, побудовані на ноосферних принципах пізнання (закладені В.І. Вернадським) з використанням відповідного понятійного апарату, повинні включати крім загальноосвітніх предметів, роботу по духовному, фізичному, патріотичному та професійному вихованню.

Важливим чинником активізації процесу багатофункціонального розвитку сільських територій може стати акцентована допомога, передбачена програмою стратегічного розвитку ОТГ як пілотного проекту організації родового поселення, облаштування інфраструктурної мережі та об'єктів соціально-культурного призначення (школа, клуб, фельдшерсько-акушерський пункт (ФАП), спортивні споруди, дитячий садок тощо). Він міг би слугувати навчально-практичним полігоном для організації наступних родових поселень, бажаючих зайнятись «зеленим туризмом», науковими дослідженнями, удосконаленням публічного управління.

Діяльність родових поселень Новоград-Волинського району Житомирської області переконує, що навіть за відсутності допомоги владних державних та представницьких управлінських структур, вони привернули до себе увагу світової спільноти й спроможні приймати на декілька тижнів представників 20 країн з Європи, Азії, Америки, які на волонтерських засадах

займаються розвитком дітей цих поселень і навколишніх сіл, у т. ч. вивченням іноземних мов, мистецтвом, вправами на логічний розвиток, будівництвом, висадкою дерев тощо. З практики зеленого туризму перебування в родовому поселенні на відпочинку 40 осіб з різних країн світу протягом 10 днів з оплатою 10 євро/день забезпечуватиме фінансовий результат в розмірі понад 128 тис. грн навіть без відповідної рекламно-інформаційної роботи. Професійний підхід до реалізації цієї задачі дасть змогу збільшити доходи громади для подальшого її розвитку.

Досвід місцевих підприємств Китаю по глибокій переробці сільськогосподарської сировини до продукції кінцевого споживання та диверсифікації діяльності, зокрема щодо екологічного будівництва, виробництва предметів побуту, створення спеціалізованих бригад оперативного реагування на сільських територіях свідчить про перспективи зростання доданої вартості та доходів від аграрного виробництва на 15 %, а загальних доходів – на 75 % [26]. Зниження рівня безробіття за рахунок створення нових робочих місць та самозайнятості населення у вітчизняних ОТГ також сприятиме зростанню доходів місцевих бюджетів. В ОТГ з 15 населеними пунктами розміщені 50 родових садиб. В кожному з них за 10 років загалом залучать на територію понад 225 млн грн інвестицій.

Практика показує, що перспективною для пілотної ОТГ стає діяльність з проведення міжнародних науково-практичних конференцій (співпраця щодо розвитку сільських територій), тематичних семінарів, лекцій, курсів підвищення кваліфікації, майстер-класів та організація, пов'язаних з ними туристичних послуг, що дає поштовх розвитку відповідної матеріальної бази (готелів, закладів громадського харчування, виробництв сувенірної продукції) і об'єктів соціальної та виробничої інфраструктури громади.

Залучення студентів на практику для проведення соціологічних та маркетингових досліджень в ОТГ з метою набуття ними фахового досвіду підвищить потенціал громади, стимулюватиме суспільний інтерес до розвитку сільських територій, проілюструє практику організації життєдіяльності родових садиб і родових поселень на когнітивно-креативних та інноваційних засадах, зокрема у питаннях самоуправління та публічного управління, що особливо актуально з позиції якісного надання адміністративних послуг та послуг з охорони здоров'я, освіти, культури для населених пунктів, віддалених від адміністративного центру на 25 км і більше.

Всеукраїнською громадською організацією «Народний рух захисту Землі» запропоновано здійснити пілотний проект публічного управління на базі родового поселення «Гранідуб» в селі Дубівка Новоград-Волинського району Житомирської області, в якому передбачено управління життєдіяльністю населеного пункту через створення громадської організації. Форма публічного управління, де беруть участь всі дорослі жителі населеного пункту, дає можливість максимально точно вивчити проблемні питання території та зібрати пропозиції щодо напрямів покращення життя населення.

Пілотний проект, викладений у формі Меморандуму про співпрацю та партнерство наукових установ, ЗВО, органів місцевого самоуправління, громадських організацій, підписано ННЦ «Інститут аграрної економіки», Житомирським національним агроєкологічним університетом (ЖНАЕУ), громадськими організаціями «Народний рух захисту Землі», «Гранідуб» (с. Дубівка), «Лагульське об'єднання сталого землекористування» (с. Лагульськ) Новоград-Волинського району Житомирської області, «Науково-дослідний інститут удосконалення систем управління» (м. Харків).

Принцип дії Меморандуму полягає у внесенні мешканцями ОТГ, погоджених з місцевими органами влади та вивчених і обґрунтованих науково-освітніми установами регіону, зокрема ЖНАЕУ, пропозицій до Житомирської обласної державної адміністрації та Обласної ради. Після опрацювання практики публічного управління ННЦ «Інститут аграрної економіки» ухвалює рішення про поширення досвіду управління життєдіяльністю населених пунктів в умовах децентралізації владних повноважень на сільських територіях.

Висновки і перспективи.

В процесі становлення ринкової економіки сільські території зазнали деструктивних змін, спричинених невідповідністю соціально-економічних трансформацій сільського розвитку інтересам сільських громад. Надмірна централізація влади, що скеровувала місцеві органи управління та самоорганізації населення на виконання приписів правомочних структур, викликала необхідність докорінного перегляду соціально-економічної політики сільського розвитку.

Закладені нормативно-правовою базою підвалини реорганізації господарського механізму територіального управління в контексті проведення територіальної реформи та децентралізації влади законодавчо забезпечили самостійність регіонам. Водночас розширення повноважень місцевих органів управління передбачає відповідальність за соціально-економічний розвиток сільських територій, використання ресурсного потенціалу, активізацію господарської діяльності та приватно-державного партнерства в регіоні.

Проблемною ланкою в системі територіального управління залишається кваліфікація кадрів щодо визначення стратегічних завдань саморозвитку громад, публічне управління у сфері громадського контролю за виконанням прийнятих рішень та оцінювання діяльності посадових осіб і органів місцевого самоврядування.

Значні перспективи для відродження сільських територій на засадах саморозвитку об'єднаних територіальних громад забезпечують родові поселення, засновані новою генерацією сільських жителів при використанні механізму концепції формування родових садиб в Україні.

Список використаних джерел

1. Прадун В. П. Сталий розвиток регіональних агропромислових комплексів / Відп. ред. В. М. Трегубчук. Київ : Об'єдн. Ін-т економіки НАН України, 2005. 256 с.
2. Організаційно-економічні основи розвитку агропромислового виробництва та сільських територій ; за ред. П.А. Лайка. Київ : Нічлава, 2006. 448 с.
3. Павлов О. І. Сільські території України: функціонально-управлінська модель. Одеса : Астропринт, 2009. 344 с.
4. Антонов А. В. Державна політика сталого соціально-економічного розвитку сільських територій як умова зростання якості життя сільського населення: теоретико-методологічні засади та практичні аспекти : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2012. 379 с.
5. Самофатова В. А. Сталий розвиток агропродовольчої сфери регіону: теорія, методологія, управління. Одеса : Астропринт, 2018. 312 с.
6. Полова О. Л. Сталий розвиток агросфери: політика і механізми. Київ : Ін-т екон. і прогноз. НАН України, 2009. 352 с.
7. Цибуляк В. Я. Інституційні засади сільського розвитку в Україні: науково-прикладний аспект : монографія. Київ : ДУ «Ін-т екон. і прогноз. НАН України», 2014. 272 с.
8. Давыденко Л. Н. Институционализация рынка природных ресурсов. Минск : ИВЦ Минфина, 2014. 256 с.
9. Andric, B., Sostar, M., Bodegrajac, T. Impact of e.u. Funding on Rural and Regional Development Management. *Scientific Papers-Series Management Economic Engineering In Agriculture And Rural Development*. 2018. Vol. 18. Is. 2. P. 17–20.
10. Meulen, C., Palojarvi, A., Pyysiainen, J., Saloranta, M. Inspiring stories from eco-villages: experience with ecological technologies and practices. Vilnius : BMK Leidykla, 2013. 120 p.
11. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV в редакції 15.08.2018 р., підстава 2497-VIII. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15> (дата звернення 06.09.2018 р.).
12. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 5.02.2015 р. за № 156-VIII. URL : <http://interfax.com.ua/news/political/248850.html> (дата звернення 15.09.2018 р.).
13. Стратегічний моніторинг розвитку регіонів. URL : www.niss.gov.ua/content/articles/files/region_monit_2014_1 (дата звернення 03.09.2015 р.).
14. Узагальнені пропозиції Національної академії державного управління при Президенті України до опитувального листа з питань розвитку й підтримки місцевого самоврядування в Україні. URL :

municipal.gov.ua/upload/usr/files/Yzagalneni_Propozicii_NA (дата звернення 02.09.2015 р.).

15. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014> (дата звернення 01.09.2018 р.).

16. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 р. № 1518-VII. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18> (дата звернення 10.09.2018 р.).

17. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 6.08.2014 р. № 385. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> (дата звернення 11.09.2018 р.).

18. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII в редакції від 19.03.2017 р., підстава 1851-19. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19> (дата звернення 12.09.2018 р.).

19. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України від 8.04.2015 р. № 214 в редакції 02.09.2017 р., підстава 662-2017-п. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015> (дата звернення 15.09.2018 р.).

20. Децентралізація. URL : <https://decentralization.gov.ua/gromada> (дата звернення 16.09.2018 р.).

21. Лише третина сільських населених пунктів увійшли до ОТГ. *Agravery*. URL : <http://agravery.com/uk/posts/show/lise-tretina-silskih-naselenih-punktiv-uvijšli-do-otg> (дата звернення 17.09.2018 р.).

22. Експертний аналіз бюджетів 665 ОТГ за I півріччя 2018 року. URL : <https://decentralization.gov.ua/news/9680> (дата звернення 17.09.2018 р.).

23. Донченко К. Як держава фінансово підтримує децентралізацію. URL : https://biz.censor.net.ua/resonance/3083525/yak_derjava_fnansovo_pdtrimu_det (дата звернення 09.09.2018 р.).

24. Россоха В. В., Пронько Л. М. Об'єднання сільських громад як чинник розвитку земельних відносин. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 9. С. 124–135.

25. Батуріна Г. М. «Родова садиба» – один із напрямів сталого розвитку сільських територій. *АгроІнКом*. 2013. № 4–6. С. 102–109.

26. Cao, Y.Z., Fan, G., Woo, W.T. Chinese Economic Reforms: Past Successes and Future Challenges' in W.T. Woo, S. Parker and J.D. Sachs (ed.), *Economies in Transition. Comparing Asia and Europe*. MIT Press, Cambridge, Mass., 1997. P. 19–40.

Статтю отримано: 25.09.2018 / Рецензування 02.11.2018 / Прийнято до друку: 21.12.2018

Volodymyr Rossokha

Doctor of Economics, Professor, Professor of Department
Department of Marketing and Business Management
National University of Kyiv-Mohyla Academy
Kyiv, Ukraine

E-mail: rossokha@ukr.net

Maria Plotnikova

Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Associate Professor of Department
Department of Innovative Entrepreneurship and investment activity
Zhytomyr National Agroecological University
Zhytomyr, Ukraine

E-mail: mfplotnikova@gmail.com

DEVELOPMENT OF RURAL REGIONS OF UKRAINE IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION OF MANAGEMENT: STATE, PROBLEMS, PERSPECTIVES

Abstract

Excessive centralization of power within the existing system and technologies of state administration "from top to bottom" was one of the reasons for the stagnation of the economy and the decline of rural areas.

An urgent need was the creation of incentives for territorial economic development, formation of a system of public

administration on the principles of decentralization, and extension of powers of local authorities, public administration and self-government. The development of organizational and economic mechanism of territorial self-government and branch management of complex development of the region changes the model of society and opens wide opportunities for the development of institutions of self-organization of the population.

The research is based on the methods of analysis and synthesis of trends in rural development, legislative provision of regional development management, dynamics of formation of united territorial communities, grouping of communities by population criterion, problems of rural development management in conditions of decentralization of power, development of rural territories on the basis of the implementation of the concept "Family farm".

The legal, economic, social, environmental, humanitarian and organizational foundations of the state policy of territorial development, determined at the legislative level, provide for the extension of powers of local self-government bodies to use the internal potential of the regions and increase their responsibility for the results of social and economic, environmental activities.

However, self-government and self-government remain an ineffective element in the system of public administration, since today the social well-being, labour and political activity of the rural population are at a passively-expected level. Management personnel have difficulties in allocating and administering the community budget, strategic vision of prospects and mechanisms for community development. These problems largely solve the implementation of the Conception "Family Farm", on the basis of which generic settlements and forms of public administration are formed in the rural territories.

The experience of the functioning of generic settlements and public life management of settlements in conditions of decentralization of power and administrative-territorial reform outlines a perspective way of revival and multifunctional development of rural territories.

Keywords: administration; ecological villages, family homesteads, family homestead settlement, rural communities, self-governance, smart-community, social cohesion.

References

1. Pradun, V. P. (2005). *Stalyi rozvytok regionalnykh agropromyslovykh kompleksiv* [Steady development of regional agro-industrial complexes]. Kyiv : Obedn. In-t. ekonomiky NAN Ukrainy. [in Ukrainian]
2. Laiko, P. A. . (Ed.). (2006). *Organizazino-ekonomichni osnovy rozvytku agropromyslovogo vyrobnytva ta silskykh terytorii* [Organizational and economic bases of development of agro-industrial production and rural territories]. Kyiv: Nichlava. [in Ukrainian]
3. Pavlov, O. I. (2009). *Silski terytorii Ukrainy: funktsionalno-upravlinska model* [Rural areas of Ukraine: functional and managerial model]. Odesa : Astroprint. [in Ukrainian]
4. Antonov, A. V. (2012). *Derzhavna polinyka staloho sozialno-ekonomichnoho rozvytku silskykh terytorii yak umova zrostantia yakosti zhyttia silskoho naselennia: teoretyko-metodologichni zasady ta praktychni aspekty : monohrafiia* [State policy of sustainable socio-economic development of rural territories as a condition for increasing the quality of life of rural population: theoretical and methodological principles and practical aspects : monograph]. Donezk : Ugo-Vostok. [in Ukrainian]
5. Samofatova, V. A. (2018). *Stalyi rozvytok agroprodovolchoi cfery regionu: teoria, metodologia, upravlinnia* [Sustainable development of the agro-food sector of the region: theory, methodology, management]. Odesa : Astroprint. [in Ukrainian]
6. Popova, O. L. (2009). *Stalyi rozvytok agrosfery: polityka i mechanizmy* [Sustainable development of the agrosphere: policy and mechanisms]. Kyiv : In-t. ekon. i prognozuv. NAN Ukrainy. [in Ukrainian]
7. Tsybulyak, V. Ya. (2014). *Instytuziini zasady silskoho rozvytku v Ukraini: nauково-prykladnyi aspect : monohrafiia* [Institutional Principles of Rural Development in Ukraine: Scientific and Applied Aspect : monograph]. Kyiv, Ukraine : DU «In-t. ekon. i prognozuv. NAN Ukrainy». [in Ukrainian]
8. Davydenko, L. N. (2014). *Instituzionalizatsiia rynku prirodnykh resursiv* [Institutionalization of the natural resources market]. Minsk : IVZ Minfina. [in Russian]
9. Andric, B., Sostar, M., & Bodegrajac T. (2018). Impact of EU. Funding on Rural and Regional Development Management. *Scientific Papers-Series Management Economic Engineering In Agriculture And Rural Development*. 18, 2, 17–20.
10. Meulen, C., Palojarvi, A., Pyysiainen, J., & Saloranta, M. (2013). *Inspiring stories from eco-villages: experience with ecological technologies and practices*. Vilnius : BMK Leidykla.
11. Pro derzhavnu pidtryмку silskoho hospodarstva Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 24.06.2004 № 1877-IV v redakzii 15.08.2018, pidstava 2497-VIII. Retrieved from : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>. [in Ukrainian]
12. Pro zasady derzhavnoi regionalnoi polityky : Zakon Ukrainy vid 5.02.2015. № 156-VIII. Retrieved from : <http://interfax.com.ua/news/political/248850.html>. [in Ukrainian]
13. Strategichniy monitoryng rozvytku regioniv. Retrieved from : www.niss.gov.ua/content/articles/files/region_

monit_2014_1. [in Ukrainian]

14. Uzagalneni propozyzii Nazionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy do opytuvalnoho lysta z pytan rozvytku i pidtrymky miszevoho samovriadyvannia v Ukraini. Retrieved from : municipal.gov.ua/upload/usr/files/Yzagalneni_Propozicii_NA. [in Ukrainian]

15. Pro shvalennia Koncepzii reformuvannia miszevoho samovriadyvannia ta terytorialnoi organizazii vlady : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.04.2014 № 333-p. Retrieved from : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014>. [in Ukrainian]

16. Pro spivrobitnytstvo terytorialnykh hromad : Zakon Ukrainy vid 17.06.2014 № 1518-VII. Retrieved from : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>. [in Ukrainian]

17. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi strategii rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6.08.2014 № 385. Retrieved from : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>. [in Ukrainian]

18. Pro dobrovilne obednannia terytorialnykh gromad : Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 № 157-VIII v redakzii 19.03.2017, pidstava 1851-19. Retrieved from : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19>. [in Ukrainian]

19. Pro zatverdzhennia Metodyky formuvannia spromozhnykh terytorialnykh gromad : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 8.04.2015 № 214 v redakzii 02.09.2017, pidstava 662-2017-p. Retrieved from : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015>. [in Ukrainian]

20. Dezentralizazia. *decentralization.gov.ua*. Retrieved from : <https://decentralization.gov.ua/gromada>.

21. Lyshe tretyna silskykh naselenykh pyntktiv uviishla do OTG. Agravery. Retrieved from : <http://agravery.com/uk/posts/show/lise-tretina-silskih-naselenih-punktiv-uvijisli-do-otg>. [in Ukrainian]

22. Ekspertnyi analiz budzhetiv 665 OTG za pershe pivrizzia 2018 roku. Retrieved from : <https://decentralization.gov.ua/news/9680>. [in Ukrainian]

23. Doncenko, K. Yak derzhava finansovo pidtrymue dezentralizaziu. Retrieved from : https://biz.censor.net.ua/resonance/3083525/yak_derjava_fnansovo_pdtrimu_det. [in Ukrainian]

24. Rossokha, V. V., & Pronko, L. M. (2017). Obednannia silskykh gromad yak chynnyk rozvytku zemelnykh vidnosyn [Association of rural communities as a factor in the development of land relations]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky* [Economics, finance, management: topical issues of science and practice], 9, 124–135. [in Ukrainian]

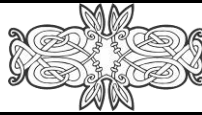
25. Baturina, G. M. (2013). «Rodova sadyba» – odyn iz naprjmiv staloho rozvytku silskykh terytoriy ["Family Homestead" – one of the directions of sustainable development of rural territories]. *AhrolnKom [AgrolnKom]*, 4–6, 102–109. [in Ukrainian]

26. Cao, Y. Z., Fan, G., & Woo, W. T. (1997). Chinese Economic Reforms: Past Successes and Future Challenges' in W.T. Woo, S. Parker and J.D. Sachs (ed.), *Economies in Transition. Comparing Asia and Europe*. MIT Press, Cambridge, Mass., 19–40.

Received: 09.25.2018 / Review 11.02.2018 / Accepted 12.21.2018

ЕКОНОМІКА СУБ'ЄКТІВ
ГОСПОДАРЮВАННЯ

THE ECONOMY
OF BUSINESS ENTITIES

УДК 336.64
JEL Classification G 310, G 320

Мацьків Володимир
аспірант кафедри фінансів
Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна
E-mail: gy40k1986@gmail.com

МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація

Більшість вітчизняних підприємств відчуває відсутність оперативної і достовірної інформації. Зростає складність розуміння та інтерпретації інформації, від якої залежить діяльність підприємства і прийняття раціональних управлінських рішень. Саме тому фінансове забезпечення підприємства розглядається як комплекс організаційно-економічних заходів, спрямованих на своєчасне задоволення потреб підприємств в грошових коштах, що передбачає: фінансове планування і фінансування діяльності підприємств, отримання, зберігання, економне і доцільне витрачання грошових коштів; контроль за їх використанням, облік і звітність. Тобто – це управління капіталом, діяльність по його залученню, розміщенню і використанню. З цією метою керівництво підприємства потребує наявності ефективного інструментарію для діагностики ретроспективного і поточного фінансового стану, а також прогнозування розвитку на майбутнє.

В процесі дослідження застосовано системно-структурний метод для виділення методичного інструментарію оцінювання фінансового забезпечення підприємства.

Визначено основні принципи управління фінансовим забезпеченням підприємства, запропоновано механізм управління фінансовим забезпеченням підприємства, обґрунтовано етапи визначення рівня фінансово-інвестиційного потенціалу підприємства.

Зважаючи на відмінності і умови функціонування підприємств існує потреба у формуванні й удосконаленні методик оцінювання стану суб'єктів господарювання, здатних адекватно діагностувати їх фінансове забезпечення.

Ключові слова: підприємство, фінансовий механізм, фінансове забезпечення підприємства, оцінювання, ліквідність, грошові кошти, капітал, прибуток.

Вступ.

Фінансове забезпечення підприємства розглядається як комплекс організаційно-економічних заходів спрямованих на своєчасне задоволення потреб підприємств в грошових коштах, що передбачає: фінансове планування і фінансування діяльності підприємств, отримання, зберігання, економне і доцільне витрачання грошових коштів; контроль за їх використанням, облік і звітність. Тобто – це управління капіталом, діяльність по його залученню, розміщенню і використанню.

Фінансове забезпечення виробничих процесів підприємства, виступаючи одним із значущих каналів руху грошових потоків, характеризує здатність фінансової системи сформувати такі економічні відносини між суб'єктами відтворювального процесу з приводу руху фінансових ресурсів,

котрі забезпечать розвиток економіки і задоволення соціально-економічних потреб суспільства.

Основними цілями діяльності підприємства є: отримання прибутку для фінансування поточної, виробничої і фінансової діяльності; максимізація доходів акціонерів і власників; задоволення потреб населення; формування репутації стабільного і економічно стійкого партнера; запобігання банкрутства.

З метою досягнення цих цілей керівництво підприємства потребує наявності ефективного інструментарію для діагностики ретроспективного і поточного фінансового стану, а також прогнозування розвитку на майбутнє.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Становлення системи методичного інструментарію оцінювання фінансового забезпечення підприємств України триває й досі. Вагомий внесок у розвиток методики дослідження фінансового забезпечення внесли такі науковці: В.І. Аранчій, М.І. Баканов, В.Д. Базилевич, І.А. Бланк [1], О.Є. Гудзь [2], М.Я. Дем'яненко, Л.В. Дікань [3], О.Р. Жидяк [4], І.В. Зятковський [5], В.М. Івахненко, О.П. Кириленко, М.Я. Коробов, М.І. Крупка [6], Є.В. Мних, В.М. Опарін [7], А.М. Поддєрьогін, Н.С. Прокопенко, П.Т. Саблук, П.А. Стецюк [8], А.Д. Шеремет, С.І. Юрій та інші.

Однак, в контексті обмеженості бюджетних ресурсів, нестабільності державної політики у сфері фінансової підтримки підприємництва та стимулювання альтернативних форм фінансування бізнесу, відсутності дієвих механізмів фінансово-кредитного забезпечення, що супроводжується високим рівнем фінансових ризиків, досі не вдалося відпрацювати раціональний механізм оцінювання фінансового забезпечення підприємств. Разом з тим, віддаючи належне отриманим результатам, залишаються дискусійними погляди вчених щодо різноманітних методик і підходів в оцінюванні ефективності функціонування підприємства, що і спричинило появу наукового інтересу до зазначеної проблематики.

Мета.

Мета статті полягає в обґрунтуванні базових положень формування і використання методичного інструментарію оцінювання фінансового забезпечення підприємства.

Методологія дослідження.

Для досягнення мети застосовано емпіричний, системний, метод теоретичного узагальнення та системно-структурний – при дослідженні й обґрунтуванні сутності, теоретичних засад структуризації і формування методики оцінювання фінансового забезпечення підприємства.

Результати.

Модель управління фінансовим забезпеченням підприємства має будуватися на принципах:

- 1) єдності (методика розрахунку показників програмної моделі повинна бути єдиною для всіх суб'єктів підприємництва);
- 2) універсальності (показники повинні застосовуватися ними незалежно від галузевих відмінностей);
- 3) порівняльності (показники повинні виражатися в однакових одиницях виміру, мати однаковий економічний зміст і вираховуватися за певні періоди);
- 4) достовірності (вихідні дані для розрахунку показників повинні міститися в документах, що мають юридичну силу і статус нормативно-правового акта);
- 5) суттєвості (результати застосування методики повинні використовуватися для прийняття подальших рішень в сфері управління фінансами).

Інструменти управління фінансами господарюючого суб'єкта.

У процесі управління фінансами суб'єкта господарювання важливо вибрати відповідний для нього набір показників оцінки ефективності фінансової діяльності в розрізі об'єктів фінансового

управління. Пропонується використовувати наступний механізм управління фінансовим забезпеченням підприємства, що містить оціночні показники, які взаємодіють і доповнюють один одного (табл. 1).

Таблиця 1

Механізм управління фінансовим забезпеченням підприємства

Грошовий капітал	Стандартні показники	Коефіцієнт автономії, коефіцієнт фінансування, рентабельність капіталу, коефіцієнт оборотності капіталу та ін.
	Додаткові показники	Середньозважена вартість капіталу, вартість організації, ефект фінансового важеля тощо
Вкладення в основний капітал	Стандартні показники	Залишкова вартість майна, амортизаційні відрахування, рентабельність основного капіталу та ін.
	Додаткові показники	Ринкова вартість майна, коефіцієнт оновлення основних фондів, чиста приведена вартість, внутрішня норма прибутковості, період окупності вкладень в основний капітал та ін.
Вкладення в оборотний капітал	Стандартні показники	Величина власних оборотних коштів, коефіцієнт поточної ліквідності, рентабельність оборотного капіталу, рентабельність виробництва, коефіцієнт оборотності оборотних коштів й ін.
	Додаткові показники	Співвідношення важкореалізованих і легкореалізованих активів, тривалість обороту поточних активів, мінімальна потреба в грошових активах, сума можливого термінового вилучення грошових активів та ін.
Витрати	Стандартні показники	Обсяг видатків, пов'язаних з виробництвом; рентабельність виробництва; обсяг видатків, пов'язаних з реалізацією продукції; обсяг витрат по основній діяльності; рентабельність основної діяльності та ін.
	Додаткові показники	Обсяг постійних і змінних витрат; маржинальний дохід по продуктах; частка покриття змінних витрат по продуктах; критичний обсяг продажів; запас фінансової міцності; ефект операційного важеля й ін.
Прибуток	Стандартні показники	Окремі види прибутку, рентабельність капіталу, рентабельність виробництва, рентабельність продажів, рентабельність власного капіталу, рентабельність інвестованого капіталу та ін.
	Додаткові показники	Критичний обсяг продажів, покриття витрат по продуктах (відносний маржинальний дохід), ефект операційного важеля, ефект фінансового важеля, вартість організації та ін.
Грошові потоки	Стандартні показники	Величина вхідних грошових потоків, величина вихідних грошових потоків, результуючий грошовий потік від основної діяльності, результуючий грошовий потік від інвестиційної діяльності, результуючий грошовий потік від фінансової діяльності, сальдо накопичувальне, коефіцієнти ліквідності й ін.
	Додаткові показники	Ліквідний грошовий потік, чиста кредитна позиція, коефіцієнти інкасування та ін.

*Джерело: систематизовано та візуалізовано автором.

Система аналітичних коефіцієнтів – провідний елемент аналізу фінансового стану застосовується різними групами користувачів: менеджерами, аналітиками, акціонерами, інвесторами, кредиторами. Виділяють п'ять груп показників за такими напрямками фінансового аналізу:

1. Аналіз ліквідності. Показники цієї групи дозволяють описати і проаналізувати здатність підприємства відповідати за своїми поточними зобов'язаннями. В основу алгоритму розрахунку цих показників закладена ідея зіставлення поточних активів (оборотних коштів) з короткостроковими пасивами. В результаті розрахунку встановлюється, чи в достатній мірі підприємство забезпечене обіговими коштами, необхідними для розрахунків з кредиторами по поточних операціях. Оскільки різні види оборотних коштів мають різний ступінь ліквідності (здатності швидкої конвертації в абсолютну ліквідні кошти – грошові кошти), розраховують кілька коефіцієнтів ліквідності.

2. Аналіз поточної діяльності. З позиції кругообігу коштів діяльність будь-якого підприємства – це процес безперервної трансформації одних видів активів в інші:

$$\dots + \text{ГК} + \text{СС} + \text{НВ} + \text{ГП} + \text{КР} + \text{ДС} + \dots, \quad (1)$$

де ГК – грошові кошти; СС – сировина на складі; НВ – незавершене виробництво; ГП – готова продукція; КР – кошти в розрахунках.

Ефективність поточної фінансово-господарської діяльності може бути оцінена тривалістю операційного циклу, що залежить від оборотності коштів в різних видах активів. Прискорення оборотності свідчить про підвищення ефективності використання активів. Тому основними показниками є ефективність використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів: фондівіддача, коефіцієнти оборотності коштів у запасах і розрахунках.

3. Аналіз фінансової стійкості. За допомогою цих показників оцінюються склад джерел фінансування і динаміка співвідношення між ними. Аналіз ґрунтується на тому, що джерела коштів різняться за рівнем ціни капіталу, ступенем доступності, рівнем надійності, ступенем ризику тощо.

4. Аналіз рентабельності. Показники цієї групи призначені для оцінки загальної ефективності вкладення коштів у підприємство. На відміну від показників інших груп тут абстрагуються від конкретних видів активів і аналізують рентабельність капіталу в цілому. Основними показниками є рентабельність сукупного капіталу і рентабельність власного капіталу.

5. Аналіз стану та діяльності на ринку капіталів. В рамках цього аналізу виконуються просторово-тимчасові зіставлення показників, що характеризують стан підприємства на ринку цінних паперів: дивідендний дохід, дохід на акцію, цінність акції та ін. Цей фрагмент аналізу виконується переважно підприємствами, акції яких вільно котируються на біржі. Підприємство, що має тимчасово вільні грошові кошти і бажає вкласти їх в цінні папери, також орієнтується на показники даної групи.

Фінансовий потенціал характеризується фінансовою незалежністю підприємства, його фінансовою стійкістю та кредитоспроможністю (ліквідністю).

Фінансово-інвестиційний потенціал підприємства – це відносини, що виникають на підприємстві з приводу досягнення максимально можливого фінансового результату за умови:

- наявності власного капіталу, достатнього для виконання умов ліквідності і фінансової стійкості;

- можливостей залучення капіталу в обсязі, необхідному для реалізації ефективних інвестиційних проектів;

- рентабельності вкладеного капіталу;

- наявності ефективної системи управління фінансами, що забезпечує прозорість поточного і майбутнього фінансового стану.

Методика визначення рівня фінансово-інвестиційного потенціалу підприємства включає в себе наступні етапи.

1. Визначення рівнів фінансового потенціалу та їх характеристик.

2. Оцінка підприємства за фінансовими показниками.

На даному етапі пропонується провести експрес-аналіз основних показників, що характеризують ліквідність, платоспроможність і фінансову стійкість підприємства.

Оцінка рівня фінансової стійкості підприємства тільки за допомогою аналізу структури джерел фінансування, як це досить часто здійснюється на практиці за допомогою порівняльного аналізу абсолютних показників статей активу та пасиву, може дати спотворені результати. Так, наприклад, в періоди фінансово-економічних криз в пасиві балансу підприємства, як правило, відсутні позикові кошти через зниження його кредитоспроможності, при цьому фінансові коефіцієнти показують досить високий рівень фінансової стійкості, що суперечить стану фірми де-факто.

Знаходження меж фінансової стійкості підприємства відносять до переліку найбільш важливих економічних завдань, адже низький рівень фінансової стійкості може привести до неплатоспроможності підприємства і відсутності у нього коштів для розширення виробництва, а надлишкова фінансова стійкість буде перешкодою в розвитку, через надлишкові запаси і резерви.

Тому фінансову стійкість необхідно характеризувати станом фінансових ресурсів, які відповідають вимогам ринку і потребам розвитку підприємства.

Оцінка рівня фінансової стійкості підприємств в загальному вигляді здійснюється цілою низкою показників, за допомогою яких можна сформувати комплекс оперативних і довгострокових

заходів для протидії негативним чинникам, попередження і подолання можливих негативних загроз. Це передбачає необхідність вивчення таких аспектів фінансової діяльності підприємства, як: поліпшення якості активів, збільшення власного капіталу, достатність рівня рентабельності з урахуванням фінансових ризиків, необхідний рівень ліквідності з одночасним отриманням стабільних доходів і можливостей залучення позикових коштів.

Мета аналізу фінансової стійкості – оцінити здатність підприємства погашати свої зобов'язання і зберігати права володіння майном в довгостроковій перспективі. Здатність підприємства погашати зобов'язання в довгостроковій перспективі визначається співвідношенням власних і позикових коштів і їх структурою.

Мета деталізованого аналізу фінансового стану – це більш детальна характеристика майнового і фінансового становища господарюючого суб'єкта, результатів його діяльності в минулому звітному періоді, а також можливостей розвитку суб'єкта на перспективу. Він конкретизує, доповнює і розширює окремі процедури експрес-аналізу. При цьому ступінь деталізації залежить від бажання аналітика.

У загальному вигляді програма поглибленого аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства виглядає наступним чином:

1. Попередній огляд економічного і фінансового становища суб'єкта господарювання.

- 1.1. Характеристика загальної спрямованості фінансово-господарської діяльності.

- 1.2. Виявлення «проблемних» статей звітності.

2. Оцінка і аналіз економічного потенціалу суб'єкта господарювання.

- 2.1. Оцінка майнового стану.

- 2.1.1. Побудова аналітичного балансу-нетто.

- 2.1.2. Вертикальний аналіз балансу.

- 2.1.3. Горизонтальний аналіз балансу.

- 2.1.4. Аналіз якісних зрушень у майновому положенні.

- 2.2. Оцінка фінансового становища.

- 2.2.1. Оцінка ліквідності.

- 2.2.2. Оцінка фінансової стійкості.

3. Оцінка і аналіз результативності фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання.

- 3.1. Оцінка виробничої (основної) діяльності.

- 3.2. Аналіз рентабельності.

- 3.3. Оцінка положення на ринку цінних паперів.

При оцінці фінансової стійкості важливо використовувати сукупність найрізноманітніших методів, що становлять певну систему. В першу чергу, це методи фінансового аналізу стану підприємства: метод порівняння, вертикальний аналіз, горизонтальний аналіз, факторний аналіз, аналіз за допомогою фінансових коефіцієнтів, нормативний, балансовий, метод експертних оцінок та метод абсолютних і середніх величин. Це так звані кількісні або формалізовані методи. Вони поділяються, в свою чергу, на статистичні, бухгалтерські, економіко-математичні та інші методи.

Оцінювати фінансову стійкість доцільно за допомогою абсолютних і відносних показників таких, як: наявність власних оборотних коштів, наявність власних довгострокових джерел фінансування запасів, величина основних джерел формування запасів, надлишок / нестача власних оборотних коштів, надлишок / нестача власних і довгострокових позикових джерел формування запасів, надлишок / нестача загальної величини основних джерел формування запасів, коефіцієнт незалежності, коефіцієнт фінансової стійкості, коефіцієнт фінансування, коефіцієнт інвестування.

Важливу роль в аналізі фінансової стійкості підприємства відіграють відносні показники. Вони дають змогу зіставити непорівнянні показники за абсолютними величинами, більш стійкі в часі. Відносні показники для оцінки фінансового стану підприємства повинні утворювати аналітичну систему показників. А це означає, що вони не повинні дублювати і суперечити один одному.

Ефективність проведення оцінки та аналізу фінансової стійкості підприємства залежить від якості її інформаційної бази. Інформаційною базою для оцінки коефіцієнтів фінансової стійкості є фінансова звітність підприємства, показники управлінського обліку.

Базовими параметрами при аналізі фінансової стійкості можуть бути:

- значення показників за попередні періоди;
- середньогалузеві значення показників;
- значення показників аналогічних підприємств;
- державні нормативи і рекомендовані показники.

Найчастіше при оцінці фінансової стійкості підприємства використовують такі показники структури капіталу:

- 1) коефіцієнт незалежності;
- 2) коефіцієнт фінансової стійкості;
- 3) коефіцієнт фінансування;
- 4) коефіцієнт інвестування.

Група трансакційних чинників – організаційна, інституційна та інформаційна. Ця група в контексті управління фінансовою стійкістю обумовлює зв'язок підприємства і економічних суб'єктів зовнішнього середовища за допомогою загальних фінансових відносин з акумуляції та розподілу фінансових ресурсів.

Такі відмінності обумовлюють відмінності видів трансформаційних і трансакційних витрат, що виникають в процесі діяльності економічного суб'єкта. Фінансова стійкість формується на підприємстві, тому саме трансакційні витрати служать безпосереднім кількісним виміром чинників, що впливають на його фінансову стійкість, а трансформаційні витрати – непрямим (або опосередкованим).

Ресурсно-факторний підхід до управління фінансовою стійкістю підприємства передбачає виділення стадій трансформації фінансових ресурсів: фінансові умови, які виступають джерелами фінансових ресурсів, перетворюються у фінансові запаси, які трансформуються в чинники виробництва, проходячи далі такі стадії, як: формування витрат, виручки, прибутку, капіталізація активів, інвестування, формування капіталу, що визначає нові фінансові умови.

Найважливіший принцип при організації руху фінансових потоків – забезпечення їх безперервності. Однак практично неможливо організувати повністю безперервний фінансовий цикл підприємства, а надходження фінансових ресурсів синхронізувати з потребами виробничого процесу, тому при дослідженні фінансової стійкості особливу увагу слід звернути на фінансовий запас.

Аналіз існуючих методичних підходів до оцінки фінансової стійкості підприємства показав, що єдиного підходу не існує. Відмінності проявляються не тільки в кількості використовуваних показників, послідовності і структурі аналізу, але і в розрахунку абсолютних і відносних показників, що характеризують ліквідність, платоспроможність і фінансову стійкість підприємства.

Доцільно виділити найбільш поширені фінансові показники:

– показники фінансової стійкості (показники структури капіталу і платоспроможності або коефіцієнти управління джерелами коштів). Показники характеризують ступінь залежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування. Якщо співвідношення власного капіталу і позикових коштів має значне відхилення в бік боргів, підприємство може легко збанкрутувати, якщо в декілька кредиторів одночасно зажадають свої гроші назад;

– коефіцієнти, що характеризують платоспроможність і ліквідність підприємства. Ці показники відображають здатність підприємства вчасно розраховуватися за своїми зобов'язаннями (оплачувати рахунки постачальників, повертати кредити, здійснювати оплату праці робітників, вносити платежі до бюджетів і в позабюджетні фонди). Якщо загальні активи підприємства є більшими ніж його довгострокові і короткострокові зобов'язання, то воно вважається платоспроможним. Високий коефіцієнт платоспроможності свідчить про те, що у підприємства є

можливість, при мінімальному фінансовому ризику, залучити додаткові кошти зі сторони. Відсутність коштів у підприємства на рахунку в банку в певний момент часу може призвести до кризового фінансового стану, тому необхідно приділяти належну увагу їх наявності.

Здатність будь-якого активу трансформуватися в грошові кошти є не що інше, як ліквідність, а тривалість часового періоду, протягом якого ця трансформація може бути здійснена, називається ступенем ліквідності. Показники ліквідності дозволяють оцінити здатність підприємства оплатити короткострокові зобов'язання, реалізуючи свої поточні активи (оборотні кошти);

– показники рентабельності (прибутковості), що узагальнюють результати економічної ефективності діяльності підприємства. Показники рентабельності характеризують факторне середовище формування прибутку підприємств і можуть застосовуватися при аналізі ефективності управління підприємством, при визначенні довгострокової перспективи, а також використовуватися як інструмент ціноутворення та інвестиційної політики. Показник рентабельності більш повніше, ніж прибуток, характеризує остаточні результати господарювання, тому що його величина показує співвідношення ефекту з наявними або використаними ресурсами;

– коефіцієнти управління активами (показники ділової активності), що відображають динамічність розвитку підприємства у досягненні ним визначеної мети. Показники ділової активності характеризують результати і ступінь інтенсивності менеджменту, поточної основної виробничої діяльності, ефективність використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів;

– показники ринкової активності характеризують кон'юнктуру акцій підприємства на ринку. Вони є індикатором прибутковості або загроз для власників майна та потенційних інвесторів. При цьому власників майна цікавить належний розподіл прибутку, зокрема, яка його частина реінвестується, а яка частка виплачується їм як дивіденди. Прибуток, що направляють на розвиток, показує, якою мірою підприємство зберігає здатність до самофінансування, тобто до зростання власного капіталу за рахунок внутрішніх джерел.

На основі аналізу різних методик можна зробити висновок, що вони в цілому ґрунтуються на розрахунку в основному відносних фінансових показників. Фактично всі підходи припускають використання або бальної оцінки, або вагомості, за допомогою якої розраховується підсумковий показник (рейтинг). Так, О. Є. Гудзь звертає увагу на те, що головною визначальною ознакою елементів, які можна віднести до фінансових ресурсів підприємства, є спроможність у будь-який момент оплатити борги та погашати фінансові зобов'язання, які виникають, коштами, що є у наявності, тобто ліквідність [2, с. 49].

Найбільш часто використовуваними показниками для оцінки фінансової стійкості, присутніми в різних методиках, є показники, що характеризують ліквідність, структуру капіталу, рентабельність і поточну діяльність (ділову активність). Однак для більшої ефективності було б доцільним не тільки розширити коло використовуваних показників, наприклад, коефіцієнтом критичної ліквідності – фінансовим коефіцієнтом, рівним відношенню високоліквідних поточних активів до короткострокових зобов'язань (поточних пасивів), але й активніше використовувати методи математичного аналізу, моделювання та прогнозування, зокрема інструменти багатовимірного аналізу: Statistica, SPSS, MS Excel та ін.

Важливим моментом оцінки управління капіталом підприємства є аналіз ефективності та інтенсивності його використання. Ефективність використання капіталу характеризується його прибутковістю (рентабельністю).

Якщо підприємство користується кредитними ресурсами, воно збільшує або зменшує рентабельність власних коштів, в залежності від співвідношення власних і позикових коштів у пасиві та від величини відсоткової ставки. Приріст рентабельності власних коштів, що одержується завдяки використанню кредиту, характеризує ефект фінансового важеля. Використання позикових коштів є вигідним, якщо запозичення дасть змогу підприємству збільшити рівень ефекту фінансового важеля. Тому діяльність підприємства має бути спрямована на збільшення суми власного капіталу і підвищення його ефективності, з урахуванням обов'язкового наявного ліміту

величини позикових коштів. Оптимально організовуючи процес управління позиковими коштами, підприємство у змозі стабілізувати свій фінансовий стан.

Наявність кредиторської заборгованості вимагає посилення контролю за її обсягами і термінами погашення. Підприємству необхідно вести платіжний календар з метою недопущення прострочення платежів. Крім того, він дасть змогу скоординувати час надходження коштів при погашенні заборгованості дебіторами та інших надходжень з настанням термінів погашення кредиторської заборгованості, а також здійснювати платежі вчасно. Позитивним моментом для підприємства є оптимальне співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості.

Точно визначити оптимальну структуру капіталу для конкретного підприємства або вартість капіталу при будь-якій заданій його структурі, ґрунтуючись лише на вивчені теоретичного і практичного досвіду, досить складно. Рішення про зміну структури капіталу передбачає проведення відповідного аналізу.

Співвідношення власного капіталу і позикових коштів залежить від виду діяльності підприємства. Частка власного капіталу в їх загальному обсязі може бути менше половини, проте, такі підприємства будуть зберігати досить високу фінансову стійкість. Це, в першу чергу, стосується підприємств, діяльність яких характеризується високою оборотністю активів, стабільним попитом на реалізовану продукцію, низьким рівнем постійних витрат, в яких налагоджені канали постачання та збуту.

Як зазначає О. Є. Гудзь [2, с. 50], фінансові ресурси в сучасних умовах є саме тією частиною оборотних активів, які найбільше впливають на платоспроможність сільськогосподарських підприємств і рівень забезпеченості яких визначається саме показниками платоспроможності – ліквідності.

Підприємства, у яких значна питома вага нерухомого майна, повинні мати велику частку власних джерел (щоб обсяг довгострокового фінансування перекривав величину довгострокових активів). Загальне правило забезпечення фінансової стійкості – довгострокові активи повинні бути сформовані за рахунок довгострокових джерел, власних і позикових. Якщо підприємство не має в своєму розпорядженні позикових коштів, що залучаються на тривалій основі, основні засоби та інші необоротні активи повинні формуватися за рахунок власного капіталу.

Джерелами власних коштів підприємства є прибуток і амортизація, а також акціонерний капітал.

Існує декілька методик для оцінки ефективності бізнес-процесів. До найбільш відомих можна віднести: управління на основі EVA (EVA-based management), збалансовану систему показників BSC (Balanced Scorecard), методологію Tableau of bord, методи вартісного аналізу процесів (ABC – activity-based costing) і динамічні методи імітаційного моделювання.

Методика EVA – це економічна додана вартість (Economic value added). Вона визначається як різниця між чистим прибутком підприємства після сплати податків і вартістю капіталу. Вартість капіталу визначається на основі ставки прибутковості капіталу. Тобто показник EVA відображає здатність підприємства отримати додатковий дохід від своєї діяльності.

Незважаючи на фінансовий зміст EVA, з її допомогою можна зіставляти окремі бізнес-проекти і виявляти нерентабельні підрозділи за рахунок побудови дерева утворення доданої вартості, контролю цілей і визначення відповідальних за результати.

Згідно з цією методикою, у всіх бізнес-процесах можна виділити дві складові – яка додає цінності продукту, і ту, яка не збільшує його споживчу цінність. Цей критерій використовують як основу для вдосконалення бізнес-процесів. В цілому, аналіз доданої вартості процесу повинен визначити співвідношення ринкової вартості і фактично понесених витрат на виробництво продукту, тобто додана вартість визначається як різниця між вартістю продукту після обробки і вартістю до обробки.

Ця методика може бути застосована лише для оцінки основних бізнес-процесів, а також процесів розвитку підприємства.

Методологія Tableau of bord – одна з відомих комплексних методологій управління підприємством і його ефективністю. Комплексність даної методики визначається використанням, поряд з фінансовими, нефінансових показників. В основі даного підходу лежить побудова ієрархічного дерева показників через їх декомпозицію. На нижніх його рівнях використовуються нефінансові показники, які в міру наближення до вершини перетворюються у фінансові. Всі показники поділяються, крім фінансової приналежності, на цільові (або стратегічні) і функціональні. Ще одна важлива умова для побудови дерева показників – це використання на верхніх рівнях дерева в основному цільових показників, на нижньому і середньому рівнях – функціональних показників, що відображають результат конкретних дій. Важливий параметр функціональних показників – це їх вимірність в кількісному вираженні.

Дана методологія має низку переваг, таких, як: можливість проводити оцінку управлінського процесу на кожному рівні і об'єднувати стратегічні цілі підприємства з його операційними результатами, будувати більш різноманітні і гнучкі системи показників ефективності. Методологію Tableau of bord досить легко застосувати в практиці управління підприємств аграрного бізнесу. Для додання системі певної рівноваги можна доповнити дану методику інструментами якісного аналізу, зокрема, на основі експертних оцінок збалансувати систему показників, щоб не допустити її перекосу.

Висновки і перспективи.

Розглянуті методики дають змогу оцінити і проаналізувати фінансову стійкість підприємства. Наведені методики в сукупності дозволяють отримати повне уявлення про фінансовий стан підприємства. Проте, некоректним є встановлення будь-яких кількісних обмежувачів, тому що для кожного підприємства існують свої специфічні умови розвитку і фінансування. Однак можна обґрунтувати процес і стадії оптимізації структури капіталу.

Отже, аналіз фінансової стійкості та платоспроможності підприємства набуває особливої актуальності в умовах фінансової кризи, оскільки основною умовою забезпечення стійкості підприємства є створення достатнього обсягу фінансових ресурсів, необхідних для підтримки конкурентоспроможного виробництва, своєчасного виконання зобов'язань перед співробітниками, кредиторами, податковими органами тощо. Тому в сучасних умовах існує необхідність розробки і вдосконалення аналітичних інструментів діагностики стану підприємства, здатних адекватно оцінювати його фінансове забезпечення.

Список використаних джерел

1. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента. Т. 2. Київ : Ника-Центр, 1999. 512 с.
2. Гудзь О.Є. Забезпечення сільськогосподарських підприємств фінансовими ресурсами в період змін та стабілізації. *Економіка АПК*. 2007. № 3. С. 46-53.
3. Дікань Л.В., Голуб Ю.О. Фінансове забезпечення діяльності підприємства: сутність та джерела. *Економіка розвитку*. 2007. № 3 (43). С. 65-68.
4. Жидяк О.Р. Проблеми вдосконалення механізму фінансування підприємницьких структур аграрної сфери. *БІЗНЕС ІНФОРМ*. 2013. № 2. С. 139-141.
5. Зятковський І.В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств: монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2000. 215 с.
6. Крупка М.І., Демчишак Н.Б. Оцінка фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в економіці України. *Фінанси України*. 2011. №11. С. 22-32.
7. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія) : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2001. 240 с.
8. Стецюк П.А. Формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2005. № 11. С. 111-116.

Статтю отримано: 18.10.2018 / Рецензування 23.11.2018 / Прийнято до друку: 21.12.2018

Volodymyr Matskiv
Postgraduate Student
Department of Finance
V. Stefanyk Precarpathian National University
Ivano-Frankivsk, Ukraine
E-mail: gy40k1986@gmail.com

METHODICAL TOOL FOR EVALUATING FINANCIAL SUPPORT OF THE ENTERPRISE

Abstract

Most domestic enterprises feel the lack of prompt and reliable information. The complexity of understanding and interpretation of information, from which the activity of the enterprise depends on the adoption of rational management decisions, is growing. That is why financial support of the enterprise is considered as a complex of organizational and economic measures aimed at timely meeting the needs of enterprises in cash, which includes: financial planning and financing of enterprises, receiving, storing, economical and expedient spending of money; control over their use, accounting and reporting.

That is the management of the capital, activities for its attraction, placement and use. For this purpose, the enterprise management needs an effective tool for diagnosing the retrospective and current financial condition, as well as forecasting future development.

The methods of theoretical generalization and empirical methods are used in the course of the research – to determine the theoretical foundations of financial security and its contents; the system and structural method is used for the allocation of methodical tools for evaluating the financial support of the enterprise.

The basic principles of management of financial support of the enterprise are defined, the mechanism of management of financial support of the enterprise is proposed, the stages of determining the level of financial and investment potential of the enterprise are substantiated.

Given the differences and conditions of operation of enterprises there is a need for the formation and improvement of methods for assessing the state of economic entities that are able to adequately diagnose their financial support.

Keywords: enterprise, financial mechanism, financial support of the enterprise, estimation, liquidity, money resources, capital, profit.

References

1. Blank, I.A. (1999). *Osnovy finansovogo menedzhmenta* [Fundamentals of financial]. Kyiv : Nika-Tsentr. [in Ukrainian]
2. Hudz, O.Ie. (2007). Zabezpechennia silskohospodarskykh pidpriemstv finansovymy resursamy v period zmin ta stabilizatsii [Provision of agricultural enterprises with financial resources during the period of change and stabilization]. *Ekonomika APK [Economy of agroindustrial complex]*, 3, 46-53. [in Ukrainian]
3. Dikan, L.V., & Holub, Yu.O. (2007). Finansove zabezpechennia diialnosti pidpriemstva: sutnist ta dzherela [Financial support of the enterprise: essence and sources.]. *Ekonomika rozvytku [Development Economics]*, 3 (43), 65–68. [in Ukrainian]
4. Zhydiak, O.R. (2013). Problemy vdoskonalennia mekhanizmu finansuvannia pidpriemnytskykh struktur ahranoi sfery [Problems of improvement of the mechanism of financing of entrepreneurial structures of agrarian sphere]. *BIZNES INFORM*, 2, 139-141. [in Ukrainian]
5. Ziatkovskiy, I.V. (2000). *Finansove zabezpechennia diialnosti pidpriemstv* [Financial support of the activity of enterprises]. Ternopil: Ekonomichna dumka. [in Ukrainian]
6. Krupka, M.I., & Demchyshak, N.B. (2011). Otsinka finansovoho potentsialu investytsiinoi diialnosti v ekonomitsi Ukrainy [Estimation of the financial potential of investment activity in the Ukrainian economy]. *Finansy Ukrainy [Finance of Ukraine]*, 11, 22-32. [in Ukrainian]
7. Oparin, V.M. (2001). *Finansy (zahalna teoriia)* [Finance (general theory)]. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian]
8. Stetsiuk, P.A. (2005). Formuvannia finansovykh resursiv silskohospodarskykh pidpriemstv [Formation of financial resources of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK [Economy of agroindustrial complex]*, 11, 111–116. [in Ukrainian]

Received: 10.18.2018 / Review 11.23.2018 / Accepted 12.21.2018

УДК 338.432 : 634.8 : 631.11(477)
JEL Classification Q18, O13, L11

Свиноус Іван

д.е.н., професор кафедри обліку і оподаткування
Білоцерківський національний аграрний університет
м. Біла Церква, Україна
E-mail: isvinous@ukr.net

Гура Анатолій

к.е.н., доцент кафедри економіки та економічної теорії
Білоцерківський національний аграрний університет
м. Біла Церква, Україна
E-mail: buxoblik@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ВИНОГРАДУ ТА ЯГІД В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Анотація

Метою підвищення ефективності аграрного виробництва є задоволення потреб населення країни. За такого підходу пріоритет належить не матеріальному, а соціальному результату, пов'язаному із підвищенням рівня життя не лише сільського населення, але і суспільства в цілому.

В процесі проведення дослідження використано системний підхід (для комплексного врахування чинників, які впливають на здійснення й управління ефективністю виробництва продукції сільськогосподарськими товаровиробниками).

Узагальнення існуючих методичних підходів до оцінки ефективності виробництва винограду та ягід дозволило виділити основні показники для порівняльної оцінки використання землі, праці, матеріальних і технічних ресурсів: урожайність винограду та ягід, прямі витрати праці на виробництво 1 ц продукції, собівартість виробництва одиниці продукції, додаткові витрати на надбавку врожайності та їх окупність, розмір чистого доходу, прибутку на одиницю посівної площі та одиницю продукції, рентабельність виробництва, річний економічний ефект.

З метою підвищення ефективності виробництва ягід та винограду обґрунтовано систему показників оцінки ефективності виробництва за рівнями управління. Так, на першому рівні управління ефективністю виробництва продукції виноградарства та ягідництва повинні формуватися показники ефективності виробництва продукції конкретних видів та сортів ягід та винограду, що вимірюються в натуральних і вартісних одиницях виміру. На другому рівні – показники ефективності виробництва продукції групи ягідних рослин та винограду у натуральних, вартісних і умовно-натуральних одиницях виміру. На третьому рівні – показники ефективності виробництва і продажу ягід та винограду в натуральних і вартісних одиницях виміру. Ці показники використовують для прийняття науково обґрунтованих управлінських рішень. На основі узагальнення наукових досліджень постає завдання розробки методичних підходів для здійснення порівняльної оцінки ефективності виробництва винограду та ягід вітчизняними сільськогосподарськими товаровиробниками та в країнах Європейського Союзу. В зв'язку з цим необхідно запровадити в практику рекомендації щодо оцінки, обліку та калькулювання витрат, які базуються на міжнародних стандартах обліку та звітності.

Ключові слова: виноград, ягоди, ефективність, сільськогосподарське підприємство, управління.

Вступ.

Підвищення ефективності аграрного виробництва – це не випадковий, а закономірно стійкий процес, що повторюється і причинно обумовлений, який діє об'єктивно. Слід зазначити, що чим більш розвиненим є аграрний сектор економіки у тій чи іншій країні, тим важливішим є підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, зокрема щодо вирощування винограду та ягід, оскільки зростає потреба в економії не лише поточних, але і суспільних витрат. При цьому його метою стає задоволення потреб населення країни і переробної промисловості в даній продукції. За

такого підходу пріоритет належить не матеріальному, а соціальному результату, пов'язаному із підвищенням рівня життя не лише сільського населення, але і суспільства в цілому.

Таким чином, можна зробити висновок, що підвищення ефективності виробництва винограду та ягід набуває рис економічного закону, який можна сформулювати як закон зростаючої ефективності виробництва. Це закономірна тенденція, оскільки підвищенню ефективності суспільної праці часто перешкоджають протидіючі чинники.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Поглиблену увагу дослідженням проблеми ефективності приділяли відомі іноземні та вітчизняні науковці, серед яких: Дж. Долан, Дж. Ерроу, К. Макконнелл, У. Петті, Дж. Сакс, П. Самуельсон, А. Сміт, В. Андрійчук, О. Біттер, О. Варченко, С. Кваша, А. Даниленко, Б. Пасхавер, П. Саблук, О. Шпичак та ін. Однак певні теоретичні та науково-практичні проблеми формування організаційно-економічних аспектів підвищення ефективності діяльності підприємств із виробництва винограду та ягід залишаються недостатньо розробленими. Зокрема, потребують розвитку ці питання в умовах прояву наслідків кризи в економічній та соціальній сферах, відсутності ресурсних можливостей державних і регіональних органів влади впливати на процеси відтворення на рівні підприємства з урахуванням регіональних особливостей розвитку галузі.

Мета.

Метою дослідження є розробка теоретичних та методологічних положень щодо формування теоретичних основ підвищення ефективності виробництва винограду та ягід в сільськогосподарських підприємствах України.

Методологія дослідження.

В процесі проведення дослідження використано такі основні методи: системний підхід (для комплексного врахування чинників, які впливають на здійснення й управління ефективністю виробництва продукції сільськогосподарськими товаровиробниками); абстрактно-логічний (для теоретичних узагальнень результатів, формулювання висновків).

Результати.

Відомо, що найвищого приросту ефективності аграрного виробництва досягають при інтенсивному типі розширеного відтворення, характерному для сучасного етапу розвитку аграрної економіки провідних країн.

З огляду на це заслуговує на увагу думка вчених, які вважають, якщо результатом виробничої діяльності є продукт, що не задовольняє певних вимог, насамперед суспільних, не відповідає встановленим параметрам і тому не користується попитом на ринку та не набуває практичного використання, одержаний результат не є ефективним, так само як не була ефективною і виробнича діяльність [1].

У загальному плані ефективність виробництва можна відобразити наступною формулою – максимальне виробництво продукції при мінімальному використанні обмежених економічних ресурсів. Проте, щодо ринкових умов ефективність характеризується максимальним одержанням прибутку через виробництво і реалізацію споживчих вартостей, що задовольняють своєю якістю і ціною споживачів.

Очевидно, що нарощування обсягів виробництва продукції пов'язано із необхідністю залучення додаткових матеріальних і трудових ресурсів, доцільність використання яких можна визначити тільки порівнянням із отриманим ефектом. Позитивним він може бути лише при випередженні темпів приросту продукції і прибутку порівняно з темпами додаткових вкладень засобів виробництва та праці. Ефективність суспільного виробництва характеризується його кінцевими результатами, як вони відповідають вимогам задоволення потреби в певних видах

сільськогосподарської продукції із заданими споживчими властивостями. Ефективність виробництва характеризує рівень використання природних, матеріальних і трудових ресурсів.

На наше переконання, у сучасних умовах ефективність визначальною мірою залежить від комплексу природних, економічних, науково-технічних, соціальних і політичних умов на національному та регіональному рівнях.

Так, К.Р. Макконелл і С.Л. Брю дають таке визначення ефективності виробництва: «виробництво товару з найменшими витратами; використання мінімальної кількості ресурсів для виробництва даного обсягу продукції; виробництво даного обсягу продукції при мінімальних витратах» [2, с. 231].

Наукові розробки з питань ефективності поступово сприяли обґрунтуванню концепції як теоретичного характеру, так і прикладного плану. Розглянемо основні аспекти трактування сутності ефективності, що характеризують багатогранність цієї категорії, складність її внутрішнього змісту, відмінні риси й особливості у нинішніх ринкових умовах.

Аналіз ефективності ринкових стадій відтворення має сенс при детальному дослідженні рівнів ефективності певної фази відтворення. У даному випадку має місце концепція, згідно з якою ефективність виробництва розглядається як періодичний процес, що постійно повторюється, тобто ефективність визначається у фазах виробництва, розподілу, обміну і споживання [3].

Виокремлення із сутності ефективності, як економічної категорії, її складових частин у відриві один від одного, на нашу думку, є не зовсім правомірним, адже при такому підході втрачається єдність економічного і соціального аспектів сутності ефективності. На практиці не існує поділу ефективності на економічну та соціальну. Основою будь-якої ефективності є ефективність економічна. Аналіз ефективності різних стадій відтворення має сенс при детальному дослідженні рівнів ефективності або якої-небудь фази відтворення.

Так, Х. Льовальд зазначає, що «... економічна ефективність виробництва на відміну від ефекту є характеристикою, що відображає не абсолютну величину результату, а якісну сторону продуктивного процесу» [4, с. 87]. Якісна сторона ефективності пов'язана з поліпшенням соціальних результатів господарської діяльності, до яких належать охорона навколишнього природного середовища, покращення умов праці [5, с. 140]. У свою чергу, Н.Я. Коваленко вважає, що в запропонованій концепції економічну і соціальну сторони ефективності виробництва не слід протиставляти, оскільки вони знаходяться в органічній єдності [6, с. 141]. Нами поділяється ця думка, адже ефективність є водночас економічною і соціальною категорією, а межі і кордони між економічними і соціальними процесами досить умовні.

Ефективність може відображати результативність функціонування засобів і предметів праці та робочої сили як у цілому в економіці, так і в галузевому і підгалузевому розрізах, а також в розрізі окремих господарюючих суб'єктів. Складність і багатогранність категорії ефективності не дає змогу виявити єдиний критерій для її виміру.

Дослідженням встановлено, що деякі науковці обов'язково виділяють такі види ефективності сільськогосподарського виробництва: виробничо-технологічну, виробничо-економічну, соціально-економічну та еколого-економічну [7, с. 111]. Крім перелічених видів ефективності було введено поняття ще одного виду – екологічної ефективності, яка характеризує сукупну економічну результативність процесу виробництва сільськогосподарської продукції з урахуванням дії сільського господарства на навколишнє природне середовище. Вона відображає ефект від використання у процесі виробництва витрат, пов'язаних із запобіганням або ліквідацією забруднення і руйнування довкілля, а також втрати сільськогосподарської продукції через погіршення стану природного середовища.

Перехід господарств корпоративного сектору аграрної економіки – виробників ягід та винограду до ринкових відносин змінив традиційний підхід до оцінки виробничої діяльності аграрних підприємств та ефективності плодово-ягідного підкомплексу. В умовах ринкової економіки спостерігається диктат споживача, а не виробника, до того ж пристосування структури виробництва

до структури потреб досягається у результаті постійної взаємодії попиту і пропозиції. Відповідно має бути створено оптимальне середовище, де економічні закони проявляють себе в природній формі, тобто коли права вибору партнерів, а також структури виробництва і споживання визначаються лише економічною ефективністю і доходами господарюючих суб'єктів [8, с. 181].

Основою економічного інтересу сільськогосподарських товаровиробників постійно вдосконалювати виробництво з урахуванням вимог покупця до якості, асортименту й обсягу виробництва продукції є, з одного боку, їхня юридична і господарська самостійність і пов'язане з цим прагнення до одержання максимального прибутку на використанні ресурси, а з іншого – постійна загроза втрати не лише частини прибутку, але і всього капіталу в умовах конкуренції. Зіткнення протилежних економічних інтересів змушує товаровиробників враховувати інтереси споживача, який, оплачуючи товар, визнає його споживну вартість.

Конкурентна боротьба за відносно кращі умови існування змушує товаровиробника знижувати витрати виробництва, покращувати якість товарів та постійно оновлювати асортимент. Для виграшу в цій боротьбі необхідно мати нижчі витрати виробництва та обігу на одиницю продукції. Тому товаровиробники забезпечують збільшення обсягів виробництва і реалізації товарів на ринку, використовуючи протизатратний механізм на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу. При цьому конкуренція стимулює їх збільшувати масу прибутку при збереженні або навіть зниженні цін на товар. Прибуток є не лише основним мотивом будь-якої підприємницької діяльності, але і її головним критерієм. Однак вважаємо, що максимізація прибутку не може розглядатися як єдина мета для всіх виробників.

У підвищенні ефективності виробництва важливою є не суб'єктивна мета товаровиробника, а об'єктивні наслідки його поведінки, яка в умовах конкуренції проявляється у пристосуванні структури виробництва до структури потреб. У цих умовах цілком закономірно, що прибуток є головним показником для оцінки господарської діяльності та стимул-реакцією у підвищенні її ефективності [9, с. 297]. Однак, визнаючи важливість ринкового механізму, не можна абсолютизувати його значення. Для запобігання або пом'якшення внутрішніх суперечностей ринкової економіки слід використовувати державне регулювання, роль якого полягає у створенні сприятливих умов господарювання на макрорівні з метою підтримки прибутковості виробників і захисту інтересів споживачів.

Отже, з одного боку, ринок є найбільш ефективним способом господарської організації, а з іншого боку – йому притаманні істотні недоліки, які можуть бути пом'якшені різними формами втручання держави. Тому нормальною економікою вважається регульована ринкова економіка, в якій більш менш вдало вирішуються завдання поєднання саморегулювання ринкових відносин із їх коригуванням відповідно до соціальних пріоритетів.

Досвід провідних країн світу переконує, що держава намагається так відрегулювати ринкові відносини, щоб вони стимулювали зростання обсягів виробництва необхідних товарів. Моніторинг ринку, підтримка економічної рівноваги, наукове прогнозування розвитку галузей і економіки в цілому є найважливішими функціями підприємницької діяльності [10, с. 118].

Характер та інтенсивність ринкових відносин залежать від відмінностей між індивідуальною і суспільною вартістю товару (або визначається відмінністю між індивідуальними витратами на виробництво товару і єдиною ціною товарів даного виду), від економічних і правових механізмів регулювання ринкових відносин. Щоб виник ринок, регулятором мінових відносин мають бути не гірші, а середні або близькі до кращих умови виробництва. Лише за цих умов виникає примусова економічна сила, що змушує товаровиробників ефективно працювати – знижувати витрати виробництва, збільшувати обсяг і підвищувати якість товарів, урізноманітнювати їхні споживчі властивості з метою максимізації своїх доходів. Примусовою силою є суспільна вартість (або єдина ринкова ціна). Лише у цій якості – як інструмент економічного примусу до ефективного господарювання і дієвого контролю – і потрібний суспільству ринок.

Зміна економічних відносин і умов виробництва з переходом до ринку вимагає уточнення

методичних основ визначення ефективності виробництва винограду та ягід й оцінки його сучасного стану в країні, регіоні, підприємстві та перспектив розвитку. Більшість економістів-аграрників вважають, що основними показниками економічної ефективності виробництва винограду в ринкових умовах є прибуток, рівень рентабельності та норма прибутку [11, с. 41].

Варто зазначити, що в умовах сучасної економічної дійсності, значного щорічного зростання цін на сільськогосподарську техніку, мінеральні добрива, гербіциди, нафтопродукти, за відсутності дієвої допомоги держави сільському господарству рівень рентабельності сільськогосподарської продукції, і зокрема винограду та ягід, має бути досить високим, щоб забезпечувати достатні темпи розширеного відтворення.

За таких умов пошук шляхів підвищення економічної ефективності виробництва винограду та ягід залишається актуальним завданням. Це підтверджується тією обставиною, що останніми роками собівартість винограду та ягід зросла, а це стримує можливості підвищення рентабельності їх виробництва. В умовах інфляції, диспаритету цін, відсутності економічної дисципліни вартісні показники часто спотворюють фактичну ефективність виробництва та реалізації ягід та винограду, де виробничий цикл триває близько року. Тому, з метою зіставлення виручки від реалізації і витрат виробництва та обігу, доцільно приводити їх до єдиного часу.

У своїх дослідженнях В.К. Збарський, В.І. Мацібора, А.А. Чалий зазначають, що основним показником ефективності виступає прибуток, який характеризує абсолютну величину отриманого ефекту, відносним показником якого є рівень рентабельності [11, с. 121]. Погоджуємося із цим твердженням і вважаємо, що основними показниками економічної ефективності виробництва винограду в умовах ринку є рівень рентабельності та норма прибутку. Такі показники, як: урожайність, ціни на виноград та ягоди, сума прибутку в розрахунку на 1 га, на одиницю затрат праці також доцільно використовувати при проведенні аналізу рівня ефективності виробництва.

Сільськогосподарське виробництво, як відносно менш організоване з низьким конкурентним потенціалом, помітно поступається у міжгалузевій та внутрішньогалузевій конкуренції. Ця низькодохідна галузь є своєрідним донором більш організованих і монополізованих суміжних галузей. За відсутності дієвого державного регулювання цін і умов для конкуренції, вигоди від лібералізації цін в АПК і частково доходи від державної підтримки сільського господарства одержали суміжні галузі, що позиційно знаходяться між товаровиробниками і кінцевими споживачами продовольства [12, с. 54].

Визначення економічної ефективності в сільському господарстві має певні особливості, порівняно з іншими галузями економіки. Це можна пояснити тим, що кінцеві результати діяльності сільськогосподарських підприємств формуються під впливом природно-кліматичних факторів. Тому зв'язок між виробничими витратами і результатами виробництва набагато слабший, ніж в інших галузях [13, С. 275].

Узагальнюючи вищевикладене, можна зробити висновок, що ефективність як результативність виробництва характеризується величиною отриманого ефекту в розрахунку на одиницю використаних сумарних ресурсів у галузі або в цілому по підприємству. Конкретний зміст поняття «ефективність» знаходить прояв у системі показників.

Однак, для того, щоб ефективно розвивати виробництво винограду та ягід, необхідна не сума тих або інших ресурсів, а потрібні нові продуктивніші технічні засоби та новітні технології виробництва. Підвищити ефективність виробництва продукції рослинництва можливо також за рахунок знаходження внутрішніх резервів сільськогосподарського підприємства на основі розробки та практичного використання прогресивних систем ведення сільськогосподарського виробництва, спрямованих на поліпшення організації виробництва й управління, розвиток інтеграційних зв'язків, з урахуванням діючих та перспективних ринкових механізмів.

Отже, підвищення ефективності виробництва продукції ягідництва та виноградарства в сільськогосподарських підприємствах можна охарактеризувати як процес використання послідовних, постійно зростаючих, якісно нових ресурсів у розрахунку на площу

сільськогосподарських угідь або ріллі з метою підвищення родючості землі та збільшення виходу продукції з одиниці її площі при можливо найменших сукупних затратах живої й уречевленої праці на одиницю кінцевої продукції [14, с. 325].

Стабільне виробництво сільськогосподарської продукції не може бути забезпечене без впровадження прогресивних технологій, переходу на якісно новий рівень інтенсифікації, що базується на ефективнішому використанні трудових, матеріальних і енергетичних ресурсів, біологічного потенціалу продуктивності сучасних сортів рослин і агроекологічних ресурсів.

Ряд учених пропонує доповнити цю систему показників і використовувати при економічній оцінці інтенсивних технологій показники матеріаломісткості, енергоємності, енергоозброєності праці [15, с. 111]. На нашу думку, систему показників економічної оцінки варіантів інтенсивних технологій вирощування ягідних культур та виноградників необхідно доповнити показниками, що характеризують рівень екологічної збалансованості варіантів технологій, визначають стан землі за вмістом гумусу в орному шарі, рівень відтворення ґрунтової родючості. Визначати ці показники слід і в результаті використання інтенсивних технологій і таким чином оцінювати їх вплив на екологічний стан ґрунтів.

Із переліку чинників підвищення ефективності виробництва винограду та ягід основними є біологічні, технологічні, технічні. Виробництво ягід та винограду, як будь-яка галузь сільського господарства, має свої закони розвитку, властиві лише їй. Головними є біологічні чинники, що пов'язані з використанням біологічних процесів росту та підвищенням урожайності рослин. Дія цих чинників реалізується виведенням нових сортів і гібридів, сортооновленням і сортозміною, запровадженням у практику нових методів селекції на основі біотехнології, генної інженерії та інших прогресивних напрямів.

Економічна ефективність виробництва залежить від багатьох чинників, що мають суб'єктивний і об'єктивний характер. До суб'єктивних чинників можна віднести рівень технології та організації виробництва, ефективність використання виробничих ресурсів, рівень використання досягнень науки і техніки і т. д. До об'єктивних чинників, не залежних від підприємств, відносять фактори зовнішнього середовища.

Розглянувши різні точки зору, наведені в економічній літературі, з питань економічної ефективності, поділяємо думку, що економічна ефективність розглядається як економічна категорія, яка пов'язана із розвитком продуктивних сил і характером виробничих відносин. Економічна ефективність, як форма прояву кінцевого результату використання засобів виробництва та живої праці у господарській діяльності на різних рівнях виробництва сприятиме цілеспрямованому управлінню процесом модернізації та інтенсифікації діяльності сільськогосподарських підприємств, у тому числі й ефективністю виробництва винограду та ягід (рис. 1).

На рис. 1 вертикальні стрілки вказують на комунікацію інформації для визначення показників ефективності виробництва винограду на різних рівнях управління виробництвом у сільськогосподарському підприємстві. Основою визначення цих показників є планово-прогнозна, облікова й контрольно-аналітична інформація. Адже від якості планування, прогнозування, обліку, контролю й аналізу залежить вірогідність розрахунків показників і об'єктивність оцінки економічної ефективності виробництва винограду й управління ними.

Висновки і перспективи. Отже, ефективність виробництва залежить від багатьох чинників, що мають суб'єктивний і об'єктивний характер. Обґрунтовано систему показників оцінки ефективності виробництва за рівнями управління. Так, на першому рівні управління ефективністю виробництва продукції виноградарства та ягідництва повинні формуватися показники ефективності виробництва продукції конкретних видів та сортів ягід та винограду, що вимірюються в натуральних і вартісних одиницях виміру. На другому рівні – показники ефективності виробництва продукції групи ягідних рослин та винограду у натуральних, вартісних і умовно-натуральних одиницях виміру. На третьому рівні – показники ефективності виробництва і продажу ягід та винограду в натуральних

і вартісних одиницях виміру. Ці показники використовують для прийняття науково обґрунтованих управлінських рішень.

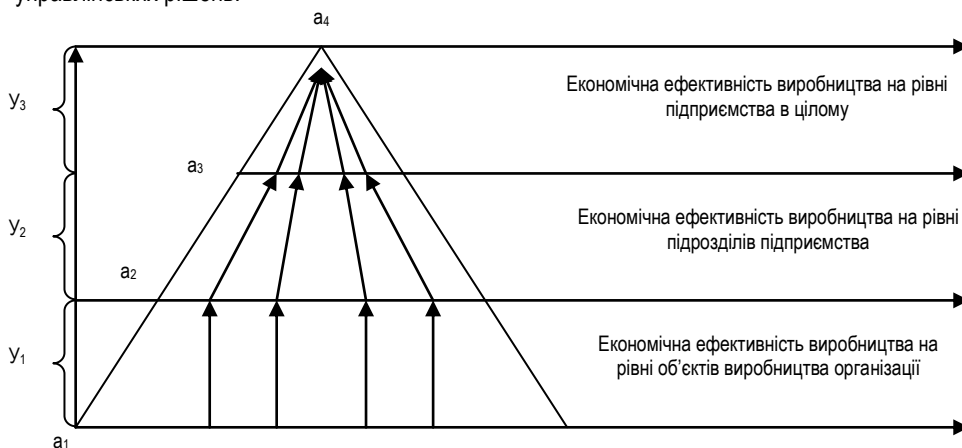

Рис. 1. Ієрархічні рівні оцінки економічної ефективності виробництва винограду та ягід в сільськогосподарських підприємствах*

*Джерело: розроблено авторами.

Узагальнення існуючих методичних підходів до оцінки ефективності виробництва винограду та ягід дозволяє виділити основні показники порівняльної оцінки використання землі, праці, матеріальних і технічних ресурсів: урожайність винограду та ягід, прямі витрати праці на виробництво 1 ц продукції, собівартість виробництва одиниці продукції, додаткові витрати на надбавку врожайності та їх окупність, розмір чистого доходу, прибутку на одиницю посівної площі та одиницю продукції, рентабельність виробництва, річний економічний ефект.

На основі узагальнення наукових досліджень постає завдання розробки методичних підходів для здійснення порівняльної оцінки ефективності виробництва винограду та ягід вітчизняними сільськогосподарськими товаровиробниками та в країнах Європейського Союзу. В зв'язку з цим необхідно запровадити в практику рекомендації щодо оцінки, обліку та калькулювання витрат, які базуються на міжнародних стандартах обліку та звітності.

Список використаних джерел

1. Коваль О.А. Рентабельність як показник економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств. *Економіка. Управління. Інновації*. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_50. (дата звернення 03.10.2018).
2. Макконел К.Р. Брю С.Л. *Економікс: принципи, проблеми, політика*. Москва : Економіка. Т. 2. 1992. 974 с.
3. Герасимів З.М. Ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств регіону. *Ефективна економіка*. 2014. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_11_96. (дата звернення: 10.10.2018).
4. Левальд Х. Интенсификация и экономическая эффективность производства. *Вопросы экономики*. 1998. № 3. С. 85–91.
5. Шовкун Л.В. Вплив системи управління на ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки*. 2017. № 2. С. 139–147.
6. Коваленко Н.Я. *Економіка сільського господарства: курс лекцій*. Москва : Изд. ЭКМОС, 1998. 446 с.
7. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: монографія. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. 213 с.
8. Костюк Л.А., Мамалига І.І. Економічна ефективність виробництва плодів і ягід у сільськогосподарських підприємствах різних форм господарювання. *Садівництво*. 2016. Вип. 71. С. 180–188.
9. Висока О.Є. Економічна сутність прибутку та концепції його формування. *Наукові праці КНТУ*.

Економічні науки. 2010. Вип. 17. С. 293–300.

10. Данкевич В.Є. Стан та ефективність використання земельних ресурсів Житомирської області. *Інноваційна економіка*. 2013. № 6. С. 116–119.

11. Збарський В.К., Мацибора В. І., Чалий А. А. та ін. Економіка сільського господарства: навч. посіб. ; за ред. В. К. Збарського, В. І. Мацибори. Київ: Каравела, 2009. 264 с.

12. Крисанов Д.Ф., Варченко О. М., Рогоза М. Є. Формування собівартості продукції і прибутків товаровиробників у харчовому ланцюзі. *Економіка і прогнозування*. 2009. № 8. С. 52–70.

13. Герасимчук З.В., Крисак А.І. Ефективність фінансово-економічного регулювання земельних відносин у контексті використання земельних ресурсів лісгосподарського призначення. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 6. С. 270–281.

14. Бутило І.А. Необхідність зміни підходів до оцінки ефективності вирощування с-г культур. *Збірник наукових праць Уманського ДАУ*. 2003. Вип. 57. С. 321–327.

15. Дзюбинська О.В., Дзюбинський А.В., Смаль М.В. Управління та ефективність використання земельних ресурсів. *Економічні науки. Серія : Економіка та менеджмент*. 2017. Вип. 14. С. 109–115.

Статтю отримано: 21.10.2018 / Рецензування 01.12.2018 / Прийнято до друку: 21.12.2018

Ivan Svytnous

Dr. Sc. (in Economics), Professor
Department of Accounting and Taxation
Bila Tserkva National Agrarian University
Bila Tserkva, Ukraine

E-mail: isvynous@ukr.net

Anatoliy Hura

Ph.D. (in Economics), Associate Professor
Department of Economics and Economic Theory
Bila Tserkva National Agrarian University
Bila Tserkva, Ukraine

E-mail: buxoblik@ukr.net

THEORETICAL BASES FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF GRAPE AND BERRY PRODUCTION IN AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE

Abstract

Increasing the efficiency of agrarian production is not a coincidence, but a naturally stable, repeatable and reasonably determined process that works objectively. At the same time, the aim is to meet the needs of the country's population, and the processing industry – in grapes and berries. In this approach, priority belongs not to the material but to the social result associated with raising the standard of living not only of the rural population, but also of society as a whole.

The following main methods are used in the course of the research: a systematic approach (for the complex consideration of factors influencing the implementation and management of the production efficiency of agricultural commodity producers); abstract and logical (for theoretical generalizations of results, formulation of conclusions).

The generalization of existing methodological approaches to the evaluation of the efficiency of grape and berry production makes it possible to identify the main indicators for comparative estimation of the use of land, labor, material and technical resources: yield of grapes and berries, direct labor costs for production of 1 ts of products, unit costs of production, additional costs for yield increase and payback, net income, profit per unit area and unit of production, profitability, annual economic effect.

A system of indicators for assessing the production efficiency by management levels is substantiated in order to increase the efficiency of production of berries and grapes. Thus, at the first level of management of the production efficiency of vine and berry production, indicators of production efficiency of concrete species and grades of berries and grapes, which are measured in physical and cost units of measurement, must be formed. At the second level - indicators of the efficiency of production of berry plants and grapes in the natural, cost and conditional units of measurement. At the third level - indicators of the efficiency of production and sale of berries and grapes in natural and cost units of measurement. These indicators are used to make scientifically sound management decisions. On the basis of the generalization of scientific research the task of

developing methodological approaches for comparative estimation of the efficiency of production of grapes and berries by domestic agricultural commodity producers and in the countries of the European Union is presented. In this regard, it is necessary to put into practice recommendations for the estimation, accounting and calculation of costs based on international accounting and reporting standards.

Keywords: grapes, berries, efficiency, agricultural enterprise, management.

References

1. Koval, O.A. (2014). Rentabelnist yak pokaznyk ekonomichnoi efektyvnosti diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv [Profitability as an indicator of the economic efficiency of agricultural enterprises]. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii* [Economy. Management. Innovations], 1. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_50. [in Ukrainian]
2. Makkonel, K.P., & Briu, S.L. (1992). *Ekonomiks: printsipy, problemy, politika* [Economics: principles, problems, policy]. Moscow : Ekonomika. [in Russian]
3. Herasymiv, Z.M. (2014). Efektyvnist diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv rehionu [Efficiency of activity of agricultural enterprises of the region]. *Efektivna ekonomika* [Effective economy], 11. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_11_96. [in Ukrainian]
4. Levald, X. (1998). Intensifikatsiya i ekonomicheskaya effektivnost proizvodstva [Intensification and economic efficiency of production]. *Voprosy ekonomiki* [Economics Questions], 3, 85-91. [in Russian]
5. Shovkun, L.V. (2017). Vplyv systemy upravlinnia na efektyvnist vykorystannia resursnoho potentsialu silskohospodarskykh pidpriemstv [Influence of management system on efficiency of use of resource potential of agricultural enterprises]. *Visnyk KhNAU. Seria : Ekonomichni nauky* [Bulletin of Kharkiv National Agrarian University. Series: Economic Sciences], 2, 139-147. [in Ukrainian]
6. Kovalenko, N.Ia. (1998). *Ekonomika selskogo khozyaystva: kurs lektsiy* [Agricultural economics: course of lectures]. Moscow : Izdatelstvo EKMOS. [in Russian]
7. Andrichuk, V.H. (2007). *Kapitalizatsiia silskoho hospodarstva: stan ta ekonomichne rehuliuвання rozvytku: monohrafiia* [Capitalization of agriculture: status and economic regulation of development: monograph]. Nizhyn: Aspekt-Polihrif. [in Ukrainian]
8. Kostiuik, L.A., & Mamalyha, I.I. (2016). Ekonomichna efektyvnist vyrobnytstva plodiv i yahid u silskohospodarskykh pidpriemstvakh riznykh form hospodariuvannia [Economic efficiency of production of fruits and berries in agricultural enterprises of different forms of management]. *Sadivnytstvo* [Gardening], 71, 180-188. [in Ukrainian]
9. Vysoka, O.Ie. (2010). Ekonomichna sutnist prybutku ta kontseptsii yoho formuvannia [The economic essence of profit and the concept of its formation]. *Naukovi pratsi KNTU. Ekonomichni nauky* [Scientific works of KNTU. Economic Sciences], 17, 293-300. [in Ukrainian]
10. Dankevych, V.Ie. (2013). Stan ta efektyvnist vykorystannia zemelnykh resursiv Zhytomyrskoi oblasti [Status and efficiency of land use in Zhytomyr region]. *Innovatsiina ekonomika* [Innovative economy], 6, 116-119.
11. Zbarskyi, V.K., Matsybora, V.I. (Eds.), Chalyi, A.A (2009). *Ekonomika silskoho hospodarstva*. Kyiv: Karavela. [in Ukrainian]
12. Krysanov, D.F., Varchenko, O.M., & Rohoza, M. Ye. (2009). Formuvannia sobivartosti produktsii i prybutkiv tovarovyrobnykiv u kharchovomu lantsiuzi [Formation of the cost of production and profits of commodity producers in the food chain]. *Ekonomika i prohnozuvannia. Naukovyi zhurnal* [Economics and Forecasting. Scientific Journal], 8, 52-70. [in Ukrainian]
13. Herasymchuk, Z.V., & Krysak, A.I. (2016). Efektyvnist finansovo-ekonomichnoho rehuliuвання zemelnykh vidnosyn u konteksti vykorystannia zemelnykh resursiv lisohospodarskoho pryznachennia [Effectiveness of financial and economic regulation of land relations in the context of the use of land resources of forest management]. *Aktualni problemy ekonomiky* [Actual problems of the economy], 6, 270-281. [in Ukrainian]
14. Butylo, I.A. (2003). Neobkhidnist zminy pidkhodiv do otsinky efektyvnosti vyroshchuvannia silskohospodarskykh kultur [The need to change approaches to assessing the effectiveness of crop cultivation]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho DAU* [Collection of Scientific Works of Uman State Agrarian University], 57, 321-327. [in Ukrainian]
15. Dziubynska, O.V., Dziubynskyi, A.V., & Smal, M.V. (2017). Upravlinnia ta efektyvnist vykorystannia zemelnykh resursiv [Management and efficiency of land use]. *Ekonomichni nauky. Seria : Ekonomika ta menedzhment* [Economic Sciences. Series: Economics and Management.], 14, 109-115. [in Ukrainian]

Received: 10.21.2018 / Review 12.01.2018 / Accepted 12.21.2018

УДК 339.13 : 711.455
JEL Classification F5

Ступень Михайло

д.е.н., професор, декан землевпорядного факультету
Львівський національний аграрний університет
м. Дубляни, Україна
E-mail: zemdek@ukr.net

Хомич Наталія

к.с.-г.н., доцент кафедри туризму
Львівський національний аграрний університет
м. Дубляни, Україна
E-mail: natalyao@meta.ua

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Анотація

За нинішніх умов децентралізації влади та утворення об'єднаних територіальних громад, ефективне функціонування сфери сільського зеленого туризму впливає на усталення економічного піднесення сільських територій, забезпечення зростаючого рівня зайнятості та покращення демографічної ситуації на селі. Тому формується об'єктивна необхідність у вивченні та обґрунтуванні впливу об'єднаних територіальних громад на розвиток сільського зеленого туризму в умовах трансформаційних перетворень.

Дослідження сформовано, ґрунтуючись на використанні системного та холістичного підходів, аналізі та структурному моделюванні, монографічного та абстрактно-логічного методів, даних законодавчої та статистичної бази, а також вивченні науково-теоретичного матеріалу у площині забезпечення й реалізації стратегічних пріоритетів розвитку сільського зеленого туризму в умовах функціонування об'єднаних територіальних громад.

Обґрунтовано стратегічні пріоритети розвитку сільського зеленого туризму в умовах функціонування об'єднаних територіальних громад. Розкрито особливості розвитку сільського зеленого туризму. Аргументовано вагомість позитивного іміджу сільських територій для сталого розвитку сільського зеленого туризму в контексті ефективного функціонування об'єднаних територіальних громад. Виокремлено низку першочергових стратегічних завдань, необхідних для реалізації об'єднаними територіальними громадами задля розвитку та ефективного функціонування сільського зеленого туризму. Визначено ряд позитивних ефектів від розвитку сільського зеленого туризму, які сприятимуть соціально-економічному піднесенню сільських територій. Доведено, що розвиток сільського зеленого туризму через призму притаманних йому функцій є джерелом наповнення бюджетів різних рівнів та стимулом для ефективного функціонування об'єднаних територіальних громад, що сприятиме зростанню добробуту сільського населення.

У контексті пропонованих стратегічних пріоритетів розвитку сільського зеленого туризму потребує обґрунтування інструментально-методичне наповнення у системі міжвідомчої співпраці та скоординованості державних управлінських структур та об'єднаних територіальних громад у контексті забезпечення сталого розвитку сільських територій через призму ефективного функціонування сфери сільського зеленого туризму.

Ключові слова: стратегія, розвиток, сільський зелений туризм, об'єднані територіальні громади, пріоритети.

Вступ.

Сьогодні особливо актуальним є бачення розвитку майбутнього українського села сформованого самими сільськими жителями на основі місцевих як природних, так і виробничих, та людських ресурсів. Таке бачення може бути сформоване на базі стратегії розвитку, починаючи від локальних громад і до національного рівня. Дану Стратегію має бути націлено на вирішення соціально-економічних, екологічних та етнокультурних проблем сільських місцевостей, вимагаючи чіткого планування на рівні районів та окремих сільських громад [1]. Тому одним із пріоритетів розвитку сільських територій є розвиток сільського туризму в умовах функціонування об'єднаних територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Вагомі здобутки у сфері дослідження проблем розвитку сільського туризму викладені у наукових працях таких вчених, як: В. Васильєв, П. Горішевський, Ю. Губені, Ю. Зінько, В. Липчук, І. Прокопа, М. Рутинський, Н. Ступень, Т. Ткаченко, Г. Черевко та ін. [2–6]. Однак, всі ці наукові напрацювання націлені на розвиток сільського туризму, як окремого виду туристичної індустрії країни. Тому доцільним було б розглядати розвиток сільського туризму, як одного із напрямків стратегії розвитку сільських територій та покращення добробуту українського села.

Варто відмітити, що більшість із вище зазначених вчених у своїх дослідженнях розкривали різні аспекти становлення та розвитку сільського туризму, але, водночас, розкриття сутності об'єднаних громад та сільського туризму, як одного із напрямів в стратегії розвитку сільських територій досі не набуло достатнього теоретичного обґрунтування.

Мета.

Метою статті є наукове обґрунтування стратегічних пріоритетів розвитку сільського зеленого туризму в умовах функціонування об'єднаних територіальних громад.

Методологія дослідження.

Методологія дослідження ґрунтується на використанні методів та підходів класичної економічної теорії, теорії сталого розвитку та інституціональної теорії. Зокрема, для формування стратегічних пріоритетів застосовано системний та холістичний підходи, метод аналізу та синтезу, метод структурного моделювання; монографічний метод використано для опрацювання останніх досліджень, нормативно-правової бази, статистичної інформації; абстрактно-логічний метод застосовано з метою теоретичного узагальнення та формування пропозицій подальшого розвитку.

Результати.

Очікування перетворень і змін на краще як у сільськогосподарському виробництві, так і в житті сільських громад, на які сподівались мешканці сільської місцевості, не справдилися і сьогодні сільські території перебувають у складних умовах. Рівень заробітної плати в сільському господарстві залишається одним з найнижчих серед галузей національної економіки. Частка доходу від сільськогосподарської діяльності в загальному доході сільських домогосподарств продовжує зменшуватись (29,9% – у 2000 р., 10,6% – у 2013 р.). Складні умови життя спричинили безнадійність і недовіру до місцевої влади серед багатьох членів сільських громад. Підходи, що передбачають активну участь, і місцеві ініціативи, спрямовані на вирішення проблем сільських територій, практично відсутні через патерналістську ментальність («держава повинна забезпечити всім необхідним»), з одного боку, та неефективні механізми залучення громадськості до вирішення місцевих питань і непопулярність місцевого самоврядування серед населення, з іншого.

Всі ці фактори спонукають міграцію (особливо молоді) до міст чи на заробітки за кордон. У результаті переїзду сільської молоді до міст кількість сільського населення в абсолютному виразі скоротилася протягом 2001–2013 років на 1,7 млн чол. [7]. Політика попередніх та нинішнього

урядів у сфері підтримки розвитку сільських територій була майже повністю зосереджена на заходах стимулювання зростання та забезпечення ефективності сільськогосподарського виробництва або на розвитку регіональної інфраструктури.

За нинішніх умов господарювання на ефективність функціонування багатьох територіальних утворень впливає саме розвиток сільського зеленого туризму, що дозволяє досягнути історико-культурного та соціально-економічного відродження сільських територій. Безумовно, розвиток сільського зеленого туризму набуває істотної ваги не лише для об'єднаних територіальних громад, а й, передусім, для туристів, яким гарантується енергійне сільське дозвілля, екологічно безпечне харчування, місцевий колорит спілкування, ознайомлення із культурною спадщиною, звичаями, оволодіння новими майстерностями, перебування на свіжому повітрі тощо.

У контексті територіального розвитку сільський зелений туризм дозволяє одержувати додаткові надходження до бюджету та доходи простим селянам, розвинути інфраструктурне забезпечення, відновити та зберегти культурні надбання тощо, адже сільські території України – це не лише місце виробництва, але й проживання і роботи значної частини населення.

До теперішнього часу незначна увага приділялась (або взагалі не приділялась) покращенню соціально-економічних умов та добробуту сільських жителів. Це свідчить про відсутність в Україні економічної та соціально-політичної основи для підтримки понад 30% населення країни.

Нова парадигма політики сільського розвитку України повинна зосереджуватись на прояві ініціатив у розв'язанні власних проблем та на підтримці заохочення громад до саморозвитку на основі місцевих ресурсів, як природних, так і людських, і виробничих. Тому важливим є створення нових робочих місць в сільській місцевості як в неаграрній сфері в результаті розвитку приватного бізнесу на селі, так і в сільському господарстві, завдяки диверсифікації сільськогосподарського виробництва в напрямку виробництва більшої кількості органічної продукції та продукції із високою доданою вартістю.

Передумовою для успішного розвитку нового бізнесу і створення нових робочих місць у сільській місцевості має бути покращення громадської інфраструктури – транспортне забезпечення, постачання електроенергії і водопостачання, а також покращення надання таких державних послуг, як освіта, охорона здоров'я і медична допомога. Політика розвитку села має краще враховувати місцеві потреби і стимулювати місцеві ініціативи завдяки децентралізації структур, відповідальних за прийняття рішень на селі, повноваження яких стають більш широкими у зв'язку із проведенням реформ із утворенням об'єднаних громад.

Нами в цій статті розглядається один із аспектів сталого розвитку громади, такий, як формування привабливого туристичного продукту на основі місцевих унікальних традицій, природних ресурсів та навчання молоді веденню сільського та аграрного туристичного бізнесу.

Основою сталого розвитку території сільської громади є такий розвиток сільського господарства і харчової промисловості, який не повинен відбуватися на шкоду довкіл्लю і клімату, якщо ми хочемо зберегти довгостроковий виробничий потенціал і залишити сільські території привабливими для життя, роботи і відпочинку. З досвіду країн Європейської співдружності застосування технологій ведення органічного землеробства та тваринництва, які є найменш шкідливими для наявних ресурсів, сприяло зміцненню сталого розвитку сільського господарства [7]. Зрозумілим є те, що ефективне і стає управління природними ресурсами додатково стимулює і попереджає їх виснаження і дегенерацію, а також забезпечує енергетичну заощадливість та ефективність в сільському господарстві. Запровадження підходів екосанітарії також сприяє наближенню комфортності проживання мешканців сільських територій до умов, сприятливих для розвитку зацікавлення туристів.

Отже, підтримання життєдіяльності сільських територій, підвищення доходів сільського населення та поліпшення соціально-демографічної структури села за рахунок диверсифікації економіки сільських територій, господарської діяльності населення, розвитку інфраструктури та сільського простору як рекреаційного ресурсу, покращення життєвих умов і добробуту сільських

жителів, надання їм кращого доступу до базових послуг, підвищення мотивації та спроможності до участі у процесах місцевого розвитку.

Виходячи із цих міркувань, необхідно здійснити наступні пріоритетні заходи:

- 1) розвиток економіки сільських територій шляхом стимулювання неаграрних видів діяльності, поширення інноваційних продуктів, бізнес-мереж, маркетингових проектів;
- 2) розбудову туристичного потенціалу сільської місцевості для сільського і аграрного туризму; використання лісових, водних та інших природних ресурсів для рекреаційних послуг;
- 3) розвиток інфраструктури села з розширенням базових послуг для економіки сільських територій та сільського населення з наголосом на розбудову комунікаційних та інформаційних мереж;
- 4) відродження та розвиток села, збереження та поліпшення сільської культурної спадщини як активу місцевого розвитку;
- 5) підвищення рівня знань та практичних навичок сільського населення для організації та комерціалізації неаграрних видів діяльності на селі.

При здійсненні усіх цих заходів можемо отримати певні результати розвитку сільських територій:

- зростання можливостей сільських територіальних громад інвестувати у розвиток свого людського капіталу та місцевої інфраструктури;
- розширення сфери прикладання праці та збільшення доходів сільського населення;
- збереження сільської місцевості як якісної просторової бази для розвитку сільського господарства, агроландшафтів і життєвого середовища для майбутніх поколінь;
- розширення можливостей для розвитку аграрного і сільського туризму, інших видів економічної діяльності;
- досягнення мультиплікативного ефекту зростання доходів на селі від надання ключових послуг за місцем проживання населення.

Тому, сільський туризм для України є одним із способів розвитку об'єднаних територіальних громад, що дає змогу вирішити ряд проблем сільських територій. Це різновид туризму, що включає відпочинок в сільській місцевості з акцентами на сільське господарство та збереження й відновлення природи. Для створення в сільській місцевості туристичного продукту потрібні зусилля багатьох людей: власників садиб, місцевих майстрів, представників сфери послуг, громадськості та місцевого самоврядування, які будуть створювати та реалізовувати продукт сільського туризму, що призведе до всебічного розвитку села за рахунок ефективного використання ресурсів. Сюди буде входити також транспортування учасників сільського туризму, їх харчування, ночівля, екскурсійне забезпечення, проведення культурно-розважальних заходів. Деякі із цих завдань можуть здійснити місцеві підприємці. Сувенірною продукцією забезпечуватимуть народні майстри, а місцеві жителі організують харчування екологічно чистими продуктами з власних присадибних ділянок.

Загалом, усі форми сільського туризму мають хороші перспективи розвитку, тому що відпочинок у селі має очевидні переваги, оскільки поєднує інтереси власників садиб, сільської громади і туристів. Перевагами для власників садиб є: додатковий дохід; особистий розвиток родини; використання вільних засобів господарства; естетичний і культурний розвиток членів сім'ї; активізація діяльності селянської родини. Для сільської громади це: підвищення рівня зайнятості; активізація торгівлі; збереження і розвиток культурної, історичної спадщини села; розвиток інфраструктури села; активізація діяльності сільської громади. Для самого ж туриста – це активний відпочинок «на природі»; навчання виробництву продукції на селі, набуття нових умінь; вживання натуральних страв; пізнання культури регіону; безпосереднє спілкування з місцевими жителями.

Щодо самого ж сільського туризму, то тут є всі умови для його розвитку: привабливе розташування; мальовничість природного пейзажу; сільський тип місцевості; забудови місцевості; чиста незабруднена природа; наявність належної інфраструктури.

Передусім сільський туризм розширює сферу зайнятості сільського населення і дає селянам

додатковий заробіток, розширюючи можливості зайнятості не тільки у виробничій сфері, але й у сфері обслуговування. Досвід також показує, що сім'ї, зайняті у сфері сільського туризму, з метою максимального задоволення потреб відпочиваючих диференціюють свою діяльність: удосконалюють структуру посівів на огородах, розширюють овочево-фруктовий асортимент, вигодовують домашніх тварин, заводять тепличне господарство, займаються мисливством, бджільництвом, рибальством. До переваг сільського туризму можна віднести і те, що його розвиток спонукає до покращення благоустрою сільських садиб, вулиць, сіл у цілому та стимулює розвиток соціальної інфраструктури [8].

Тому можемо сказати, що сільський туризм передбачає вдосконалення стратегії розвитку сільських територій та підвищення ролі влади на місцях, про що переконливо свідчить європейський досвід. Місцева влада та інші структури по всій Європі розглядають питання розвитку сільських територій як пріоритетний напрямок своєї діяльності в контексті інтеграції з іншими аспектами сільського життя. Сільський зелений туризм в даний час дуже популярний в Європі в силу дії наступних факторів [9]: зростання мобільності громадян за рахунок збільшення кількості особистого транспорту; більш ефективної організації вільного часу (вихідні, більш часті і короткі канікули); зростання динамічності і рівня стресів у сучасного міського життя; різноманітності і збільшення якості послуг, пропонованих власниками туристичних структур в сільській місцевості, їх спеціалізації; орієнтації туристів на невеликі і комфортабельні структури для розміщення, в яких панує сімейна атмосфера; активного проведення часу поза міськими зонами (екскурсії, прогулянки, специфічні види спорту); підвищеного інтересу до культурних цінностей, традицій, місцевих свят.

Таким чином подолання соціально-економічних проблем в об'єднаних територіальних громадах можливе за рахунок розвитку сільського туризму. Тому саме розвиток сільської місцевості повинен спиратись на Стратегію і враховувати низку таких чинників, як: послуги та інфраструктура у сільській місцевості, наявність необхідної робочої сили, ініціативи та дії сільських громад. Всі вони істотно впливають на ефективність місцевої економіки сільських територій. Акцент має робитися, передусім, на місцеві активи та знання. Стратегія повинна заохочувати застосування підходу до розвитку сільської місцевості, який базується на основі ініціативи громад із залученням центральних, регіональних і місцевих органів влади та інших зацікавлених осіб на сільських територіях [7; 10].

Як бачимо, сільський туризм є важливим напрямом розвитку об'єднаних територіальних громад і самозайнятості сільського населення, що сприяє вирішенню проблем села. Однак, для стабільного розвитку сільського туризму необхідна реалізація Стратегії, яка мала б здійснюватись із застосуванням наступних заходів та завдань:

1. Переглянути нормативно-правову базу щодо реєстрації і розвитку неаграрних видів діяльності на селі.

2. Розробити та впровадити пілотні проекти зі стимулювання неаграрних видів діяльності та підтримки мікропідприємництва в сільській місцевості за напрямками: сільський і аграрний туризм, біоенергетика, рибництво, деревообробка, будівництво тощо, а також із розвитку телекомунікаційної інфраструктури.

3. Підтримати господарюючі суб'єкти щодо збереження, модернізації і створення місцевих інфраструктурних об'єктів з метою розширення базових послуг для економіки сільських територій і сільського населення, відродження і розвитку села.

4. Розробити та впровадити цільові ініціативи, щодо дистанційного навчання дорослого сільського населення та формування мережі інформаційно-консультативного забезпечення розвитку несільськогосподарської діяльності.

5. Провести подальше розширення програм та ареалу навчання, якісне оновлення знань та практичних навичок сільського населення, накопичення соціального капіталу для диверсифікації економічної діяльності на селі та джерел особистих доходів сільських мешканців.

6. Розширити та урізноманітнити підтримку проектів зі стимулювання неаграрних видів

діяльності на селі, розбудови інфраструктури, збереження та реконструкції сільської культурної спадщини.

7. Сприяти ініціативам та партнерствам за участі місцевих сільських громад, підприємств, органів державної влади та місцевого самоврядування, представників громадянського суспільства.

8. Ініціювати створення міжвідомчого координаційного органу з питань сільського розвитку й покласти на нього координацію діяльності з розробки, управління та моніторингу політики сільського розвитку. Створити місцеві центри розвитку сільських територіальних громад як громадські організації з консолідації селян та ресурсів для спільного розвитку місцевого господарства та фінансування місцевих проєктів.

9. Розробити на національному рівні навчальні програми, системи моніторингу та звітності діяльності сільських територіальних громад.

10. Використати результати впровадження пілотних ініціатив з метою поліпшення умов управління реалізацією механізмів підтримки для інших регіонів та громад на території країни.

11. Поширити результати пілотних проєктів з розвитку сільських територіальних громад.

Тож, підсумовуючи все вищезазначене та зважаючи на Державну стратегію регіонального розвитку до 2020 року, варто виокремити низку першочергових стратегічних завдань, необхідних для реалізації об'єднаними територіальними громадами задля розвитку та ефективного функціонування сільського зеленого туризму, які в підсумку також сприятимуть сталому розвитку сільських територій (рис. 1).

Рис. 1. Стратегічні завдання об'єднаних територіальних громад у сфері розвитку сільського зеленого туризму*

*Джерело: сформовано автором на основі [11–15].

Підсумовуючи викладене, можемо сказати, що сільський туризм є одним із напрямів соціально-економічного розвитку сільських територій та об'єднаних територіальних громад. Тому, цей розвиток потрібно формувати разом з відповідною стратегією, яка передбачатиме розвиток українського села та добробут його мешканців. Саме на сільський туризм потрібно робити акцент при вирішенні соціально-економічних, культурних та екологічних проблем сільської місцевості.

Обов'язково потрібно використати досвід розвинених країн і пам'ятати, що єдиного «рецепту успіху» не існує.

Висновки і перспективи.

Таким чином, можна стверджувати про безумовний вплив об'єднаних територіальних громад на розвиток сільського зеленого туризму. Поряд з тим, можемо говорити і про обернений вплив, що полягатиме у сприянні ефективному функціонуванню об'єднаних територіальних громад через наповнення бюджету, зростання кількості робочих місць, інфраструктурне наповнення, регенерацію історико-культурної спадщини тощо. Однак, через нинішнє становище ОТГ, вони наразі не в змозі забезпечити стрімкий та ефективний розвиток сільського зеленого туризму, адже існує низка бар'єрів у цьому контексті, зокрема, й недосконала законодавча база у сфері розвитку сільського зеленого туризму, що потребує посиленого контролю з боку держави за діяльністю ОТГ у цьому напрямі, розробки та реалізації на локальному рівні нової концепції регіонального економічного зростання в якості дієвого напрямку співпраці та координації об'єднаних територіальних громад з органами державної влади, зростання рівня відповідальності ОТГ перед сільським населенням територіальних утворень тощо.

Список використаних джерел

1. Кудінова І.П. Перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Україні. *Науковий вісник НУБіП України*. Вип. 163. Частина 1. 2011. С. 51–57.
2. Горішевський П., Васильєв В., Зінько Ю. Сільський зелений туризм: організація надання послуг гостинності. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2003. 148 с.
3. Рутинський М.Й., Зінько Ю.В. Сільський туризм. Київ : Знання, 2006. 150 с.
4. Осипова М. Світовий досвід організації туризму. Одеса : Центр розвитку та правової підтримки села, 2009. 56 с.
5. Мальська М.П., Антонюк Н.В., Ганич Н.М. Міжнародний туризм і сфера послуг. Київ : Знання, 2008. 661 с.
6. Липчук В.В., Липчук Н.В. Агротуризм: організаційно-економічні засади розвитку: монографія. Львів : СПОЛОМ, 2008. 160 с.
7. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16025>. (дата звернення: 01.10.2018).
8. Пінчук Т.А. Агротуризм як форма підприємництва у сільській місцевості. *Науковий вісник УжНУ*. 2009. Вип. 28. С. 49–53.
9. Малік М.Й., Забуранна Л.В. Сільський аграрний туризм як чинник розвитку сільських територій України. *Міжнародний науково-виробничий журнал*. 2012. Вип. 5. С. 110–115.
10. Ступень Н.М. Формування організаційно-економічного інструментарію забезпечення державної політики розвитку сільського туризму в Україні. *Економічний дискурс*. 2018. № 2. С. 81–91.
11. Про туризм: Закон України. / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/>. (дата звернення: 03.10.2018)
12. Bansal S., Kumar J. Ecotourism for Community Development: A Stakeholder's Perspective in Great Himalayan National Park. *International Journal of Social Ecology and Sustainable Development*. 2(2). 2011. P. 31-40.
13. Бабікова К.О. Сучасний стан і тенденції розвитку агротуризму в Івано-Франківській області. *Збалансоване природокористування*. 2013. № 4. С. 43–47.
14. Трухачев А.В. Концептуальные основы государственной политики развития сельского туризма: дис. д-ра экон. наук: 08.00.05 / Санкт-петербургский государственный экономический университет. Санкт-петербург, 2016. 341 с.
15. Івашина Л.П. Роль об'єднаних територіальних громад у розвитку сільського зеленого туризму. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 3(34). С. 143–148.

Статтю отримано: 11.10.2018 / Рецензування 27.11.2018 / Прийнято до друку: 21.12.2018

Myhaylo Stupen

Dr.Sc. (in Economics), Professor, Dean of the Faculty
Faculty of Land Management
Lviv National Agrarian University
Dubliany, Ukraine

E-mail: zemdek@ukr.net

Natalia Khomych

Ph.D. (in Agricultural Sciences), Assistant Professor
Department of Tourism
Lviv National Agrarian University
Dubliany, Ukraine

E-mail: natalyao@meta.ua

STRATEGY OF RURAL GREEN TOURISM DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF THE FUNCTIONING OF JOINT TERRITORIAL GROUPS

Abstract

In the current conditions of decentralization of power and the formation of united territorial communities, the effective functioning of the sphere of rural green tourism affects the strengthening of the economic recovery of rural areas, ensuring the growing level of employment and improving the demographic situation in the countryside. Therefore, an objective need is formed to study and substantiate the influence of the united territorial communities on the development of rural green tourism in the context of transformational transformations.

The research is formed based on the use of systemic and holistic approaches, the method of analysis and synthesis, the method of structural modeling, data from the legislative and statistical base, and the study of scientific and theoretical material in the plane of ensuring and implementing the strategic priorities of rural green tourism in the functioning of the united territorial communities.

Reasonable strategic priorities for the development of rural green tourism in the functioning of the united territorial communities. The features of the development of rural green tourism are revealed. The importance of the positive image of rural areas for the sustainable development of rural green tourism in the context of the effective functioning of the united territorial communities is argued. A number of priority strategic tasks necessary for the implementation by the united territorial communities for the development and effective functioning of rural green tourism are highlighted. A number of positive effects from the development of rural green tourism, which will contribute to the social and economic recovery of rural areas. It is proved that the development of rural green tourism through the prism of its inherent functions is a source of filling the budgets of various levels and a stimulus for the effective functioning of the united territorial communities, which will contribute to the growth of well-being of the rural population.

In the context of the proposed strategic priorities for the development of rural green tourism it requires substantiation of instrumental and methodological content in the system of inter-agency cooperation and coordination of state management structures and united territorial communities in the context of ensuring sustainable development of rural areas through the prism of the effective functioning of the sphere of rural green tourism.

Keywords: strategy, development, rural green tourism, united territorial communities, priorities.

References

1. Kudinova, I.P. (2011). *Perspektyvy rozvytku silskoho zelenoho turizmu v Ukraini* [Prospects for the development of rural green tourism in Ukraine]. *Naukovyi visnyk NUBiP Ukrainy* [Scientific Bulletin of NUBiP of Ukraine.], 163, 1, 51–57. [in Ukrainian]
2. Horishevskiy, P., Vasyliiev, V., & Zinko, Yu. (2003). *Silskyi zelenyi turizm: orhanizatsiia nadannia posluh hostynnosti* [Rural green tourism: organization of provision of hospitality services]. Ivano-Frankivsk: Misto NV. [in Ukrainian]
3. Rutynskiy, M.Y., & Zinko, Yu.V. (2006). *Silskyi turizm* [Rural tourism]. Kyiv: Znannja. [in Ukrainian]
4. Osyova, M. (2009). *Svitovyi dosvid orhanizatsii turizmu* [World experience of tourism organization]. Odesa: Centr rozvytku ta pravovoyi pidtrymky sela. [in Ukrainian]
5. Malska, M.P., Antoniuk, N.V., & Hanych, N.M. (2008). *Mizhnarodnyi turizm i sfera posluh* [International tourism and services]. Kyiv: Znannja. [in Ukrainian]

6. Lypchuk, V.V., & Lypchuk, N.V. (2008). *Ahroturyzm: orhanizatsiino-ekonomichni zasady rozvytku: monohrafiia* [Agritourism: organizational and economic foundations of development: monograph]. Lviv: SPOLOM. [in Ukrainian]
7. Yedyna kompleksna stratehiia rozvytku silskoho hospodarstva ta silskykh terytorii na 2015–2020 roky. minagro.gov.ua. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/node/16025>. [in Ukrainian]
8. Pinchuk, T.A. (2009). Ahroturyzm yak forma pidpriemnytstva u silskiy mistsevoosti [Farm tourism as a form of entrepreneurship in rural areas]. *Naukovyi visnyk UzhNU* [Scientific Bulletin of Uzhgorod National University], 28, 49–53. [in Ukrainian]
9. Malik, M.Y., & Ziburanna L.V. (2012). Silskyi ahramyi turyzm yak chynnyk rozvytku silskykh terytoriy Ukrainy [Rural agrarian tourism as a factor in the development of rural territories of Ukraine]. *Mizhnarodnyi naukovo-vyrobnychiy zhurnal* [International Scientific and Production Magazine], 5, 110–115. [in Ukrainian]
10. Stupen, N.M. (2018). Formuvannia orhanizatsiino-ekonomichnoho instrumentariu zabezpechennia derzhavnoi polityky rozvytku silskoho turyzmu v Ukraini [Formation of organizational and economic tools for ensuring state policy of rural tourism development in Ukraine]. *Ekonomichniy dyskurs* [The economic discourse], 2, 81–91.
11. Zakon Ukrainy «Pro turyzm». Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws>. [in Ukrainian]
12. Bansal, S., & Kumar, J. (2011). Ecotourism for Community Development: A Stakeholder's Perspective in Great Himalayan National Park. *International Journal of Social Ecology and Sustainable Development*. 2(2), 31-40. [in Ukrainian]
13. Babikova, K.O. (2013). Suchasnyi stan i tendentsii rozvytku ahroturyzmu v Ivano-Frankivskii oblasti [Current status and trends of agro tourism in Ivano-Frankivsk region]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia* [Balanced Natural Resources], 4, 43–47. [in Ukrainian]
14. Truhachev, A.V. (2016). Kontseptualnye osnovy hosudarstvennoi polityky razvytiya selskoho turyzma. Doctoral dissertation. St.Peterburg State economy university, St.Peterburg. [in Russian]
15. Ivashyna, L.P. (2017). Rol obiednanykh terytorialnykh hromad u rozvytku silskoho zelenoho turyzmu [The role of united territorial communities in the development of rural green tourism]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia* [Public Administration and Local Self-Government], 3(34), 143–148. [in Ukrainian]

Received: 10.11.2018 / Review 11.27.2018 / Accepted 12.21.2018

УДК 332.3 : 631.111.2
JEL Classification: Q15, R52

Грещук Галина
к.е.н., завідувач кафедри права
Львівський національний аграрний університет
м. Дубляни, Україна
E-mail: galyna0518@gmail.com

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАННЯ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Анотація

Вирішення проблем, пов'язаних з розвитком землеустрою в Україні, а також здійснення землепорядних робіт мають важливе значення в реалізації аграрної політики в сфері реформування земельних відносин. Однак, проблема ефективного функціонування землепорядного механізму, який дозволяє забезпечити впорядкування та організацію земель в агросфері не вирішується на належному рівні.

Дослідження виконано на основі аналізу даних нормативно-правової та статистичної бази, а також вивчення науково-теоретичного матеріалу у площині виявлення ролі інноваційних технологій в сучасному землеустрої та формулювання пропозицій щодо інноваційного розвитку землепорядкування в аграрній сфері.

Визначено роль інноваційних технологій в сучасному землеустрої. Сформульовано пропозиції щодо інноваційного розвитку землепорядкування в аграрній сфері. Розкрито переваги та ефекти від використання інноваційних технологій землепорядкування в аграрній сфері, які згруповано за чотирма критеріальними блоками: економічні, екологічні, фінансові та технологічні. Встановлено, що завдяки інноваційному розвитку землепорядної системи, який передбачає запровадження та застосування низки інноваційних технологій (ГІС-технології, ДЗЗ, автоматизована система землепорядного проектування тощо) можливо забезпечити істотне зростання продуктивності праці, ефективності землепорядних робіт, скорочення термінів їх реалізації, а також підвищення якості проектних матеріалів. Обґрунтовано, що у контексті зазначених досліджень сучасна система моніторингу земель має виступати одним із визначальних інформаційних джерел для відповідних земельних служб нашої країни.

Запроваджуючи та застосовуючи інноваційні технології в системі землепорядкування аграрної сфери, можливо мінімізувати витрати на інформаційне та кадрове забезпечення цього процесу та сформувати ефективну структуру загального, своєчасного і систематичного проведення землепорядних робіт. У цьому контексті подальший розвиток земельних відносин та формування системи землеустрою необхідно планувати відповідно до стратегії інноваційного розвитку аграрного сектора економіки.

Ключові слова: інновації, інноваційні технології, землепорядкування, аграрна сфера, розвиток, геоінформаційна система, автоматизація.

Вступ.

Вирішення проблем, пов'язаних із розвитком землеустрою в Україні, а також здійснення землепорядних робіт мають важливе значення в реалізації аграрної політики в сфері реформування земельних відносин. Сьогодні найважливішим завданням землепорядкування на сільських територіях є забезпечення системи екологічно безпечного використання земель сільськогосподарського призначення, створення умов для відтворення потенціалу земельних ресурсів з метою сталого соціо-еколого-економічного розвитку сільських територій. Однак, проблема ефективного функціонування землепорядного механізму, який дозволить забезпечити впорядкування та організацію земель в агросфері не вирішується у належному ступені. При цьому характерне зростання негативних наслідків втрати системного характеру проведення землепорядних робіт із землеустрою створює передумови для формування нової інноваційної системи землеустрою, заснованої на досягненнях науки, техніки і технологій з метою подолання негативних наслідків реформування земельних відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретичні та прикладні основи регулювання земельних відносин та землеустрою у різний час розглядалися в роботах Д.С. Добряка, Л.Я. Новаковського, М.Г. Ступеня, А.Я. Сохничя, М.А. Гендельмана, Й.М. Дороша, О.П. Канаша, А.Г. Мартина, А.М. Третьяка та ін. Проблемам розвитку землевпорядного забезпечення сільськогосподарських землекористувань були присвячені праці Д.І. Бабміндри, Г.Д. Гуцуляка, А.С. Даниленка, Т.О. Євсюкова, М.П. Стецюка, Н.Є. Стойко, Р.В. Тихенка, А.М. Шворака та ін. Однак негативні наслідки земельної реформи і тенденції використання земель у сільському господарстві вимагають подальшого пошуку науково обґрунтованих рішень для удосконалення землевпорядного механізму сталого використання земельних ресурсів. В таких умовах актуальності набувають питання розробки інноваційних підходів і технологій землевпорядкування в сільському господарстві.

Мета.

Мета статті полягає у визначенні ролі інноваційних технологій в сучасному землеустрої та формулюванні пропозицій щодо інноваційного розвитку землевпорядкування в аграрній сфері.

Методологія дослідження.

У ході дослідження застосовано діалектичний метод пізнання задля вивчення стану та розвитку інноваційних технологій землевпорядкування в системі управління землями сільськогосподарського призначення; монографічний – з метою опрацювання наукових робіт, нормативно-правової бази, статистичних відомостей; абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення та формулювання висновків.

Результати.

За нинішніх умов розвитку економіки, інновації та інноваційні технології є важливим інструментом та запорукою ефективного зростання аграрного сектора країни, адже вони виступають однією із ключових компонентів дієвих стратегічних рішень та вагомим засобом формування й підтримки конкурентоспроможності підприємств та галузі в цілому. Окрім того, залишається актуальною вагомість інноваційної активності в контексті рушійного важеля сталого економічного розвитку. Тому, вивчення і обґрунтування взаємозалежності та взаємовпливу «новітня продукція – модерна технологія» розкриває чималі перспективи для визначення характерних особливостей інноваційного розвитку аграрної сфери, його чинників, осередків формування, значущих та вигідних соціально-економічних ефектів.

На сучасному етапі розвитку аграрного сектора економіки України особливо гостро стоїть проблема забезпечення сталого сільськогосподарського землекористування, де вагомим інструментом є саме землевпорядкування. Згідно міжнародних практик, за допомогою запровадження інноваційних технологій землевпорядкування в агросфері можливо суттєво сприяти розв'язанню низки важливих задач у площині планування та прогнозування, аналізу і моделювання землевпорядних процесів [12].

Сьогодні однією з головних умов ефективної системи землевпорядкування є актуальність наявних інформаційних даних щодо землекористування і їх постійне оновлення відповідно до поточних змін [8]. До завдань комплексного оцінювання входить визначення стану земельно-кадастрових одиниць, а також автоматизація збору, обробки та передачі необхідної інформації землекористувачам, впровадження нового програмного забезпечення або удосконалення існуючого для досягнення збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення, удосконалення вмісту планово-картографічних матеріалів, що передбачає використання автоматизованих технологій для створення картографічних моделей. Загалом система моніторингу, оснащена інноваційними технологіями, може оперативно поставляти необхідну інформацію для виконання проектів землеустрою на основі автоматизації проектування за допомогою системи

автоматизованого землевпорядного проектування.

Автоматизована модель ефективного землевпорядкування передбачає відповідну ієрархічну структурованість, за якої час від часу дублюються процеси надходження та перетворення інформаційних даних щодо якісного стану сільськогосподарських угідь, відбувається розробка та прийняття відповідних конкретних рішень у напрямі підвищення ефективності агрогосподарювання [1]. У цьому зв'язку, однією з ключових задач збалансованого розвитку землевпорядкування в аграрній сфері є покращення методів накопичення та переробки інформації щодо якісного й кількісного стану сільськогосподарських угідь, їх інфраструктурного забезпечення, а також інших об'єктів землевпорядної діяльності в межах управлінської упорядкованої ієрархічної структури автоматизованого зразка як системи взаємозалежних та взаємофункціонуючих елементів.

Діюча нині система, що здійснює інформаційне забезпечення державних структур та зацікавлених установ щодо якісного стану сільськогосподарських угідь, функціонує на базі архаїчного збирання та обробки інформації. Так, навіть існуючі мережі метеостанцій знаходяться не на всіх сільськогосподарських землях. Окрім того, діюча система інформаційного забезпечення на різних управлінських рівнях нерідко представляє неправдиві, викривлені дані. Протягом тривалого періоду часу відбувалося ігнорування проектами та схемами землеустрою, не простежувалося чіткої реалізації земельної політики на землях сільськогосподарського призначення, завдяки якій мало би забезпечуватися вчасне та систематичне проведення низки відповідних робіт із землеустрою, що спричинило виникнення повсемісних прогалин у землекористуванні, зокрема постійні зміни меж посівів сільськогосподарських культур, трансформації в умовах їх вирощування та низка інших неприємних наслідків.

З метою результативного подолання нерозв'язаних проблем у сфері землеустрою слід застосовувати інформаційно-комп'ютерні технології для збору просторових показників, до яких входять матеріали спостереження за поверхнею Землі авіаційних і космічних засобів із високою роздільною здатністю, картографічні дані та геодезичні виміри, а також відповідні засоби фіксації та оброблення інформаційних даних, у т.ч. ГІС-технології, що забезпечують інтеграцію різних видів просторових даних і метаданих, які можливо отримати із різноманітних джерел, зокрема від Державного земельного кадастру й інших установ, про що свідчить низка проведених розвідок.

Однак, варто відмітити поступове використання в системі моніторингу сільськогосподарських земель нових технологій отримання інформації, заснованих на дистанційному зондуванні Землі, зокрема авіаційними і космічними засобами, оснащеними різноманітними видами знімальної апаратури. Інноваційні рішення в цій сфері дають змогу виключити необхідність проведення витратних та довготермінових польових досліджень та землевпорядних робіт [6; 11]. Поряд з тим, застосування традиційних технологій не дозволяє сформувати оперативного, вичерпного та актуального інформаційного забезпечення, здійснювати ефективний моніторинг та контроль за якісним станом сільськогосподарських посівів, земельних ділянок, полів та сівозмін, що визначає родючість ґрунтів через їх ресурсну приналежність.

Використання геоінформаційних систем дає змогу повністю перейти до безпаперової технології виконання робіт. Залежно від конфігурації та програмного забезпечення системи можуть використовуватися як додатковий засіб під час виконання знімальних робіт і як системи збору та обробки польової та іншої інформації [9]. Використання ГІС-технологій у системі землевпорядних робіт дає змогу автоматизувати аналітичну діяльність, зокрема визначати реальну ситуацію із задекларованим використанням земель, віднаходити можливі упущення, неточності та вади у системі землевпорядкування, а також формувати і подавати у зручній табличній формі відповідну інформаційну базу щодо земельних угідь, їх стану, приналежності, володіння і розпорядження ними тощо [2].

Вдале розв'язання зазначених завдань вимагає наявності відповідного програмного забезпечення, яке, із використанням геоінформаційних систем, дозволить сформувати єдину

цілісну інформаційну базу, що міститиме набір не лише стандартизованих функцій, а й сучасних технологічних позицій, приміром, GPS, моделі клієнт-серверної взаємодії, інтернет-технології тощо. Окрім того, згідно міжнародної практики, нинішні геоінформаційні системи є неодмінним елементом при формуванні та веденні державного земельного кадастру. Тому, на основі формування єдиної цілісної інформаційної бази (згідно даних, отриманих завдяки ГІС-технологіям) можливо запровадити на території всієї країни єдину уніфіковану систему управління землями сільськогосподарського призначення, відповідне інформаційне середовище ринку земель із визначенням права землеволодіння та землекористування, системи фіскального регулювання, забезпечити взаємодію з іншими новітніми інноваційними системами.

Однією із ключових переваг геоінформаційних систем можна вважати суттєве збільшення точності, вірогідності й темпів креслень у ході формування планово-картографічних матеріалів. Тобто цими, сформованими в електронному вигляді, матеріалами можна буде скористатися потрібну кількість разів, робити не лише фрагментарні копії, а й суцільні кресленики, здійснювати їх накладення тощо. Із цим завданням справляються усі зазначені вище геоінформаційні системи.

Поряд з тим, істотним аспектом геоінформаційних систем є їх неадаптованість до використання в експертній діяльності, досвідченість у вивченні багатоаспектних просторових взаємозв'язків шляхом застосування комп'ютерних програм. Індивідуальні рішення окремих подібних завдань доволі зрозумілі та очевидні. Розроблення відповідних експертних програм для геоінформаційних систем сприяло б ефективнішій реалізації аналізу й оброблення даних, а також підготовці фахівців, що наразі не мають належних навичок та досвіду у моделюванні й комп'ютерному опрацюванні даних. Узгодження та поєднання геоінформаційних даних, які надходять з різних джерел, можливо реалізувати за допомогою формування та розроблення модерних моделей, конгруентних з методами штучного інтелекту у контексті вирішення завдань щодо мінімізації просторового пошуку, тим самим розширюючи подальше розроблення відповідних експертних систем для геоінформаційних систем.

Для автоматизації виробничих процесів під час проведення землепорядних робіт, створення і ведення цифрового кадастрового плану, а також оформлення необхідних документів застосовуються інноваційні технології обробки землепорядної документації. Ці програми використовують для роботи з матеріалами польових досліджень і картограм у процесі трансформації даних у цифровий формат. Підсистема передбачає сканування матеріалів і подальшу трансформацію отриманого растрового зображення з метою усунення нелінійних викривлень з одночасною прив'язкою реєстрового поля до використовуваної системи координат. Показники, отримані завдяки геодезичним вимірам, є первинними даними для технологічних систем, які дають змогу обробити майже будь-які геодезичні конструкції, виконані різними методами. Обробка польових вимірювань закінчується випуском робочих відомостей зрівнювання і схем геодезичного (межового) обґрунтування [3; 7].

Сьогодні в процесі проведення землепорядних робіт великі вимоги висуваються до точності, якості та термінів їх виконання. Зазначене є своєрідним стимулом для низки відповідних організаційних утворень для запровадження та застосування новітніх вимірювальних пристроїв (з метою визначення просторових координат), загальнодоступного й комфортного у користуванні програмного забезпечення, системної технологічної бази, за допомогою яких можливо автоматизувати польові та камеральні дослідження, тим самим сприяючи забезпеченню найпростішого інтегрування даних геодезичних вимірювань.

Результати запровадження інноваційних технологій землепорядкування проявляються в певних ефектах від їх застосування. У цьому контексті нами систематизовано переваги та ефекти від використання інноваційних технологій землепорядкування в аграрній сфері за низкою критеріїв (табл. 1).

Таблиця 1

**Переваги та ефекти від використання інноваційних технологій
землевпорядкування в аграрній сфері***

Критерії	Переваги та ефекти
Економічні	• економія за рахунок підвищення якості проектних рішень; • підвищення продуктивності праці проектувальника; • підвищення ефективності землевпорядних робіт за рахунок точності отриманої географічної інформації; • економія палива та інших матеріалів;
Фінансові	• зниження собівартості землевпорядних робіт; • зниження вартості проектно-кошторисних робіт за рахунок їх автоматизації;
Екологічні	• систематизація та обробка даних моніторингу для оцінки екологічного стану землекористування; • можливість моделювання і прогнозування екологічного стану земельних ресурсів; • підвищення якісних характеристик стану сільськогосподарських угідь та посівів завдяки вчасному та оперативному земельному моніторингу та контролю;
Технологічні	• підвищення науково-технічного рівня землекористування; • покращення проектних рішень у результаті застосування методів оптимізації, уніфікації, багатоваріантного проектування, комплексних математичних моделей; • відносно скорочення термінів виконання проектних робіт; • автоматизація отримання географічної інформації про просторові об'єкти, можливість її експорту в інші програми для подальшого аналізу; • точність географічної інформації, отриманої на цифровій карті, відповідає точності вихідного матеріалу незалежно від кваліфікації, досвіду і акуратності проектувальника, похибок засобів вимірювання, деформації паперу;

*Джерело: сформовано автором на основі [4; 5; 10].

Загалом, розвиток та запровадження інноваційних технологій землевпорядкування в аграрній сфері виробництва обумовлюється наступними функціональними можливостями та характеристиками, що проявляються в процесі їх реалізації:

– систематичне спостереження за станом земель сільськогосподарського призначення, за результатами якого складаються оперативні доповіді, звіти, наукові прогнози, тематичні карти та інші матеріали, що надаються в державні органи;

– інформаційне забезпечення та ведення земельного кадастру, що дозволяє користувачам (органам державної і місцевої влади, земельним службам, комерційним структурам, землевласникам та землекористувачам) отримувати та використовувати дані земельно-кадастрової інформації;

– прогнозування і планування розвитку сільських територій (оперативне картографічне відображення результатів прогнозів розвитку територій з використанням інноваційних технологій дозволяє здійснювати прийняття відповідних управлінських рішень з розвитку територій на науковому рівні);

– моделювання сталого використання та охорони земель сільськогосподарського призначення, що ґрунтується на можливостях інноваційних технологій автоматизувати розрахунки кількісних показників стану земельних ресурсів та їх подальшої візуалізації.

Висновки і перспективи.

Таким чином, доведено, що через інноваційний розвиток системи землевпорядкування, що передбачає застосування низки інноваційних технологій (зокрема, ГІС, ДЗЗ, автоматизована система землевпорядного проектування тощо) можна домогтися значного підвищення продуктивності праці, ефективності землевпорядних робіт, скорочення термінів їх проведення, збільшення якості проектних матеріалів. Поряд з цим, сучасна система моніторингу земель повинна стати одним із головних інформаційних джерел земельних служб країни.

Загалом, інноваційні рішення в системі землевпорядкування дають змогу мінімізувати

витрати на інформаційне та кадрове забезпечення цього процесу, а також сформувати систему масового, своєчасного і регулярного проведення землевпорядних робіт в аграрній сфері. Тому подальший розвиток земельних відносин та формування системи землеустрою необхідно планувати відповідно до стратегії інноваційного розвитку аграрного сектора економіки та з урахуванням існуючих інноваційних розробок в цій галузі.

Список використаних джерел

1. Волков С.Н., Вершинин В.В., Папаскири Т.В., Скубиєв С.И. Инновационные технологии землеустройства сельскому хозяйству : материалы к Российской агропромышленной выставке «Золотая осень-2016». Москва : ГУЗ, 2016. 14 с.
2. Грещук Г., Ступень Р. Використання геоінформаційних систем у землевпорядкуванні. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: Економіка АПК*. 2015. № 22(2). С. 158–161.
3. Грещук Г.І. Інформаційне забезпечення землевпорядкування у сільському господарстві. *Збалансоване природокористування*. 2018. №3. С. 133–140.
4. Данкевич В.Є. Інновації як невід'ємна складова сучасного землекористування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. Вип. 5. Ч. 3. С. 141–144.
5. Инновационное развитие землеустройства: сб. науч. тр. Кинель / РИО СГСХА, 2018. 80 с.
6. Лазарева О. Інноваційний характер розвитку сучасного землеустрою. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2018. № 1. С. 81–87.
7. Папаскири Т.В. Информационное обеспечение землеустройства: монография. Москва : ГУЗ, 2013. 160 с.
8. Семенчук І.М., Юзик В.А. Інформаційне забезпечення управління земельними ресурсами. *АгроСвіт*. 2018. №4. С. 15–19.
9. Шкуратов О.І. Інноваційні засади формування екобезпечного землекористування в сільському господарстві. *Інноваційна економіка*. 2011. № 6. С. 10–13.
10. Randolph J. Environmental Land Use Planning and Management. John Randolph. Washington: Island Press, DC, 2002. 664 p.
11. Reed M.S., Buenemann M., Athlopheng J. and el. Cross-scale monitoring and assessment of land degradation and sustainable land management: a methodological framework for knowledge management. *Land Degrad. Develop.* 2011. № 22. P. 261–271.
12. Williamson I., Enemark S., Wallace J. Sustainability and Land Administration Systems. Melbourne : Department of Geomatics, 2006. 271 p.

Статтю отримано: 17.10.2018 / Рецензування 02.12.2018 / Прийнято до друку: 21.12.2018

Halyna Hreshchuk

Ph.D. (in Economics), Head of the Department
Department of Law,
Lviv National Agrarian University
Dubliany, Ukraine
E-mail: galyna0518@gmail.com

INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF LAND MANAGEMENT IN AGRARIAN SPHERE

Abstract

Solving the problems associated with the development of land management in Ukraine, as well as the implementation of land management works are important in implementing the agrarian policy in the field of reforming land relations. However, the problem of the effective functioning of the land-use machinery, which allows to ensure the ordering and organization of land in the agro-sphere, is not resolved to an appropriate degree.

The research is carried out on the basis of analysis of the data of the regulatory and statistical base, as well as the study of scientific and theoretical material in the area of identifying the role of innovative technologies in modern land management and formulating proposals for innovative land management development in the agrarian sector.

The role of innovative technologies in modern land management is determined. The proposals on innovation

development of land management in the agrarian sector are formulated. The advantages and effects of the use of innovative land management technologies in the agrarian sector, which are grouped according to four criterion blocks: economic, ecological, financial and technological, are revealed. It has been established that due to the innovative development of the land management system, which involves the introduction and application of a number of innovative technologies (GIS technology, remote sensing, automated system of land-use planning, etc.), it is possible to ensure a significant increase in labor productivity, land management efficiency, reduction of their implementation, and quality improvement design materials. It is substantiated that in the context of these studies, the modern land monitoring system should be one of the key information sources for the relevant land services of our country.

By introducing and applying innovative technologies in the land management system of the agrarian sector, it is possible to minimize the costs of information and personnel provision of this process, and to form an effective structure for the overall, timely and systematic carrying out of land management work. In this context, further development of land relations and the formation of a land management system should be planned in accordance with the strategy of innovative development of the agrarian sector of the economy.

Keywords: innovations, innovative technologies, land management, agrarian sphere, development, geoinformation system, automation.

References

1. Volkov, S.N., Vershinin, V.V., Papaskiri, T.V., & Skubiev S.I. (2016). Innovatsionnye tekhnologii zemleustroystva selskomu khozyaystvu [Innovative technologies of land management in agriculture]. *Materialy k Rossiyskoy agropromyshlennoy vystavke «Zolotaya osen-2016»*. Moscow: GUZ [in Russian]
2. Hreshchuk, H., & Stupen, R. (2015). Vykorystannia heoinformatsiynykh system u zemlevporiadkuvanni [Usage of Geoinformation Systems in Land Management]. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika APK [Visnyk of Lviv National Agrarian University. Series: Economy of agroindustrial complex]*, 22(2), 158–161. [in Ukrainian]
3. Hreshchuk, H.I. (2018). Informatsiine zabezpechennia zemlevporiadkuvannia u silskomu hospodarstvi [Information provision of land management in agriculture]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia [Balanced Nature Using]*, 3, 133–140. [in Ukrainian]
4. Dankevych, V.Ye. (2014). Innovatsii yak nevidiemna skladova suchasnoho zemlekorystuvannia [Innovations as an integral part of modern land use]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky [Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences]*, 5, 3, 141–144.
5. *Innovatsionnoe razvitie zemleustroystva [Innovative development of land management]* (2018). Kinel : RIO SGSKhA, 80. [in Russian]
6. Lazareva, O. (2018). Innovatsiinyi kharakter rozvytku suchasnoho zemleustroiui [Innovative character of the development of modern land management]. *Ekonomichniy chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky [Economic Journal of the East-European National University named after Lesya Ukrainka]*, 1, 81–87. [in Ukrainian]
7. Papaskiri, T.V. (2013). *Informatsionnoe obespechenie zemleustroystva: monografiya* [Information support of land management: monograph]. Moscow: GUZ. [in Russian]
8. Semenchuk, I.M., & Yuzyk, V.A. (2018). Informatsiynе zabezpechennia upravlinnia zemelnymy resursamy [Information support for the management of land resources]. *AhroSvit [AgroSvit]*, 4, 15–19. [in Ukrainian]
9. Shkuratov, O.I. (2011). Innovatsiini zasady formuvannia ekobezpechnoho zemlekorystuvannia v silskomu hospodarstvi [Innovative principles of formation of environmentally safe land use in agriculture]. *Innovatsiina ekonomika [Innovative economy]*, 6, 10–13. [in Ukrainian]
10. Randolph, J. (2002). *Environmental Land Use Planning and Management*. Washington: Island Press, DC.
11. Reed, M.S., Buenemann, M., Athopheng, J. and el. (2011). *Cross-scale monitoring and assessment of land degradation and sustainable land management: a methodological framework for knowledge management*. Land Degrad. Develop, 22, 261–271.
12. Williamson, I., Enemark, S., Wallace, J. (2006). *Sustainability and Land Administration Systems*. Melbourne: Department of Geomatics.

Received: 10.17.2018 / Review 12.02.2018 / Accepted 12.21.2018

УДК 338.242

JEL Classification O10; O11; O50

Мащенко Марина

к.е.н., доцент кафедри економічної теорії, статистики та прогнозування
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця
м. Харків, Україна
E-mail: mmashchenko@ukr.net

СУТНІСТЬ ТА НЕОБХІДНІСТЬ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВАЙРОНМЕНТАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Анотація

Підвищення результатів виробництва, досягнення високого рівня життя населення – головні умови соціально-економічного розвитку. Соціально-економічний розвиток залежить від забезпечення інвайронментальної безпеки. Цим і визначається актуальність даного дослідження.

В статті використано методи аналізу сутності та необхідності регулювання інвайронментальної безпеки, графоаналітичний метод дослідження для систематизації пріоритетів інвайронментальної безпеки діяльності підприємств.

Обґрунтовано, що соціально-економічний розвиток залежить, в першу чергу, від забезпечення соціальної, економічної та екологічної безпеки, що в цілому є інвайронментальною безпекою.

За результатами досліджень встановлено, що вирішення інвайронментальних проблем потребує: збереження і відновлення природних систем, їх біологічного різноманіття та здатності до саморегуляції як необхідної умови сталого розвитку економіки; розробки заходів щодо запобігання негативним екологічним наслідкам у результаті господарської діяльності; розрахунку екологічних збитків від реалізації проектів господарської діяльності; розрахунку екологічної ціни економічних благ з урахуванням життєвого циклу продукту; визначення інвестиційного клімату. Систематизовано фактори, які обумовлюють необхідність регулювання інвайронментальної безпеки, а саме такі: недостатня ресурсозберігаюча спрямованість використовуваних у промисловому виробництві технологій, зменшення ресурсоемності виробництва; відсутність єдиної системи екологічного моніторингу; високий рівень забруднення навколишнього середовища по всій країні відповідно до екологічних та санітарних норм; неефективна співпраця зі світовою спільнотою у вирішенні екологічних проблем; недостатній рівень екологічної освіти, культури та системи підготовки населення; середній рівень науково-технічного потенціалу у галузі екології; недосконалий розвиток виробництв, які здатні підвищити експортний потенціал; недосконалий правовий механізм регулювання взаємодії органів державної влади на всіх рівнях; неефективний інвестиційний механізм тощо.

Отримані результати дослідження направлені на регулювання інвайронментальної безпеки промислового підприємства. Подальшого дослідження потребує розробка методичних рекомендацій щодо державно-приватного партнерства відносно забезпечення інвайронментальної безпеки підприємства.

Ключові слова: інвайронментальна безпека підприємства, соціальна безпека, регулювання інвайронментальної безпеки, соціально-еколого-економічний підхід, підприємство.

Вступ.

Одна із основних цілей буд-якої держави це досягнення соціально-економічного розвитку. Соціально-економічний розвиток – це не тільки збільшення обсягів національного виробництва, а й підвищення рівня життя населення.

Як наслідок, все це призводить до збільшення обсягу використання природних ресурсів, а саме – мінерально-сировинних, агрокліматичних, біотичних, рекреаційних тощо.

Соціально-економічний розвиток залежить насамперед від забезпечення соціальної, економічної та екологічної безпеки, що в цілому є інвайронментальною безпекою.

Інвайронментальна безпека – стан захищеності економіки та навколишнього середовища, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатний до вирішення проблем збалансованого розвитку економіки й поліпшення становища навколишнього середовища та сприяє розробці й реалізації національних концепцій екологічно стійкого розвитку й механізму його

забезпечення.

Аналіз тенденцій за останні роки показав, що здатність промислових підприємств виробляти як нову продукцію, так й ту, що вже випускалась, постійно знижується. Причинами зниження продуктивності промислових підприємств є внутрішні та зовнішні загрози діяльності підприємства.

Важливого значення на сучасному етапі розвитку набуває необхідність регулювання інвайронментальної безпеки промислового підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Машченко М.А. досліджено взаємозв'язок економічної безпеки та інвайронментальної економіки, теоретично обґрунтовано сутність економічної категорії «інвайронментальна безпека» [1; 2; 3].

Теоретичні та методичні основи інвайронментальної безпеки, розробка нових і адаптація існуючих механізмів та еколого-економічних інструментів, широкий спектр актуальних проблем інвайронментальної безпеки на всіх рівнях системи (держава – регіон – бізнес – особа) розглядаються в роботах Бадагуєва Б.Т. [4], Муравих А.І. [5], Ферару Г.С. [6], Андрійчука В.Г. [7], Варналія З.С. [8], Кириченка О.А. [9], Мельника Л.Г. [10], Садекова А.А. [11], Пахомової Н.В., Ендерс А., Ріхтер К. [12], Лазор О., Загвойської Л. [13].

Подальшого дослідження потребує аналіз сутності та необхідності регулювання інвайронментальної безпеки підприємства.

Мета.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад сутності інвайронментальної безпеки промислового підприємства та визначення напрямів її регулювання.

Методологія дослідження.

В статті використано методи аналізу та синтезу сутності та необхідності регулювання інвайронментальної безпеки, графоаналітичний метод дослідження – для систематизації пріоритетів інвайронментальної безпеки діяльності підприємств.

Результати.

На сучасному етапі розвитку людського суспільства та посилення його впливу на екологію внаслідок науково-технічного прогресу підвищується практичне значення інвайронментальної безпеки. Вона спрямована на посилення ефективності заходів з використання та охорони природних ресурсів, щодо збереження навколишнього середовища.

Проблеми екологічного обґрунтування проектів господарської діяльності та управління інвестиційними процесами з урахуванням вимог охорони навколишнього середовища в даний час є пріоритетними.

Вирішення екологічних проблем потребує:

- збереження і відновлення природних систем, їх біологічного різноманіття та здатності до саморегуляції як необхідної умови сталого розвитку економіки;
- розробки заходів щодо запобігання негативним екологічним наслідкам у результаті господарської діяльності;
- розрахунку екологічних збитків від реалізації проектів господарської діяльності;
- розрахунку екологічної ціни економічних благ з урахуванням життєвого циклу продукту;
- розробки ресурсозберігаючої спрямованості використовуваних у промисловому виробництві технологій,
- розробки єдиної системи екологічного моніторингу;
- визначення рівня забруднення навколишнього середовища по всій країні відповідно до екологічних та санітарних норм;

– налагодження співпраці зі світовою спільнотою у вирішенні екологічних проблем;
– підвищення рівня екологічної освіти, культури та системи підготовки населення;
– удосконалення правового механізму регулювання взаємодії органів державної влади на всіх рівнях;

- удосконалення інвестиційного механізму;
- удосконалення бізнес-клімату;
- зменшення рівня енергетичної залежності;
- ефективної кадрової політики в еколого-економічній сфері.

Негативний вплив економіки на природу виражається в наступному.

По-перше, саме в економіці зосереджені сучасні екологічні проблеми й погрози глобальної екологічної кризи.

По-друге, вторгнення «економічної» людини в природне середовище завдає непоправної шкоди й природі, й людині, призводить до швидкого знищення природи. Це обумовлено вилученням природних ресурсів і техногенним забрудненням середовища.

По-третє, існування екологічного парадоксу: економічний розвиток суспільства породжує деградацію навколишнього середовища.

З одного боку, потрібно зберегти природу, з іншого – людство не може відмовитися від «небезпечних» для природи технологій.

Таким чином, економічні втрати, пов'язані із забрудненням навколишнього середовища й виснаженням природних ресурсів, означають фактичне зниження темпів зростання і рівня досягнутого національного доходу. Це основне еколого-економічне протиріччя і є джерелом розвитку виробничих зв'язків при використанні ресурсів. Сутність його складається в діалектичній єдності та взаємозв'язку об'єктивних екологічних і економічних потреб суспільства.

Позитивний вплив економіки на природу полягає в інвестиціях в охорону навколишнього середовища. Необхідність охорони навколишнього середовища припускає створення нових видів економічної активності, сприяє створенню додаткових робочих місць, наприклад, за рахунок розвитку екологічно орієнтованої підприємницької діяльності. Розвиток економіки є необхідним для вирішення екологічних проблем, що загострилися [4].

Як відомо, існують протиріччя:

– матеріальні потреби людей і всього людського суспільства безмежні й не можуть бути задоволені;

- природні ресурси – засоби задоволення потреб – обмежені й рідкісні;
- здатність природи до саморегулювання й самоочищення не безмежна. Антропогенний вплив людини на природу – прямий усвідомлений або непрямий неусвідомлений вплив людини й результатів її діяльності, що викликає зміну природного середовища й природних ландшафтів.

Природокористування — це процес суспільного виробництва, взаємозалежний із природою. Розрізняють пряме й непряме природокористування.

Пряме природокористування ділиться на ресурсовидобування, ресурсовикористання, ландшафтовикористання та дослідно-наукове й «відкладене» природокористування.

Ресурсовидобування – це використання поновлюваних корисних копалин.

Ресурсовикористання – використання поновлюваних та неоновлюваних ресурсів. До поновлювальних відносяться ресурси галузей сільського, лісового, водного, промислового господарства в їхньому широкому розумінні (з урахуванням відтворення).. Сюди ж можуть бути віднесені гідроенергетика, вітроенергетика, сонячна енергетика, біоенергетика як галузі, що використовують природні сили й процеси для виробництва енергії.

Ландшафтовикористання – це використання певних сполучень властивостей природних ландшафтів як умови розміщення й розвитку господарства. Це сільське й міське розселення, рекреація, санаторна діяльність, транспорт тощо.

Дослідно-наукове й «відкладене» природокористування – це вся сукупність заповідно-

охоронної діяльності, створення національних парків, резервних земель, зоопарків, ботанічних садів і таке інше.

До непрямого природокористування відносять зміну природних середовищ і ресурсів. У цьому випадку природокористування в буквальному значенні не має місця. Однак фактично використання природи, природних ресурсів тут також є, тому що відбувається витрата кисню (при згорянні органічних речовин), витрата питної води (забруднення водойми, внаслідок чого питна вода зникає – вона як би витрачається в процесі інших видів діяльності), деградація ґрунтового покриву й ін.

Поняття «природні ресурси» близьке до поняття «природні умови». Наприклад, клімат можна розглядати і як ресурси, і як умови. Це залежить від того, з якими об'єктами і явищами зіставляються ці поняття.

Наприклад, для життя людини багато кліматичних показників розглядаються як умови. Але для розвитку рослин багато кліматичних показників виступають ресурсом. Знов-таки, умови існування також можна розглядати як ресурс. Тобто умови – це теж ресурси.

В цілому по характеру використання природні ресурси можна розділити на наступні типи:

- територіальні;
- матеріально-енергетичні (мінеральна сировина, біота, вітрова енергія, сонячна енергія й ін.);
- екологічні (визначальна можливість існування живих організмів, людини).

Особливий ресурс – простір, територія, що є просторовим базисом для будівництва, сільського господарства й будь-яких інших форм діяльності. Водойми й замкнуті водозбори можуть використовуватися для скидання забруднень. У цій якості вони виступають ще в одному виді – як екологічний ресурс.

Існує й таке поняття як відновлювані природні ресурси. Воно застосовується до тих ресурсів, які можуть бути відшкодовані для господарства шляхом знаходження нових джерел.

Розподіл ресурсів на вичерпні й невичерпні дає можливість із певною часткою умовності уточнювати відношення до ресурсів в економічній системі. Очевидно, що в міру досягнення вичерпання ресурсу зростає його цінність як частини природного капіталу.

До тих, що вичерпуються, відносять не тільки невідновлювані ресурси, але й деякі відновлювані: рослинний і тваринний світ, води океанів, морів, озер і рік, підземні води.

Додатково підкреслимо, що можливе й вичерпання відновлюваних ресурсів. Мається на увазі, що при неправильній експлуатації ці ресурси можуть бути вичерпані. Невичерпні ресурси – це сонячна енергія, геотермічна енергія, приливно-відливна енергія, термоядерна енергія. Це види енергії, які практично не залежать від діяльності людини.

Отже, головна проблема сучасного антропогенного впливу полягає в невідповідності безмежних потреб людства й майже безмежних науково-технічних можливостей впливу на природу обмеженим можливостям самої природи. Кожний вид господарської діяльності людини в його відношенні до природи являє собою, як правило, джерело великого числа різних антропологічних факторів.

Антропологічні фактори є результатом впливу людини на навколишнє середовище в процесі господарської й іншої діяльності. Антропогенні фактори можна розділити на такі три групи:

- фактори, що спричиняють прямий вплив на навколишнє середовище в результаті інтенсивної й нетривалої діяльності, або діяльності, що раптово починається. До них, наприклад, можна віднести промислові види господарства, через їхню сезонність, або прокладку автомобільної траси чи залізниці через лісний масив;

- фактори непрямого впливу, що виникають через господарську діяльність довгострокового характеру й малої інтенсивності. До таких факторів відносять, наприклад, забруднення атмосфери газоподібними й рідкими викидами заводу без необхідних очисних споруджень, що приводить до поступового знищення дерев і повільного отруєння важкими металами землі;

– фактори комплексного впливу прямих та непрямих факторів, що приводять до повільної, але істотної зміни навколишнього середовища. До таких факторів відносять, наприклад, появу селищ та міст, зростання населення, збільшення чисельності свійських тварин тощо. Все це призводить до того, що навколишнє середовище забруднюється антропогенними токсикантами, і в зміненому ландшафті залишаються лише рослини й тварини, що зуміли пристосуватися до нового стану життя.

Інвайронментальна безпека підприємства спрямована на забезпечення власного функціонування. Підприємство як суб'єкт господарювання працює в складному ринковому середовищі та впливає на економічні інтереси інших підприємницьких структур.

Необхідність регулювання інвайронментальної безпеки обумовлена наступними факторами (див. рис. 1):

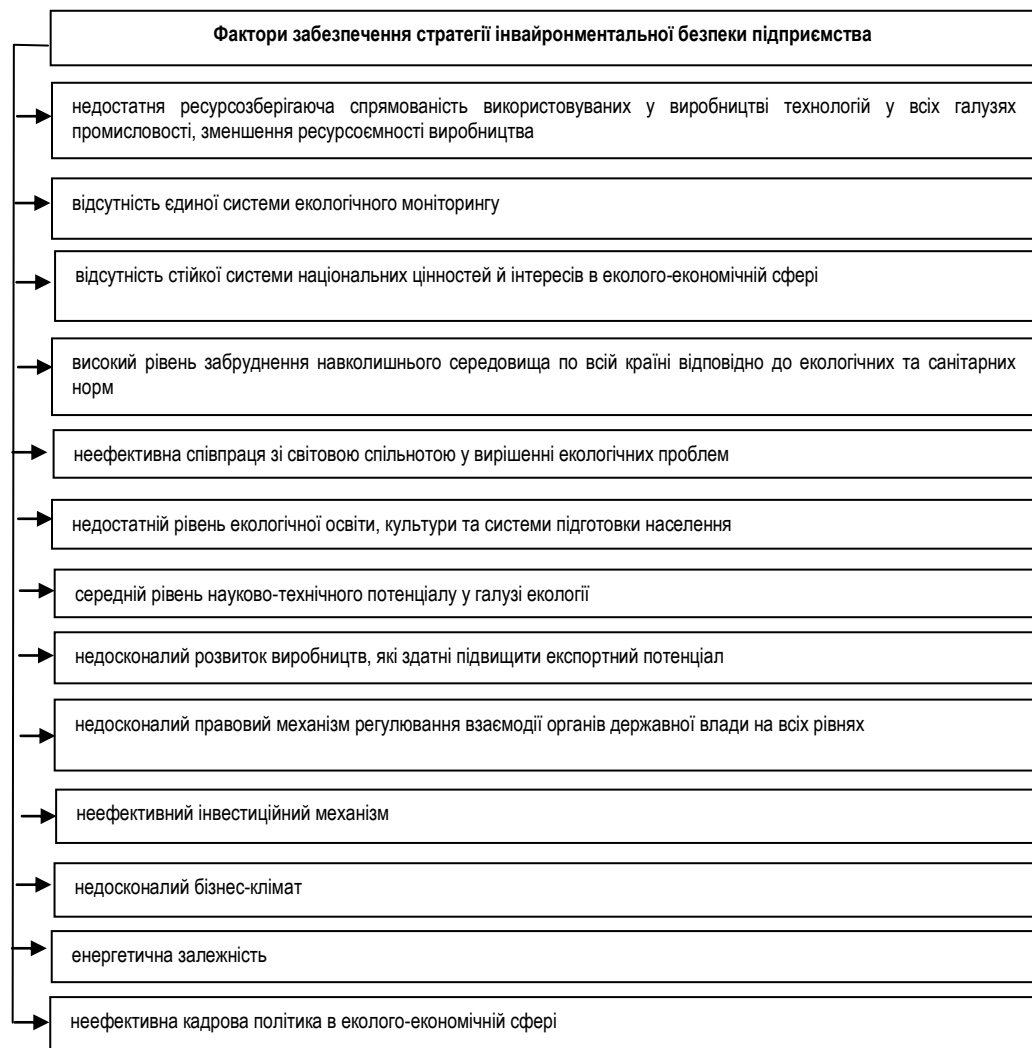

Рис. 1. Фактори, які обумовлюють необхідність регулювання інвайронментальної безпеки підприємства

**Джерело: авторська розробка.*

Пріоритетні напрями інвайронментальної безпеки подано на рис. 2.

Рис. 2. Пріоритетні напрямки забезпечення інвайронментальної безпеки*

*Джерело: [3].

Висновки і перспективи.

Таким чином, соціально-економічний розвиток залежить, в першу чергу, від забезпечення соціальної, економічної та екологічної безпеки, що в цілому є інвайронментальною безпекою.

Необхідність регулювання інвайронментальної безпеки обумовлена наступними факторами: недостатня ресурсозберігаюча спрямованість використовуваних у виробництві технологій у всіх галузях промисловості, зменшення ресурсоемності виробництва; відсутність єдиної системи екологічного моніторингу; високий рівень забруднення навколишнього середовища по всій країні відповідно до екологічних та санітарних норм; неефективна співпраця із світовою спільнотою у вирішенні екологічних проблем; недостатній рівень екологічної освіти, культури та системи підготовки населення; середній рівень науково-технічного потенціалу у галузі екології; недосконалий розвиток виробництв, які здатні підвищити експортний потенціал; недосконалий правовий механізм регулювання взаємодії органів державної влади на всіх рівнях; неефективний

інвестиційний механізм; недосконалий бізнес-клімат; енергетична залежність; неефективна кадрова політика в еколого-економічній сфері; відсутність стійкої системи національних цінностей і інтересів в еколого-економічній сфері.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на оцінку рівня інвайронментальної безпеки підприємства та розробку методичного забезпечення щодо підвищення її рівня.

Список використаних джерел

1. Мащенко М.А. Теоретичне обґрунтування сутності економічної категорії «Інвайронментальна безпека». *Вісник економіки транспорту та промисловості*, 2017. № 60. С. 49-55.
2. Mashchenko M., Klimenko O., Dykan O. Optimization of expenditures on environmental actions in Ukrain. *Technology audit and production reserves*. 2017. № 5/5(37). P. 25-30.
3. Мащенко М.А., Литвиненко А.В. Визначення пріоритетів інвайронментальної безпеки України. *Вісник економіки транспорту та промисловості*. 2018. № 61. С. 47–53.
4. Бадагуев Б.Т. Экологическая безопасность предприятия: приказы, акты, инструкции, журналы, положения, планы. Москва : Альфа-Пресс, 2011. 568 с.
5. Муравых А. И. Управление экологической безопасностью. Москва : ПАГС, 2006. 288 с.
6. Ферару Г.С. Экологический менеджмент. Ростов н/Дону : Феникс, 2012. 528 с.
7. Андрійчук В.Г. Економічна безпека України: стан, критерії виміру та превентивні заходи її зміцнення. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/uazt/2010_2k.pdf (дата звернення: 17.11.2018).
8. Варналій З.С. Проблеми та шляхи забезпечення економічної безпеки України. URL: <http://www.rainbow.gov.ua/news/25.html> (дата звернення: 07.11.2018).
9. Кириченко О.А., Лаптев С.М., Пригунов П.Я., Захаров О.І. Управління фінансово-економічною безпекою: монографія. Київ : Дорадо-друку, 2010. 480 с.
10. Мельник Л.Г. Екологічна економіка. Суми : Університетська книга, 2003. 348 с.
11. Садеков А.А. Механизмы эколого-экономического управления предприятием : монография. Харьков : Издательский дом «ИНЖЭК», 2004. 224 с.
12. Пахомова Н.В., Эндерс А., Рихтер К. Экологический менеджмент. Питер, 2003. 544 с.
13. Лазор О, Загвойская Л. Эколого-экономические подходы к реализации экологической политики. *Экономика Украины*. 2002. № 12. С. 76–78.

Статтю отримано: 12.11.2018 / Рецензування 15.12.2018 / Прийнято до друку: 21.12.2018

Maryna Mashchenko

Ph.D. (in Economics), Associate Professor
Department of Economic Theory, Statistics and Forecasting
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
Kharkiv, Ukraine
E-mail: mmashchenko@ukr.net

THE ESSENCE AND NECESSITY OF REGULATION OF INVARIANT SAFETY OF AN INDUSTRIAL ENTERPRISE

Abstract

Improvement of production results, achievement of a high standard of living of the population are the main conditions of social and economic development. Social and economic development depends on the provision of invasive security. This and determines the relevance of this article.

The methods of analysis and synthesis of the essence and necessity of regulation of invariant security, the graphoanalytical method of research for the systematization of the priorities of invariant safety of enterprises are used in the article.

It is substantiated that social and economic development depends, first of all, on the provision of social, economic and environmental safety, which in general is invasive security.

It is investigated that the solution of invariant problems requires: preservation and restoration of natural systems, their

biological diversity and the ability to self-regulation as a prerequisite for the sustainable development of the economy; development of measures to prevent negative environmental consequences as a result of economic activity; calculation of environmental damage from the implementation of projects of economic activity; calculation of the ecological price of economic goods taking into account the life cycle of the product; definition of the investment climate. The factors which determine the necessity of regulation of invariant safety are systematized, namely: insufficient resource-saving orientation of technologies used in industrial production, reduction of production volume of resources; absence of a single system of ecological monitoring; a high level of environmental pollution throughout the country in accordance with environmental and sanitary norms; ineffective cooperation with the world community in solving environmental problems; insufficient level of ecological education, culture and population training system; average level of scientific and technical potential in the field of ecology; imperfect development of productions that can increase export potential; imperfect legal mechanism for regulating the interaction of public authorities at all levels; inefficient investment mechanism, etc.

The obtained results of the research are directed on regulation of invariant safety of an industrial enterprise. Further research requires the development of methodological recommendations for public and private partnership regarding the provision of invariant safety of the enterprise.

Keywords: invariant safety of the enterprise, social security, regulation of invariant safety, social, ecological and economic approach, enterprise.

References

1. Mashchenko, M.A. (2017). Teoretychne obgruntuvannia sutnosti ekonomichnoi katehorii «Invironmentalna bezpeka» [Theoretical justification of essence of the economic category "environmental security"]. *Visnyk ekonomiky transportu ta promyslovosti* [The Bulletin of Transport Economics and Industry], 60, 49–55. [in Ukrainian]
2. Mashchenko, M., Klimenko, O., & Dykan, O. (2017). Optimization of expenditures on environmental actions in Ukraine. *Technology audit and production reserves*, 5/5(37), 25–30.
3. Mashchenko, M.A., & Lytvynenko, A.V. (2018). Vyznachennia prioritytiv invarionmentalnoi bezpeky Ukrainy [Determination of priorities of invariant safety of Ukraine]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti* [The Bulletin of Transport Economics and Industry], 61, 47–53. [in Ukrainian]
4. Badagiev, B.T. (2011). *Ekologicheskaya bezopasnost predpriyatiya: prikazy, akty, instruktsii, zhurnaly, polozheniya, plany* [Environmental safety of the enterprise: orders, acts, instructions, magazines, regulations, plans]. Moscow: Alfa-Press. [in Russian]
5. Muravykh, A.I. (2006). *Upravlenie ekologicheskoy bezopasnostyu* [Environmental safety management]. Moscow: RAGS.
6. Feraru, G.S. (2012). *Ekologicheskii menedzhment* [Ecological management]. Rostov n/D.: Feniks. [in Russian]
7. Andriichuk, V.H. Ekonomichna bezpeka Ukrainy: stan, kryterii vymiru ta preventyvni zakhody yii zmitsnennia. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/uazt/2010_2k.pdf. [in Ukrainian]
8. Varnalii, Z.S. Problemy ta shliakhy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy. Retrieved from <http://www.rainbow.gov.ua/news/25.html>. [in Ukrainian]
9. Kyrychenko, O.A., Laptiev, S.M., Pryhunov, P.Ia., & Zakharov, O.I. (2010). *Upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu* [Financial and economic security management]. Kyiv: Dorado-druk. [in Ukrainian]
10. Melnyk, L.H. (2003). *Ekolohichna ekonomika* [Ecological economics]. Sumy: Universytetska knyha.
11. Sadekov, A.A. (2004). *Mehanizmyi ekologo-ekonomicheskogo upravleniya predpriyatiem: monografiya* [Mechanisms of ecological and economic management of the enterprise: monograph]. Kharkov: Izdatelskiy dom «INZhEK». [in Ukrainian]
12. Pakhomova, N.V., Enders, A., & Richter, K. (2003). *Ekolohicheskii menedzhment* [Ecological management]. Piter. [in Russian]
13. Lazor, O., & Zagvoiskaia, L. (2002). Ekologo-ekonomicheskiye podkhody k realizatsii ekologicheskoy politiki [Ecological and economic approaches to the implementation of environmental policy]. *Ekonomika Ukrainy* [Economics of Ukraine], 12, 76–78. [in Russian]

Received: 11.12.2018 / Review 12.15.2018 / Accepted 12.21.2018

**ІННОВАЦІЙНО-
ІНВЕСТИЦІЙНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІКИ**

**INNOVATION
AND INVESTMENT
PROVIDING OF ECONOMIC
DEVELOPMENT**

УДК 330.341.1
JEL Classification G21

Ільїна Олена

к.е.н., доцент кафедри менеджменту

ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана»
м. Київ, Україна

E-mail: elena.ilina060254@gmail.com

Ільїн Владислав

аспірант кафедри менеджменту

Луганський національний університет ім. Т. Шевченка
смт. Старобільськ, Україна

E-mail: villin2015@gmail.com

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація

Підвищення конкурентоспроможності національної економіки неможливе без розвитку інноваційного забезпечення аграрних підприємств, активізації інноваційної діяльності в усіх сферах життєдіяльності, що має забезпечити позитивні структурні зміни в економіці, усунути її технологічне відставання від провідних країн світу та надати поштовх до стабільного економічного розвитку. Це створює необхідність у переході економіки на інноваційну модель функціонування та розвитку.

При проведенні дослідження застосовувалися історичний, монографічний, економіко – математичний та статистико – економічний методи дослідження.

У статті досліджено сутність інновацій та інноваційного процесу. Визначено основні проблеми розвитку інноваційної діяльності, що сповільнюють розвиток, та процесу впровадження інновацій у сфері сільського господарства.

Доведено, що інноваційна та науково-технічна діяльність в усіх сферах агропромислового комплексу є складною та багатогранною; що впровадження інновацій, враховуючи особливості інноваційної діяльності аграрних підприємств, сприятимуть підвищенню ефективності його діяльності, розробці нових сортів, порід і видів тварин, забезпечить стабільність розширеного відтворення агропромислового виробництва тощо. Виокремлено та систематизовано основні причини та чинники уповільнення інноваційного розвитку в агропромисловому комплексі.

Посилення інноваційної активності сільгоспвиробників можливе передусім за покращення їх загального фінансового стану, на що мають бути спрямовані першочергові заходи державної аграрної політики. Держава може забезпечити активізацію інноваційної діяльності в галузі також за умов: створення і підтримання об'єднань малих господарств і сімейних фермерів (зокрема кооперативів) як засобу розширення можливостей інвестування таких виробників, просування у їх середовищі науково-технічних інновацій; активізації діяльності державних академічних і галузевих науково-дослідних інститутів щодо співпраці з аграрними підприємствами та покращення поінформованості аграріїв у сфері поширення інновацій.

Ключові слова: аграрні підприємства, інновації, інноваційні процеси, інноваційна діяльність, конкурентоспроможність.

Вступ.

Агропромисловий комплекс на даний момент є одним з найважливіших та найбільших секторів економіки України, в ньому формується більшість продовольчих ресурсів. Основним завданням агропромислового комплексу у сьогоденні є забезпечення продовольчої безпеки країни, сприяння забезпеченню її енергетичної безпеки, покращення та якісне використання експортних можливостей щодо збуту надлишків продовольства. Таким чином, можна стверджувати, що від стану та рівня розвитку агропромислового комплексу залежить стан економіки, політичної системи країни та, найголовніше, соціальна стабільність держави.

Сучасні реалії української економіки характеризуються постійним збільшенням ролі інновацій, як ключового чинника успіху у конкурентній боротьбі. Це створює необхідність у переході економіки на інноваційну модель функціонування та розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми розвитку інноваційної діяльності у сфері сільськогосподарського виробництва завжди користувалися популярністю серед вчених-економістів. Їхнім дослідженням займалася та продовжує займатися велика кількість вчених, оскільки вони є доволі актуальними та потребують вирішення, враховуючи постійну швидкоплинність економічних процесів. Зокрема, ці проблеми відображені у працях таких науковців, як А. Буряк [1], Б. Вишнівська [2], О. Гнаткович [3], А. Гребеннікова [4], О. Дацій, І. Єпіфанова [5], В. Ільїн [6], А. Касич [7], М. Ревенко [8], О. Яновська та інші. Проте, здійснивши аналіз публікацій з даної теми, можна стверджувати, що досі залишаються невирішеними такі питання, як узагальнення проблем та перспектив розвитку інноваційної діяльності з врахуванням специфіки виробництва сільськогосподарської продукції, формування пріоритетного підходу до ефективного використання інновацій в агропромисловому комплексі України.

Мета.

За мету досліджень було поставлено вивчення проблем розвитку інноваційної діяльності та процесу впровадження інновацій у сфері сільськогосподарського виробництва. Об'єктом дослідження є наявні економічно активні підприємства. Предметом дослідження є інноваційна діяльність у сфері сільського господарства.

Методологія дослідження.

При проведенні дослідження застосовувались монографічний методи, метод узагальнення, методи статистичної обробки інформації.

Результати.

Поняття «інноваційна діяльність» включає сукупність ресурсного потенціалу, встановлених процедур, принципів та фінансових, інформаційних механізмів, які забезпечують генерування ідей, їхній відбір, реалізацію та створення вартості в межах аграрних підприємств [9].

Інноваційна діяльність у сьогоденні відіграє одне з найважливіших місць у розвитку всіх галузей, що впливають на стан економіки країни, оскільки, інноваційний розвиток економіки за сучасних умов є рушійною силою зростання ефективності виробництва. Агропромисловий комплекс не є винятком, тому необхідною умовою успішного розвитку агропромислових підприємств є впровадження інноваційних процесів та дієве правове їх регулювання у сфері сільськогосподарського виробництва.

Водночас, слід зазначити, що на сьогодні економіка України та зокрема аграрний сектор характеризується невисокими показниками інноваційної діяльності, проте є й позитивні зрушення. Не всі, на жаль, агропромислові підприємства в змозі застосовувати інновації у повсякденній роботі. У зв'язку з цим виникають особливості інноваційної діяльності та процесів впровадження інновацій у

виробничу діяльність агропромислового комплексу. Вони різняться різноманітністю регіональних, галузевих, функціональних, технологічних та організаційних особливостей і є пов'язаними з його специфікою, а саме: залежністю від природно-кліматичних умов, тривалим процесом обробки; дослідженням живих організмів; високим рівнем економічного ризику; сезонним характером виробництва тощо. Отже, до особливостей інновацій, що застосовуються в сільськогосподарському виробництві, належать: регіональний характер розробки інновацій, врахування природно-кліматичних умов, значна тривалість процесу розробки та переважно поліпшуваний характер інновацій і головна роль науково дослідних установ у процесі інноваційної діяльності [10].

Врахування цих особливостей та застосування інновацій на їх основі, перш за все, сприятиме підвищенню ефективності функціонування аграрної галузі, забезпечить стабільність розширеного відтворення агропромислового виробництва, впровадження в господарську практику результатів досліджень і розробок у вигляді нових сортів, порід і видів тварин та птиці, добрив і засобів, що сприяють захисту продукції рослинництва та тваринництва, винайдення нових технологій в рослинництві, тваринництві та переробній промисловості тощо.

На думку Г. М. Саранчука [11], основними особливостями інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві є:

- 1) різноманітність сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, вагома різниця в технологіях їх виробництва;
- 2) значна диференціація окремих регіонів країни за агротехнологічними умовами виробництва;
- 3) залежність використовуваних у сільському господарстві технологій від природних умов;
- 4) розпорошеність сільськогосподарського виробництва на значній території;
- 5) велика різниця в періодах виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції;
- 6) відособленість сільськогосподарських товаровиробників від наукових установ, що займаються виробництвом науково-технічної продукції;
- 7) відсутність організаційно-економічного механізму передачі досягнень науки сільськогосподарським товаровиробникам.

А.М. Зоргач [12] вважає, що «інноваційна діяльність, як і інноваційний процес у аграрному секторі, порівняно з іншими галузями, характеризується тривалими термінами розробок та апробації, що пов'язано зі значною потребою у часі для того, щоб вивести нові сорти рослин чи породи тварин».

Інноваційна модель розвитку, як економічна система, орієнтується на створення економічних, організаційних, правових, соціальних умов, що забезпечують ефективне відтворення, розвиток і використання науково-технічного потенціалу країни, впровадження вітчизняних екологічно безпечних, новітніх ресурсозберігаючих технологій.

В інноваційному розвитку беруть участь чинники і умови, необхідні для його здійснення, тобто – складові інноваційного потенціалу, які спробуємо прокласифікувати у табл. 1.

Проаналізувавши та узагальнивши сучасну ситуацію інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва, можна стверджувати що її стан на аграрних підприємствах пригальмований і перебуває не у найкращому положенні. Існує велика кількість невирішених проблем щодо впровадження та застосування інновацій, що виникають на основі певних причин та чинників, які викликають уповільнення інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва. Внаслідок чого відбувається втрата підприємством конкурентоспроможності, адже зараз попитом користуються інноваційні товари, тобто ті, які виготовлені за новою технологією, є вдосконаленими.

До основних причин та чинників, що спричиняють уповільнення інноваційного розвитку в агропромисловому комплексі можна віднести такі: (рис. 1).

Проаналізувавши рис. 1 можна сказати, що до факторів стримування інноваційного розвитку в аграрних підприємствах можна віднести наступні:

Таблиця 1

Класифікація складових інноваційного розвитку за предметом та сферою застосування в сільському господарстві*

Ознака класифікації	Вид інновацій, їхня змістовна спрямованість
Економічні	Інновації пов'язані із створенням нових та удосконаленням старих форм і механізмів інноваційного розвитку підприємства, а також створенням нових форм організації, планування та управління, раціоналізації системи калькуляції внутрішньовиробничих витрат
Юридичні	Інноваційна діяльність передбачає удосконалення нормативно-правової бази, що регулює всі види діяльності
Біологічні	Інноваційні процеси спрямовані на виведення нових порід тварин, нових сортів і гібридів сільськогосподарських рослин
Технічні	Інновації спрямовані на вдосконалення наявних і створення нових технологій ведення сільськогосподарського виробництва, високоврожайних сортів культур і елітних порід тварин
Управлінські	Інноваційна діяльність охоплює створення нових форм організації та мотивації праці, винайдення нових методів ефективного управління персоналом та удосконалення існуючих методів роботи апарату управління на сільськогосподарському підприємстві
Соціальні	Інновації спрямовані на забезпечення сприятливих умов для життя, праці і відпочинку сільського населення, стимулювання творчої діяльності, професійну підготовку і підвищення рівня кваліфікації кадрів, вирішення проблем в галузі охорони здоров'я працюючих

*Джерело: власне дослідження.

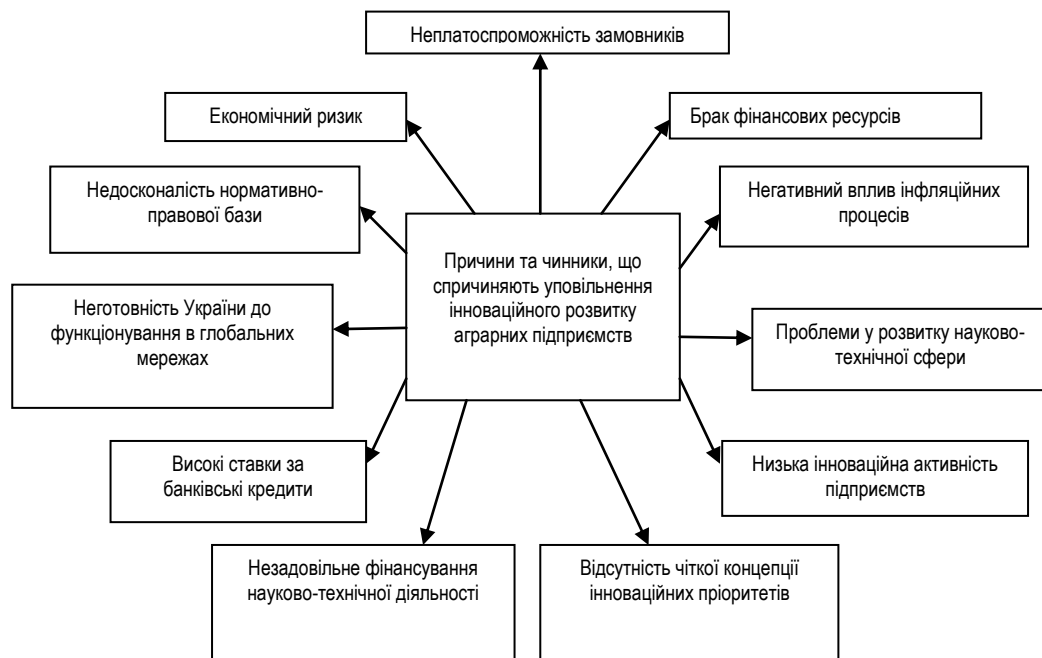

Рис. 1. Причини та чинники уповільнення інноваційного розвитку в аграрних підприємствах*

*Джерело: розробка автора.

- брак фінансових ресурсів;
- відсутність чіткої концепції інноваційних національних пріоритетів;
- негативний вплив інфляційних процесів;
- системні проблеми у розвитку наукової та науково-технічних сфер;
- високі відсоткові ставки за банківські кредити;
- незадовільне фінансування наукової та науково-технічної діяльності;
- неплатоспроможність замовників;
- економічний ризик;
- низька інноваційна активність вітчизняних підприємств;
- неготовність України до повноцінного функціонування в глобальних мережах та

структурах;

- недосконалість нормативно-правової бази регулювання інноваційної діяльності.

Агропромислові підприємства здійснюють вагомий внесок у розвиток галузі і економіки країни в цілому. Агропромисловий сектор України є також одним з найважливіших компонентів економічних систем більшості країн світу з ринковою економікою. Західні країни зацікавлені у нашій продукції, але існують чіткі вимоги до якості товарів та послуг, особливо виробників сільськогосподарської продукції, через відповідні відхилення до яких втрачено цю зацікавленість. Тому для завоювання продовольчого ринку Європейського союзу нашій державі потрібно розробити та втілити в життя цілу низку змін, що сприятимуть подальшому розвитку галузі в цілому і її окремих складових.

Україна досі продовжує втрачати позиції у глобальному рейтингу країн світу за показником економічної конкурентоспроможності. За опублікованим Всесвітнім економічним форумом Індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2017 (The Global Competitiveness Index) Україна посіла 85-е місце серед 138 країн світу, втративши за рік шість позицій (у попередньому рейтинговому списку посідала 79-у позицію) [13].

Реалізація розвитку сільськогосподарських підприємств на інноваційній основі в сучасних умовах є гарантією їхнього ефективного існування, створює перспективи росту та забезпечує довгострокові конкурентні переваги. Для цього створені відповідні правові засади. За багато років історії впровадження інноваційної діяльності в процес виробництва сільськогосподарської продукції, затверджена велика кількість нормативних актів, законів, зокрема, інноваційне національне законодавство включає норми Конституції України, Господарського кодексу [14], Закону України «Про інноваційну діяльність» [15], Закону України «Про пріоритетні напрямки розвитку інноваційної діяльності в Україні» [16], Закону України «Про наукову і науково технічну діяльність» [17] тощо. Проте, маючи доволі потужну нормативно-правову базу, Україна досі відповідним чином не забезпечує розвиток інноваційної системи агропромислового комплексу, як самостійного об'єкта державної політики, у великій кількості статей немає єдиного, конкретного плану, пропозицій щодо дій, змін, які могли б покращити ситуацію.

Згідно «Стратегії розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року» основними цілями розвитку аграрного сектору є [18]:

- гарантування продовольчої безпеки держави;
- забезпечення прогнозованості розвитку та довгострокової стійкості аграрного сектору на основі його багатоукладності;
- сприяння розвитку сільських поселень та формування середнього класу на селі через забезпечення зайнятості сільського населення та підвищення його доходів;
- покращення інвестиційної привабливості галузей аграрного сектору та фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств;
- підвищення рівня конкурентоспроможності продукції, ефективності галузей, стабільності ринків;
- розширення участі України у забезпеченні світового ринку продукцією сільського

господарства та продовольством;

- раціональне використання сільськогосподарських земель та зменшення техногенного навантаження аграрного сектору на довкілля.

Беручи за основу історію розвитку сільського господарства, можна стверджувати, що інноваційний розвиток аграрної економіки забезпечує відповідна інноваційна політика, яка здійснюється через інноваційний розвиток діяльності сільськогосподарських підприємств.

Висновки і перспективи.

Виконавши дослідження, в підсумку можна зазначити, що інноваційна та науково-технічна діяльність в усіх сферах агропромислового комплексу є складною та багатогранною. Інноваційна діяльність на підприємствах аграрного сектору формується завдяки впливу національної інноваційної системи. Проте впровадження інноваційних технологій та перехід агроформувань на інноваційну модель розвитку є серйозним завданням для будь-якого підприємства та перспективним напрямком, що створює сприятливе середовище для управління сталим конкурентоспроможним розвитком реформованого аграрного сектора, трудовими, природними, матеріально-технічними та фінансовими ресурсами.

Також вагомим фактором для ефективного управління інноваційною діяльністю є врахування наявності інноваційного потенціалу та системності процесу. Реалізація, навіть частково, технологій, що стосуються інноваційної діяльності в Україні, сприятиме значному підвищенню рівню інноваційної активності підприємств. Цьому може сприяти держава. Вона повинна надавати фінансову допомогу у вигляді позик, кредитів, проводити кредитну та амортизаційну політику для отримання підприємствами прибутку та забезпечення відповідного рівня розвитку.

Посилення інноваційної активності сільгоспвиробників можливе передусім за покращення їх загального фінансового стану, на що мають бути спрямовані першочергові заходи державної аграрної політики. Держава може забезпечити активізацію інноваційної діяльності в галузі також за умов: створення і підтримання об'єднань малих господарств і сімейних фермерів (зокрема кооперативів) як засобу розширення можливостей інвестування таких виробників, просування у їх середовищі науково-технічних інновацій; активізації діяльності державних академічних і галузевих науково-дослідних інститутів щодо співпраці з аграрними підприємствами та покращення поінформованості аграріїв у сфері поширення інновацій.

Список використаних джерел

1. Буряк А. В. Інноваційний потенціал аграрного сектору економіки. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес.* 2014. Вип. 200(1). С. 56-64.
2. Вишнівська Б. В. Оцінка залежності конкурентоспроможності підприємств від інноваційної діяльності. *Економіка АПК.* 2017. № 8. С. 33–37.
3. Гнаткович О. Д. Активізація інновацій у сільське господарство України. *Ефективна економіка.* 2009. URL: www.economy.nauka.com.ua. (дата звернення: 28.11.2018).
4. Гребіннікова А. А. Розвиток сільського господарства на інноваційній основі. *Ефективна економіка.* 2016. № 12. С. 23-29.
5. Спіфанова І. Ю., Гладких Д. О. Інноваційний потенціал підприємства: сутність, складові та фактори впливу. *Економіка і суспільство.* 2018. Вип. 14. С. 354-360.
6. Ільїн В.Ю. Модель інноваційного розвитку аграрних підприємств в умовах глобалізації. *Інноваційна економіка АПК.* 2014. № 1. С. 4-8.
7. Касич А. О., Налісна М. В. Роль інновацій у розвитку сільського господарства: зарубіжний досвід. *Інноваційна економіка.* 2017. № 11/12. С. 27-31.
8. Ревенко М. В. Удосконалення державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки. *Економіка України.* 2011. № 12. С. 51–55.
9. Замрига А. В. Інноваційна діяльність, як фактор конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору. *Європейські перспективи.* 2014. № 3. С. 41-44.

10. Янковська О. І. Особливості інновацій в сільському господарстві. *Економіка. Управління. Інновації*. 2010. № 2. С. 35-40.
11. Саранчук Г. М. Інноваційний розвиток сільського господарства як основа підвищення його конкурентоспроможності. *Інноваційна економіка*. 2010. № 1. С. 26-32.
12. Зоргач А.М. Ефективність застосування інноваційних проектів в аграрних підприємствах. URL: http://www.confcontact.com/2008dec/5_zorgach.htm. (дата звернення: 15.11.2018).
13. Глобальний індекс конкурентоспроможності України. URL: <http://edclub.com.ua/tegy/index-globalnoyikonkurentospromozhnosti>. (дата звернення: 15.11.2018).
14. Господарський кодекс України : станом на 12.12.2008 р. №436-IV. URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15 (дата звернення: 20.08.2018).
15. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 року №40-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>. (дата звернення: 28.08.2018).
16. Закон України «Про пріоритетні напрямки розвитку інноваційної діяльності в Україні» від 8 вересня 2011 року №3715-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>. (дата звернення: 18.11.2018).
17. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 року №848-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19>. (дата звернення: 20.08.2018).
18. Міністерство аграрної політики України. Офіційний сайт. URL: <http://www.minagro.gov.ua>. (дата звернення: 08.11.2018).

Статтю отримано: 12.09.2018 / Рецензування 15.10.2018 / Прийнято до друку: 21.12.2018

Olena Ilina

Ph.D. (in Economics), Associate Professor

Department of Management

State Higher Educational Institution "Kyiv National Economic University named after V. Hetman"

Kyiv, Ukraine

E-mail: elena.ilina060254@gmail.com

Vladislav Ilin

Postgraduate Student

Department of Management

Lugansk National University named after. T. Shevchenko

Starobilsk, Ukraine

E-mail: villin2015@gmail.com

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ACTIVITIES AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract

Increasing the competitiveness of the national economy is impossible without the development of innovation support for agrarian enterprises, the activation of innovation activities in all spheres of life, which should provide positive structural changes in the economy, to remove its technological lag from leading countries of the world and to give impetus to stable economic development. This creates the need for the transition of the economy to an innovative model of operation and development.

The article deals with the essence of innovation and innovation process. It is determined that the development of Ukrainian agriculture should be carried out on an innovative basis. The basic problems of development of innovation activity, which slow down development, and the process of introduction of innovations in the field of agriculture are determined. It is proved that innovation and scientific and technical activities in all spheres of the agro-industrial complex are complex and multifaceted; taking into account the peculiarities of the innovation activity of the agroindustrial complex, will increase the efficiency of its activities, develop new varieties, breeds and species of animals, ensure the stability of the extended reproduction of agro-industrial production, etc. The main causes and factors of slowing down of innovation development and agro-industrial complex are singled out and systematized. Increasing the innovative activity of agricultural producers is possible, first of all, for improving their overall financial situation, which should be directed to the priority measures of the state agricultural policy. The state can provide activation of innovation activity in the industry also under the following

conditions: creation and support of associations of small farms and family farmers (in particular cooperatives) as a means of expanding the possibilities of investing such producers, promoting their scientific and technical innovations in their environment; activating the activity of state academic and branch research institutes in cooperation with agrarian enterprises and raising the awareness of agrarians in the field of innovation promotion.

Keywords : agricultural enterprises, innovation, innovation processes, innovation activity, competitiveness.

References

1. Buriak, A.V. (2014). Innovatsiyni potentsial aharnoho sektoru ekonomiky [Innovative potential of the agrarian sector of the economy]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seriya : Ekonomika, ahraryi menedzhment, biznes* [Scientific herald of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine. Series: Economics, Agrarian Management, Business], 200(1), 56-64. [in Ukrainian]
2. Vyshnivska, B.V. (2017). Otsinka zalezhnosti konkurentospromozhnosti pidpriemstv vid innovatsiinoi diialnosti [Assessment of the dependence of enterprises competitiveness on innovation activities]. *Ekonomika APK*. [Economics of APC], 8, 33–37. [in Ukrainian]
3. Hnatkovich, O.D. (2009). Aktyvizatsiia innovatsii u silske hospodarstvo Ukrainy. *Efektivna ekonomika*. Retrieved from: www.economy.nayka.com.ua [in Ukrainian]
4. Hrebinnikova, A.A. (2016). Rozvytok silskoho hospodarstva na innovatsiyni osnovi [Development of agriculture on an innovative basis]. *Efektivna ekonomika* [Effective economy], 12, 23-29. [in Ukrainian]
5. Yepifanova, I.Yu., & Hladkykh, D.O. (2018). Innovatsiyni potentsial pidpriemstva: sutnist, skladovi ta faktory vplyvu [Innovative potential of the enterprise: the essence, components and factors of influence]. *Ekonomika i suspilstvo* [Economics and Society], 14, 354-360. [in Ukrainian]
6. Ilin, V.Yu. (2014). Model innovatsiynoho rozvytku ahrarykh pidpriemstv v umovakh hlobalizatsii [Model of innovative development of agrarian enterprises in the conditions of globalization]. *Innovatsiina ekonomika APK* [Innovative economy of agroindustrial complex], 1, 4-8. [in Ukrainian]
7. Kasych, A.O., & Nalisna, M.V. (2017). Rol innovatsii u rozvytku silskoho hospodarstva: zarubizhnyi dosvid [The role of innovation in agricultural development: foreign experience]. *Innovatsiina ekonomika* [Innovative economy], 11/12, 27-31. [in Ukrainian]
8. Revenko, M.V. (2011). Udoshkonalennia derzhavnoho rehuliuвання rozvytku aharnoho sektoru ekonomiky [Improvement of state regulation of the agrarian sector of the economy]. *Ekonomika Ukrainy* [Economy of Ukraine], 12, 51-55. [in Ukrainian]
9. Zamryha, A.V. (2014). Innovatsiina diialnist, yak faktor konkurentospromozhnosti pidpriemstv aharnoho sektoru [Innovative activity as a factor of competitiveness of enterprises in the agrarian sector]. *Yevropeiskii perspektyvy* [European perspectives], 3, 41-44. [in Ukrainian]
10. Yankovska, O.I. (2010). Osoblyvosti innovatsii v silskomu hospodarstvi [Features of innovation in agriculture]. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii* [Economy. Management. Innovations], 2, 35-40. [in Ukrainian]
11. Saranchuk, H.M. (2010). Innovatsiyni rozvytok silskoho hospodarstva yak osnova pidvyshchennia yoho konkurentospromozhnosti [Innovative development of agriculture as a basis for increasing its competitiveness]. *Innovatsiina ekonomika* [Innovative economy], 1, 26-32. [in Ukrainian]
12. Zorhach, A.M. Efektyvnist zastosuvannia innovatsiinykh proektiv v ahrarykh pidpriemstvakh. www.confcontact.com. Retrieved from http://www.confcontact.com/2008dec/5_zorgach.htm. [in Ukrainian]
13. Hlobalnyi indeks konkurentospromozhnosti Ukrainy. Retrieved from <http://edclub.com.ua/tegy/indeks-globalnoyikonkurentospromozhnosti>. [in Ukrainian]
14. Hospodarskyi kodeks Ukrainy. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> [in Ukrainian]
15. Zakon Ukrainy «Pro innovatsiynu diialnist». Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>. [in Ukrainian]
16. Zakon Ukrainy «Pro priorytetni napriamky rozvytku innovatsiinoi diialnosti v Ukraini». Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>. [in Ukrainian]
17. Zakon Ukrainy «Pro naukovu i nauково-tekhnichnu diialnist». Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19>. [in Ukrainian]
18. Ministerstvo ahraryoi polityky Ukrainy. Retrieved from <http://www.minagro.gov.ua>. [in Ukrainian]

Received: 09.12.2018 / Review 10.15.2018 / Accepted 12.21.2018

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІ
ВІДНОСИНИ

FINANCIAL AND CREDIT
RELATIONS

УДК 336.02
JEL Classification H30

Луцик Анатолій

к.е.н., доцент кафедри податків та фіскальної політики
Тернопільський національний економічний університет
м. Тернопіль, Україна

E-mail: anatoliy.lutsyk@gmail.com

ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА СТАЛОГО СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Анотація

Постійні кризові явища, характерні для економіки України, погіршення соціального становища в країні не дозволяє стверджувати про раціональність рішень щодо фіскальної політики. Водночас, обрана концепція сталого суспільного розвитку повинна бути ключовою ціллю у майбутній фіскальній політиці.

Дослідження здійснено з використанням емпіричних методів, узагальнення та наукового абстрагування при дослідженні взаємозв'язку фіскальної політики і сталого розвитку.

Проведено аналіз наукових підходів до розуміння сталого суспільного розвитку в національних умовах. Встановлено, що найбільший вплив на забезпечення сталого суспільного розвитку здійснює держава через ефективне проведення фіскальної політики. При реалізації фіскальної політики слід визначати стратегічні цілі та розробляти довгострокові стратегії використання інструментів фіскальної політики для формування суспільства сталого розвитку.

Отримані результати дослідження є підґрунтям для вдосконалення фіскальної політики, шляхом коригування владних рішень щодо оподаткування, державних видатків та запозичень. Подальші дослідження в аналізованій сфері слід зосередити на коригуванні державної політики щодо використання податків, видатків та запозичень у напрямку забезпечення реалізації цілей сталого суспільного розвитку. Зменшення податкового тягара слід здійснювати у спосіб, який би сприяв розвитку середнього бізнесу, і як наслідок, це призведе до збільшення зайнятості. Державні видатки і запозичення слід використовувати на технології і виробництва, які б забезпечували збереження чи відновлення природних ресурсів, та сприяли б пожевавленню економічної активності в Україні.

Ключові слова: фіскальна політика, інструменти фіскальної політики, стимулююча та стримуюча фіскальна політика, сталий суспільний розвиток.

Вступ.

Функціонування кожної держави світу зводиться до державного управління, спрямованого на вирішення усіх суспільних проблем та забезпечення її розвитку. Історичні факти свідчать про циклічність розвитку економік. З певною періодичністю в економіках країн світу повторюються «спади» та «піднесення». Нажаль, під час таких «депресій» та «спадів» не тільки не забезпечується розвиток і досягнення визначених цілей, а й навпаки – відбувається загальне погіршення ситуації в країні. Фіскальна політика та її інструменти слугують основним і найдієвішим способом державного впливу, який здатен змінити спад на розвиток в країні, створивши передумови для покращення

життя та гармонізації інтересів суб'єктів відносин в країні.

В процесі еволюції інституту державотворення змінювались пріоритети і цілі функціонування держав. Характерні для більшості країн цілі і завдання розвитку були сформовані лише наприкінці ХХ століття. Так у 1992 р. на Конференції Організації Об'єднаних Націй, у якій брали участь глави та представники урядів 178 країн світу, було задекларовано загальну мету людства – сталий суспільний розвиток. Концепція сталого суспільного розвитку ґрунтується на задоволенні сучасних потреб людства, при збереженні можливостей задоволення потреб майбутніми поколіннями. Факт погодження і декларування вказаної концепції на Конференції ООН представниками стількох країн світу свідчить про важливість даної концепції при формуванні власної державної політики.

Слід зазначити, що уряди розвинутих країн світу ще до декларування вказаної концепції провадили власну фіскальну політику, спрямовану на досягнення окремих складових сталого розвитку – економічний та соціальний розвиток. Особливої актуальності набувають дослідження взаємозв'язку рішень, які приймаються при проведенні фіскальної політики, та ефекту від її реалізації в контексті забезпечення сталого суспільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженню сталого суспільного розвитку та його складових з урахуванням національних особливостей приділили увагу: О. Амоша, Є. Борщук, І. Брижань, Л. Гладченко, В. Гребенніков, М. Деркач, Н. Кабусь, О. Кириленко, І. Корчак, Т. Кравченко, О. Кубатко, В. Куриляк, В. Куценко, Л. Орешняк, Н. Палапа, Є. Савельєва, О. Тулай, В. Поліщук, М. Хвесик та ін.[1-18].

Незважаючи на розкриття багатьох аспектів сталого суспільного розвитку, малодослідженими залишаються особливості використання фіскальної політики в досягненні сталого суспільного розвитку. Вважаємо, що особливо актуальним є для України пошук способів досягнення сталого суспільного розвитку з використанням інструментів фіскальної політики.

Мета.

Метою формування статті є теоретичне обґрунтування використання фіскальної політики та її інструментів в досягненні цілей сталого суспільного розвитку.

Методологія дослідження.

В процесі дослідження використані методи загальнонаукових та емпіричних прийомів економічної науки, що ґрунтуються на системному підході, зокрема: методи наукового пізнання: діалектичний і логічний, аналізу та синтезу, узагальнення, графічного, наукового абстрагування – при розробленні пропозицій щодо підвищення ефективності використання інструментів фіскальної політики для забезпечення сталого суспільного розвитку.

Результати. Державне регулювання економіки є необхідним атрибутом сучасної ринкової економіки. Емпірично доведено неспроможність ринку до ефективного саморегулювання. Фіскальна політика, яка ґрунтується на здійсненні державного впливу на основі наявних державних фінансових ресурсів, як і будь-яке державне втручання, має власні цілі. Логічно, що забезпечення сталого суспільного розвитку може і повинно бути однією із найважливіших та пріоритетних цілей фіскальної політики.

Важливим є обґрунтування сутності концепції сталого суспільного розвитку з позиції національних реалій та особливостей. О. Тулай зазначає, що основним завданням концепції сталого суспільного розвитку є необхідність задоволення найважливіших життєвих потреб людей та надання їм рівних можливостей щодо задоволення своїх прагнень до кращого життя [17, с. 157].

Л. Орешняк зазначає, що сталий розвиток – це розвиток, який супроводжується появою якісних і кількісних зрушень в економіці, що сприяють одночасному зменшенню техногенного навантаження на навколишнє природне середовище та збільшенню рівня добробуту як окремо

взятого індивіда, так і всього суспільства загалом [13, с. 6–7].

Є. Борщук пояснює концепцію сталого розвитку як спроможність людини використовувати природу, не руйнуючи при цьому усталених взаємозв'язків компонентів природного середовища. Людина, на основі саморозвитку і самоорганізації, здатна не лише забезпечувати свою життєдіяльність, а й постійно накопичувати інформацію про природне і соціальне середовище, що дає змогу суспільству успішно розв'язувати проблеми, які постійно виникають у процесі соціальної еволюції [14, с. 20–21].

Погоджуємося з думкою І. Брижань, яка характеризує теорію сталого розвитку як альтернативу парадигмі економічного зростання, яка ігнорує екологічну небезпеку [3, с. 130]. Враховуючи світові тенденції щодо погіршення навколишнього природного середовища, уряд кожної країни повинен нести відповідальність за захист навколишнього природного середовища.

Доречним з огляду на сучасну децентралізацію владних повноважень, а також на реалізацію фіскальної політики в аспекті територіального розвитку є позиція щодо забезпечення сталого розвитку в регіональному вимірі. Зокрема, В. Поліщук розуміє такий розвиток як процес постійного перетворення якісних та кількісних характеристик регіональної соціо-, еколо- та економічної системи, спрямований на досягнення динамічної рівноваги між суспільством, економікою та довкіллям, що забезпечує при цьому добробут нинішніх та майбутніх поколінь [15, с. 18].

В. Куценко при розгляді концепції сталого суспільного розвитку виділяє притаманні критерії забезпечення сталого розвитку:

- забезпечення мінімальних витрат під час досягнення результатів діяльності;
- здатність зберігати на достатньому рівні основні показники ефективності в разі зміни завдань;
- досягнення цілей окремих галузей, економіки загалом у разі зміни параметрів діяльності (результативності);
- забезпечення оптимального управління кінцевими результатами діяльності. [2, с. 20–21].

Вважаємо, що при формуванні критеріїв щодо сталого суспільного розвитку загалом, необхідно враховувати критерії забезпечення поліпшення соціального становища в країні та збереження умов для нормальної життєдіяльності майбутніх поколінь.

Досліджуючи ідеї сталого розвитку, І. Корчак зазначає, що вони виникають як альтернатива недостатньо організованому і керованому суспільному розвитку в усіх сферах людської життєдіяльності. Ця позиція якраз і підтверджує часту неефективність фіскальних рішень через відсутність стратегії розвитку країни, або її невдалий вибір [9, с. 214]. В результаті будь-які рішення щодо фіскального стимулювання не приносять належної ефективності. Розглянувши цілі сталого суспільного розвитку, можемо зрозуміти, що при їх досягненні вдасться забезпечити поліпшення усіх сфер життєдіяльності людини.

Фіскальна політика на відміну від інших політик може проводитись лише державою шляхом використання своїх владних повноважень. При цьому важливим є правильне визначення цілей фіскальної політики. Основним інструментами фіскальної політики в більшості країн світу виступають податки, видатки, трансферти та боргові фінанси. При використанні цих інструментів залежно від мети та цілей, які визначені як пріоритетні, можливе їх різне поєднання.

Серед усіх можливих варіацій цілей фіскальної політики, важливо виділити найбільш пріоритетну, при досягненні якої вирішувались би інші менш важливі або похідні від неї завдання. Логічно, що забезпечення сталого суспільного розвитку може і повинно бути однією із найважливіших та пріоритетних цілей фіскальної політики.

Виходячи із концепції сталого розвитку її складовими є економічна, соціальна та екологічна складова [19], що, на нашу думку, узгоджується з цілями ефективної для кожної країни фіскальної політики. Україна є учасником світових процесів, входить до Організації Об'єднаних Націй та інших міжнародних організацій і бере участь у вирішенні світових проблем. Але навіть без визнання ООН стратегії суспільного розвитку пріоритетною у розвитку людству, очевидно, що концепція і базисні

складові сталого розвитку мають бути пріоритетом для України.

Використання інструментів фінансової політики у досягненні цілей сталого розвитку має свої специфічні властивості. Якщо аналізувати можливості застосування податкового інструментарію фінансової політики, то максимальний ефект при стимулюючій фінансовій політиці буде досягатись, коли податкові преференції надаватимуться на економічні а не соціальні цілі та спрямовуватимуться в інноваційні сфери (рис. 1).

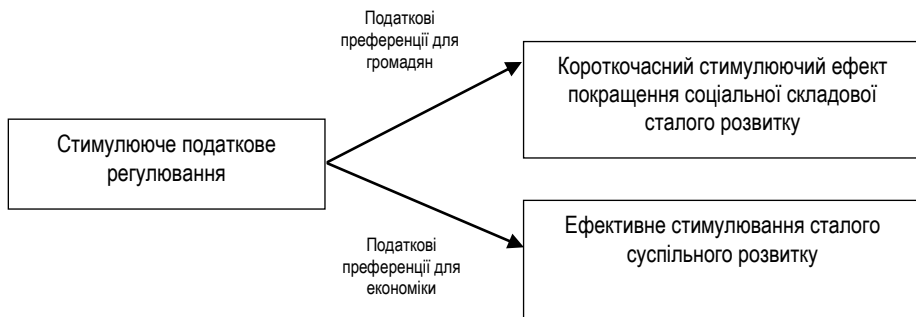

Рис. 1. Вплив податкового інструментарію фінансової політики на сталий суспільний розвиток*

**Джерело: побудовано автором самостійно.*

Результативність використання видаткового регулювання фінансової політики теж залежить від структури та напрямів витрачання державних коштів. Якщо в бюджеті країни домінують поточні видатки і не спостерігається тенденція до збільшення видатків розвитку (капітальних, інвестиційних видатків), то позитивного ефекту впливу фінансової політики на сталий суспільний розвиток досягти буде складніше (рис. 2).

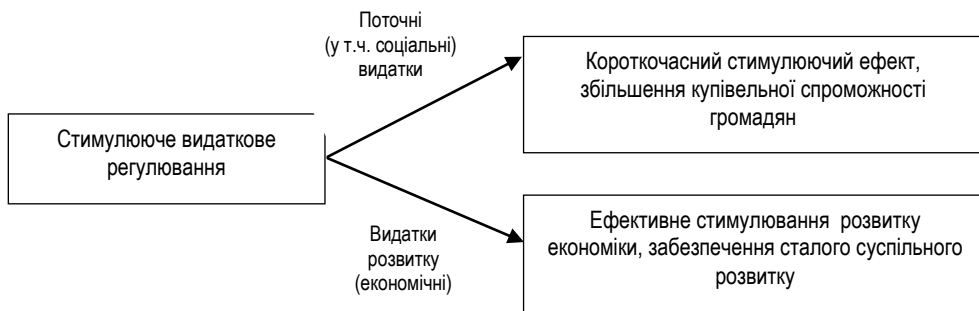

Рис. 2. Вплив видаткового інструментарію фінансової політики на сталий суспільний розвиток*

**Джерело: побудовано автором самостійно.*

В останні 5 років Україна суттєво збільшила власні боргові зобов'язання. У фінансовій практиці зарубіжних країн такі дії поширені при здійсненні фінансової політики. Якщо в перші роки незалежності Україна не використовувала борговий інструментарій фінансової політики, то вже в XXI столітті, запозиченні кошти часто використовуються урядом для фінансування державних видатків. Слід зазначити, що навіть розвинуті країни часто вдаються до використання даного

інструменту фінансової політики. Але ключовим імперативом використання запозичених коштів має бути їх використання на розвиток економіки (рис. 3).

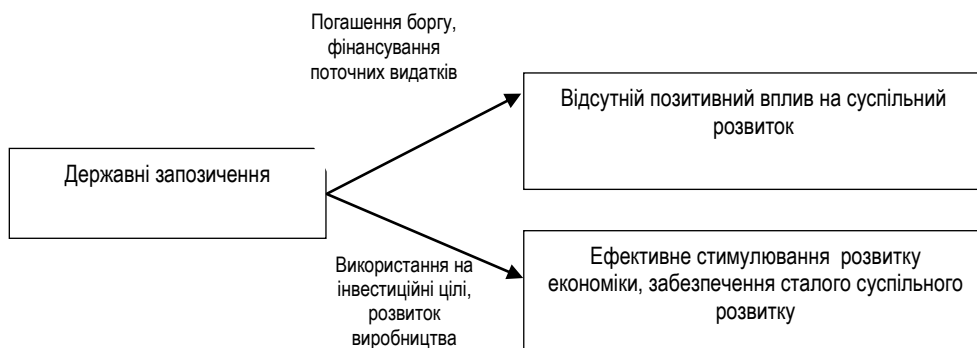

Рис. 3. Вплив боргових фінансів на сталий суспільний розвиток

**Джерело: побудовано автором самостійно.*

У випадку, коли позичені кошти використовуються лише на погашення попередньо взятих запозичень, на фінансування невикористаної сфери економіки, країна ризикує зіткнутись із суттєвим погіршенням соціально-економічного становища, депресією чи навіть «дефолтом». Лише в одному випадку знову позичені кошти будуть приносити користь і, можливо, сприятимуть сталому суспільному розвитку – коли вони використовуватимуться для стимулювання економіки, розвитку інноваційних галузей, створення нових робочих місць.

У випадку, коли спостерігається економічне зростання, фінансова політика для контролю за інфляцією повинна носити характер стримуючої. В такий період досягаються сталі темпи суспільного росту і завданням фінансової політики є збереження такого росту. Саме тому фінансове регулювання повинне набувати стримуючого характеру. У цьому випадку доцільним є скорочення державних видатків, певне підвищення рівня оподаткування та скорочення державних запозичень. Непрямі податки на мікрорівні здатні стимулювати виробництво конкурентоспроможної продукції. На макrorівні забезпечити податкові надходження доцільно за рахунок розширення сфери дії непрямой і звуження сфери дії прямої форм оподаткування.

Зважаючи на мету сталого суспільного розвитку, інструментарій фінансової політики в Україні слід використовувати у напрямку максимального сприяння розвитку національного виробництва різних рівнів та забезпечувати при цьому збереження навколишнього природного середовища.

Нехтування екологічною проблематикою призводить до появи і розвитку епідеміологічних криз і в підсумку негативно впливає на соціальне становище в країні. Важливо боргові фінанси використовувати виключно для вирішення економічних питань. Податкове регулювання має націлюватись на стимулювання пріоритетних для усього світу галузей, які в майбутньому приносили б доходи від збуту української продукції на світовому ринку. Потрібно також виключити можливість розпорошення фінансових ресурсів держави через надання невикористаних для розвитку економіки пільг. При усьй важливості, потреби гарантування державою соціальних виплат, резерви отримані від росту економіки чи запозичень слід інвестувати в розвиток тієї ж економіки.

Фінансове стимулювання економічного виробництва мультиплікативно вплине на суспільний розвиток. Іншим словами, наслідком поживлення власного виробництва буде покращення соціальних стандартів за рахунок більшої фінансової платоспроможності українського бізнесу. Державі в такій ситуації потрібно буде лише слідкувати за захистом прав громадян країни.

Висновки і перспективи.

Підсумовуючи, можна відзначити, що сталий суспільний розвиток, який був визнаний ООН пріоритетом XXI століття, сьогодні реалізовується економічно розвинутими країнами. Більшості країн, що розвиваються, не вдається будувати свій розвиток на базисних складових сталого розвитку. Варто відзначити, що Україні складно досягнути результатів високорозвинутих країн з допомогою раціонального застосування інструментів фінансової політики.

Основні макроекономічні показники країни свідчать про низьку ефективність фінансової політики в Україні. Уряди, які приймають фінансові рішення, при здійсненні невдалих реформ часто такі невдачі пояснюють значними борговими зобов'язаннями та виплатами, валютними коливаннями, політичною нестабільністю, військовим протистоянням. Але кожне невдале рішення при реалізації фінансової політики ще більше зменшує довіру і надію населення України. За таких обставин потрібними є ті реформи, результати проведення яких в найкоротший час зможуть відчувати громадяни України. Необхідним є впровадження таких заходів фінансової політики, які б комплексно вирішували соціальні, економічні та екологічні проблеми і диспропорції та сприяли б сталому суспільному розвитку.

Використання податкових, видаткових та боргових інструментів фінансової політики має бути збалансованим, оскільки борговий тягар призводить до посилення навантаження на платників податків та пригнічення їхньої ділової активності, що знижує дієвість фінансової політики в контексті забезпечення сталого суспільного розвитку. При цьому має бути забезпечено ефективне використання запозичених ресурсів.

Подальші дослідження в аналізованій сфері слід зосередити на коригуванні державної політики щодо використання податків, видатків та запозичень у напрямку забезпечення реалізації цілей сталого суспільного розвитку. Зменшення податкового тягара слід здійснювати у спосіб, який би сприяв розвитку середнього бізнесу, і як наслідок, це призведе до збільшення зайнятості. Державні видатки і запозичення слід використовувати на технології і виробництва, які б забезпечували збереження чи відновлення природних ресурсів та сприяли б поживленню економічної активності в Україні.

Список використаних джерел

1. Амоша О.І. Соціальна відповідальність держави за стан людського та сталого розвитку в контексті модернізації рекреаційної сфери України та її регіонів. *Вісник ДІТБ*. 2013. № 17. С. 10–15.
2. Борщук Є.М. Теоретико-методологічні основи системного аналізу сталого розвитку еколого-економічних систем: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08. 00. 06 / Нац. лісотехн. ун-т України. Львів, 2009. 36 с.
3. Брижань І.А. Умови та чинники переходу України до моделі сталого розвитку. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2013. № 1. С. 128–133.
4. Гладченко Л.П. Фінансові інструменти впливу уряду на сталий розвиток суспільства. *Економіка: теорія та практика*. 2013. № 2. С. 54–60.
5. Гребенніков В.О. Суспільство, економіка, інфокомунікації та сталий розвиток України. *Економіка розвитку*. 2015. № 4. С. 40–51.
6. Деркач М.І. Становлення парадигми фінансової децентралізації державного управління у контексті забезпечення сталого розвитку України: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08. 00. 03 / Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. Дніпропетровськ, 2011. 32 с.
7. Кабусь Н.Д. Роль соціальної групи в реалізації стратегії сталого розвитку суспільства. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Серія: Педагогіка*. 2014. Т. 246, Вип. 234. С. 124–128
8. Кириленко О.П., Тулай О.І. Соціальне страхування як інститут сталого людського розвитку. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2015. Вип. 11(2). С. 10–17.
9. Корчак І. Архетипова складова сталого розвитку суспільства. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. Спец. вип. С. 210–215.
10. Кравченко Т.А. Запровадження системи індикаторів суспільного прогресу в контексті державної політики, спрямованої на реалізацію пріоритетів сталого розвитку України. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Державне управління*. 2014. №2. С. 69–75.

11. Кубатко О. В. Еколого-економічні механізми забезпечення сталого розвитку на рівні регіонів: автореф. дис. канд. екон. наук: 08. 00. 06 / Сум. держ. ун-т. Суми, 2010. 21 с.
12. Куценко В.І. Стратегія сталого розвитку крізь призму соціогуманітарної сфери. *Вісник Національної академії наук України*. 2012. № 1. С. 79–88.
13. Орешняк В.Л. Структурні зрушення в сучасній економіці при переході до сталого розвитку: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.01 / Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. економ. ун-т ім. Вадима Гетьмана». Київ, 2013. 18 с.
14. Палапа Н.В. Впровадження концепції сталого розвитку в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23. 3. С. 263–268.
15. Поліщук В.Г. Стимулювання сталого розвитку регіону: автореф. дис. канд. екон. наук: 08. 00. 05 / Луц. нац. техн. ун-т. Луцьк, 2010. 24 с.
16. Савельєв Є., Куриляк В. Реформування української економіки: невідкладність і пріоритетність. *Журнал європейської економіки*. 2014. Том 13. № 4. С. 387–400.
17. Тулай О., Гумовська І. Сталий людський розвиток: генезис та сучасне бачення в контексті фінансової науки. *Журнал європейської економіки*. 2015. Т. 14, № 2. С. 149-165.
18. Хвесик М. Бистряков І. Парадигмальний погляд на концепт сталого розвитку України. *Економіка України*. 2012. № 6. С. 4–12.
19. Purvis, B., Mao, Y. and Robinson, D. (2018) Three pillars of sustainability: in search of conceptual origins. *Sustainability Science*. URL: http://eprints.whiterose.ac.uk/136715/7/Purvis2018_Article_ThreePillarsOfSustainabilityIn.pdf. (дата звернення: 26.10.2018).

Статтю отримано: 28.10.2018 / Рецензування 03.12.2018 / Прийнято до друку: 21.12.2018

Anatolii Lutsyk

Ph.D. (in Economics), Associate Professor
Department of Taxes and Fiscal Policy
Ternopil National Economic University
Ternopil, Ukraine
E-mail: anatoliy.lutsyk@gmail.com

THE DIALECTICS OF THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN FISCAL POLICY AND SUSTAINABLE SOCIAL DEVELOPMENT

Abstract

Permanent crisis phenomena characteristic for Ukraine's economy, worsening of the social situation in the country do not allow to argue about the rationality of decisions regarding fiscal policy. At the same time, the chosen concept of sustainable social development should be a key objective in future fiscal policy.

The research is carried out using empirical methods, generalization and scientific abstraction in the study of the relationship between fiscal policy and sustainable development.

The analysis of scientific approaches to the understanding of sustainable social development in national conditions is conducted. It is established that the state exercises the greatest influence on ensuring sustainable social development through effective fiscal policy implementation. It is necessary to identify strategic goals and develop long-term strategies for using fiscal policy tools to shape a society of sustainable development when implementing fiscal policy.

The obtained results of the study are the basis for fiscal policy improvement by adjusting power decisions on taxation, public expenditures and borrowing. Further research in the analyzed area should focus on adjusting the state policy on the use of taxes, expenditures and borrowings in the direction of ensuring the realization of the goals of sustainable social development. Reducing the tax burden should be done in a way that would promote the development of medium-sized businesses, and as a result, it will increase employment. Government spending and borrowing should be used on technology and production that would ensure the conservation or restoration of natural resources, and would facilitate the revitalization of economic activity in Ukraine.

Keywords: fiscal policy, fiscal policy instruments, stimulating and restraining fiscal policy, sustainable social development.

References

1. Amosha, O.I. (2013). Sotsialna vidpovidalnist derzhavy za stan liudskoho ta staloho rozvytku v konteksti modernizatsii rekreatsiinoi sfery Ukrainy ta yii rehioniv [Social responsibility of the state for the state of human and sustainable development in the context of modernization of the recreational sphere of Ukraine and its regions]. *Visnyk DITB [Bulletin DITB]*, 17, 10–15. [in Ukrainian]
2. Borshchuk, Ye.M. (2009). *Teoretyko-metodolohichni osnovy systemnoho analizu staloho rozvytku ekoloho-ekonomichnykh system (Unpublished doctoral dissertation)*. National Forestry University of Ukraine, Lviv. [in Ukrainian]
3. Bryzhan, I.A. (2013). Umovy ta chynnyky perekhodu Ukrainy do modeli staloho rozvytku [Conditions and factors of transition of Ukraine to the model of sustainable development]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii [Bulletin of the Poltava State Agrarian Academy]*, 1, 128-133. [in Ukrainian]
4. Hladchenko, L.P. (2013). Finansovi instrumenty vplyvu uriadu na stalyy rozvytok suspilstva [Financial instruments of government influence on sustainable development of society]. *Ekonomika: teoriia ta praktyka [Economics: theory and practice]*, 2, 54–60. [in Ukrainian]
5. Hrebennikov, V.O. (2015). Suspilstvo, ekonomika, infokomunikatsii ta stalyy rozvytok Ukrainy [Society, economy, infocommunication and sustainable development of Ukraine]. *Ekonomika rozvytku [Development Economics]*, 4, 40-51. [in Ukrainian]
6. Derkach, M.I. (2011). *Stanovlennia paradyhmy fiskalnoi detsentralizatsii derzhavnoho upravlinnia u konteksti zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy (Unpublished doctoral dissertation)*. Oles Honchar Dnipropetrovsk national university. Dnipro. [in Ukrainian]
7. Kabus, N.D. (2014). Rol sotsialnoi hrupy v realizatsii stratehii staloho rozvytku suspilstva [After the social group in implementing the strategy of sustainable development of society]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia". Seriya: Pedahohika [Scientific works The Black Sea State University named after Peter Mohyla]*, 246, 234, 124-128. [in Ukrainian]
8. Kyrylenko, O.P., & Tulai, O.I. (2015). Sotsialne strakhuvannia yak instytut staloho liudskoho rozvytku [Social insurance as an institution for sustainable human development]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu [Actual problems of the region's economy development]*, 11 (2), 10-17. [in Ukrainian]
9. Korchak, I. (2013). Arkhetypova skladova staloho rozvytku suspilstva. Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka [Archetypov is a component of sustainable development of society]. *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*. 210–215. [in Ukrainian]
10. Kravchenko, T.A. (2014). Zaprovadzhennia systemy indyikatoriv suspilnoho prohresu v konteksti derzhavnoi polityky, spriamovanoi na realizatsiiu prioritetiv staloho rozvytku Ukrainy [Introduction of a system of indicators of social progress in the context of state policy aimed at the implementation of the priorities of sustainable development of Ukraine]. *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Seriya: Derzhavne upravlinnia [Bulletin of the Academy of Customs Service of Ukraine]*, 2, 69–75. [in Ukrainian]
11. Kubatko, O.V. (2010). *Ekoloho-ekonomichni mekhanizmy zabezpechennia staloho rozvytku na rivni rehioniv (Unpublished doctoral dissertation)*. Sumy State University. Sumy. [in Ukrainian]
12. Kutsenko, V.I. (2012). Stratehiia staloho rozvytku kriz pryzmu sotsiohumanitarnoi sfery [The strategy of sustainable development through the prism of the socio-humanitarian sphere]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy [Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine]*, 1, 79–88. [in Ukrainian]
13. Oreshniak, V.L. (2013). *Strukturni zrushennia v suchasni ekonomitsi pry perekhodi do staloho rozvytku (Unpublished doctoral dissertation)*. Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman. Kyiv. [in Ukrainian]
14. Palapa, N.V. (2013). Vprovadzhennia kontseptsii staloho rozvytku v Ukraini [Implementation of the concept of sustainable development in Ukraine]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy [Scientific herald of NLTU of Ukraine]*, 23.3, 263–268. [in Ukrainian]
15. Polishchuk, V.H. (2010). *Stymuliuvannia staloho rozvytku rehionu (Unpublished doctoral dissertation)*. Lutsk national technical university. Lutsk. [in Ukrainian]
16. Saveliev, Ye., & Kuryliak, V. (2014). Reformuvannia ukraïnskoi ekonomiky: nevidkladnist i prioritetnist [Reform of the Ukrainian economy: urgency and priority]. *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky [Journal of the European Economy]*, 13, 4, 387–400. [in Ukrainian]
17. Tulai, O., & Humovska I. (2015). Stalyy liudskyi rozvytok: henezys ta suchasne bachennia v konteksti finansovoi nauky [Sustainable human development: genesis and modern vision in the context of financial science]. *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky [Journal of the European Economy]*, 14, 2, 149-165. [in Ukrainian]
18. Khvesyk, M., & Bystriakov, I. (2012). Paradyhmalnyi pohliad na kontsept staloho rozvytku Ukrainy

[Paradigmatic view on the concept of sustainable development of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy [Economy of Ukraine]*, 6, 4–12. [in Ukrainian]

19. Purvis, B., Mao, Y., & Robinson, D. (2018). Three pillars of sustainability: in search of conceptual origins. Sustainability Science. Retrieved from http://eprints.whiterose.ac.uk/136715/7/Purvis2018_Article_ThreePillarsOfSustainabilityIn.pdf.

Received: 10.28.2018 / Review 12.03.2018 / Accepted 12.21.2018

УДК 502.33 : 332.72 : 631.11
JEL Classification Q15, R52

Ступень Роман
к.е.н., доцент кафедри землеустроу
Львівський національний аграрний університет
м. Дубляни, Україна
E-mail: romomas@ukr.net

РЕГУЛЮВАННЯ РИНКОВОГО ОБІГУ ЗЕМЕЛЬНИХ АКТИВІВ В СИСТЕМІ ЗЕМЕЛЬНО-ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Анотація

В процесі ринкового обігу земельних активів в аграрному секторі економіки особлива роль належить організованій системі іпотечного кредитування. У зв'язку з цим, після відміни мораторію на відчуження земель сільськогосподарського призначення, інститут земельної іпотеки має зайняти одне з центральних місць в системі фінансування аграрного сектора. Це підвищує значущість розвитку теоретико-методичних засад формування ефективної системи земельно-іпотечного кредитування та регулювання ринкового обігу земельних активів в сільському господарстві.

Гіпотезою дослідження є припущення про взаємну детермінованість економічних процесів, що реалізується в синтезі аналітичних здобутків різних напрямів економічних досліджень. На цій основі застосовані методи та підходи класичної економічної теорії, теорії земельної ренти, теорії цінності та споживчої поведінки щодо ринкового обігу земельних активів через механізм іпотеки, зокрема системний підхід, метод аналізу та синтезу, розрахунково-конструктивний та експериментальний методи.

Досліджені теоретико-методичні засади та обґрунтовано напрями регулювання ринкового обігу земельних активів в системі земельно-іпотечного кредитування сільського господарства. Охарактеризовано сучасний стан та тенденції розвитку земельно-іпотечного кредитування сільськогосподарських товаровиробників. Обґрунтовано структурно-логічну схему функціонування системи земельно-іпотечного кредитування в сільському господарстві, що передбачає наявність тісних зв'язків і взаємодій між її елементами, що функціонують в різних сферах економіки. Запропонована модель функціонування системи земельно-іпотечного кредитування сільського господарства, особливістю якої є створення державного земельно-іпотечного агентства як спеціалізованого інституту з рефінансування кредитів.

Реалізація обґрунтованих пропозицій та рекомендацій дасть змогу створити необхідні умови для підвищення ефективності функціонування системи земельно-іпотечного кредитування сільського господарства, що, своєю чергою, сприятиме розширенню доступу всіх сільськогосподарських товаровиробників до кредитних ресурсів на основі регулювання ринкового обігу земельних активів.

Ключові слова: регулювання, ринковий обіг, земельні активи, іпотека, ринок земель, сільське господарство, система, земельно-іпотечне кредитування.

Вступ.

Сучасний етап реформування економіки, як в адміністративному, так і у фінансовому відношенні, передбачає підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення, перегляд поглядів про роль і місце землі не тільки як найважливішого елемента аграрного виробництва, а й як активу, що приймає участь в ринковому обігу. В процесі ринкового обігу земельних активів в аграрному секторі економіки особлива роль належить організованій системі іпотечного кредитування. У той же час сільськогосподарські товаровиробники мають у власності земельні ділянки, які в усьому світі розглядаються як одна з найкращих гарантій кредитоспроможності позичальника. Однак скористатися банківськими фінансовими ресурсами можуть не всі, оскільки у більшості землевласників відсутня можливість передати в іпотеку землі сільськогосподарського призначення у зв'язку з заборонаю відчужувати належні їм земельні ділянки.

У зв'язку з цим, після відміни мораторію на відчуження земель сільськогосподарського

призначення, інститут земельної іпотеки має зайняти одне з центральних місць в системі фінансування аграрного сектора, так як застава земель даної категорії є одним з найбільш ефективних засобів забезпечення зобов'язань і має сприяти залученню інвестицій в сільське господарство. Це підвищує значущість розвитку теоретико-методичних засад формування ефективної системи земельно-іпотечного кредитування та регулювання ринкового обігу земельних активів в сільському господарстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблема залучення земель до балансу економічних активів торкається низки питань сфери земельних та фінансово-кредитних відносин. Зокрема, серед робіт, присвячених проблемам земельно-іпотечного кредитування та формування системи фінансування під заставу земель, варто відмітити наукові праці М. Дем'яненка, В. Жука, Г. Калетніка, А. Мартина, К. Паливоди, Н. Паляничко, П. Саблука, А. Чупіса, О. Шкуратова та інших. Вагомий вклад у дослідження теоретичних та прикладних засад ринкового обігу земельних активів на національному рівні зробили такі відомі вітчизняні вчені: І. Бистряков, М. Геєнко, М. Дем'яненко, Ш. Ібатуллін, О. Ковалів, Н. Третьак, А. Сохнич, М. Ступень, О. Ступень та інші. Не дивлячись на високий рівень отриманих згаданими авторами результатів, варто відмітити, що вони залишаються досить спірними, а тому потребують теоретичного і практичного обґрунтування і уточнення питання впровадження різних моделей ринкового обігу земельних активів в системі земельно-іпотечного кредитування і їх адаптації на вітчизняному ринку земель сільськогосподарського призначення, а також проблеми розвитку фінансової інфраструктури в даній сфері.

Мета.

Мета статті полягає у дослідженні теоретико-методичних засад регулювання ринкового обігу земельних активів в системі земельно-іпотечного кредитування сільського господарства.

Методологія дослідження.

Гіпотезою дослідження є припущення про взаємну детермінованість економічних процесів, що реалізується в синтезі аналітичних здобутків різних напрямів економічних досліджень. На цій основі застосовані методи та підходи класичної економічної теорії, теорії земельної ренти, теорії цінності та споживчої поведінки щодо ринкового обігу земельних активів через механізм іпотеки, зокрема, системний підхід, метод аналізу та синтезу, абстрактно-логічний, розрахунково-конструктивний та експериментальний методи. Інформаційну основу дослідження становлять вітчизняні та міжнародні законодавчі і нормативні акти у сфері економіки землекористування, матеріали і звіти Міністерства юстиції України, Державної служби статистики України, Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, а також методичні рекомендації наукових установ, матеріали власних досліджень, інші літературні джерела з проблематики дослідження.

Результати.

Сьогодні в Україні можна констатувати появу і повільний розвиток системи земельно-іпотечного кредитування в сільському господарстві, яка передбачає наявність тісних зв'язків і взаємодій між її елементами, що функціонують в різних сферах економіки, зокрема фінансовій та страховій сфері, землевпорядкуванні та кадастру, фіскальній та виконавчій службах тощо. Про недостатній рівень розвитку земельно-іпотечного кредитування сільськогосподарських товаровиробників свідчить невелика кількість за останні роки зареєстрованих транзакцій щодо передачі земель під заставу чи іпотеку.

Так, в Україні за III–IV квартали 2015 року було надано в іпотеку 2208 земельних ділянок різних категорій, з них переважають несільськогосподарські угіддя (82%). У 2016 році та за I–II квартали 2017 року збереглися як динаміка, так і переважання несільгоспземель як предмету

застави: загальна кількість таких випадків становила відповідно 4626 та 2498, а частка несільгоспземель – 83% та 81% (відповідно сільськогосподарські землі бралися в заставу лише у 17% та 19% випадків). Для прикладу, в 2016 році площі сільськогосподарських земель, переданих у заставу чи іпотеку, склали лише 674 га [1].

На нашу думку, система земельно-іпотечного кредитування являє собою сукупність фінансово-кредитних відносин, виконання зобов'язань за якими забезпечене іпотекою, а також інфраструктурне забезпечення цього процесу. Структура системи земельно-іпотечного кредитування, в першу чергу, базується на формуванні та розподілі грошових потоків, що забезпечують функціонування самого інституту іпотеки. Загалом, земельно-іпотечне кредитування – це вид забезпечення виконання зобов'язання земельними активами, що залишаються у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником зобов'язань одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки.

Характеризуючи роль земельної іпотеки в загальній фінансово-кредитній системі умовно можна виділити наступні її функції: відтворювальна, стимулююча, забезпечувальна, контрольна [2, с. 160]. Прояв відтворювальної функції іпотеки відображається в тому, що земля, яка перебуває під заставою, не вилучається з господарського обігу за умови відповідного виконання власних зобов'язань зі сторони боржника і при цьому не порушується його діяльність як господарюючого суб'єкта.

Функція стимулювання передбачає виконання взятих на себе зобов'язань позичальником та, відповідно, збільшує інтерес іпотекодавця до укладання чергових договорів іпотеки із цим позичальником. Поряд з тим, з іншого боку, попри те, що іпотечні зобов'язання істотно підвищують можливість втрати майнових ресурсів позичальником, водночас вони виступають як додатковий стимул для вигідного та продуктивного господарювання з метою гарантування в подальшому своєчасних розрахунків згідно іпотечної угоди з кредитором. У разі якщо боржник не дотримується встановлених іпотечною угодою зобов'язань, свій вплив проявляє забезпечувальна функція. Контрольна функція земельної іпотеки передбачає постійний нагляд за процесом використання позики, а також своєчасного виконання вимог передбачених іпотечним договором як з боку кредитора, так і зі сторони боржника [2].

Серед важливих умов ефективного функціонування іпотеки, необхідно відзначити наявність наступних елементів системи земельно-іпотечного кредитування: нормативно-правове забезпечення, наявність земельних активів для застави, наявність вільних грошових коштів у кредитора і необхідність в цих засобах з боку позичальника, справедлива ринкова ціна землі та наявність відповідної інфраструктури. Зокрема, для ефективного функціонування системи земельно-іпотечного кредитування обов'язково мають діяти державні регулятори (Національний банк України, органи юстиції, кадастр тощо), фондовий ринок та інші елементи фінансово-кредитної та землевпорядної інфраструктури (рис. 1).

Задачею дієвого регуляторного інструменту фінансово-кредитної діяльності є забезпечення сталого стану системи, тобто у разі появи проблемних аспектів він має координувати систему у напрямі її зрівноваженого стану. Тобто подібний регуляторний інструмент повинен здійснювати вплив на систему. Приміром, у низці розвинених держав світу в системі банківських інституцій таким інструментом є національний банк. Єдина система земельно-іпотечного кредитування в сільському господарстві передбачає його довгостроковий характер, видачу кредитів банківськими установами й іншими позикодавцями, а також відповідні методи і важелі для гарантування позикодавцям необхідного довгострокового ресурсного забезпечення.

На первинному ринку земельно-іпотечного кредитування взаємодіють кредитори і позичальники (операції з надання та обслуговування іпотечних кредитів і позик), а на вторинному ринку – кредитори й інвестори, які здійснюють функції рефінансування кредиторів (сек'юритизація іпотечних активів) [3]. Рефінансування іпотечних кредиторів здійснюється суб'єктами рефінансування за рахунок коштів, отриманих від розміщення іпотечних цінних паперів. У разі, коли

покупцями прав вимог за забезпеченням іпотекою грошовим зобов'язанням виступають іпотечні кредитори (фінансові установи, які здійснюють емісію іпотечних цінних паперів), що здійснюють випуск іпотечних цінних паперів, тоді вторинний ринок іпотечних кредитів варто вважати первинним ринком для розміщення іпотечних цінних паперів.

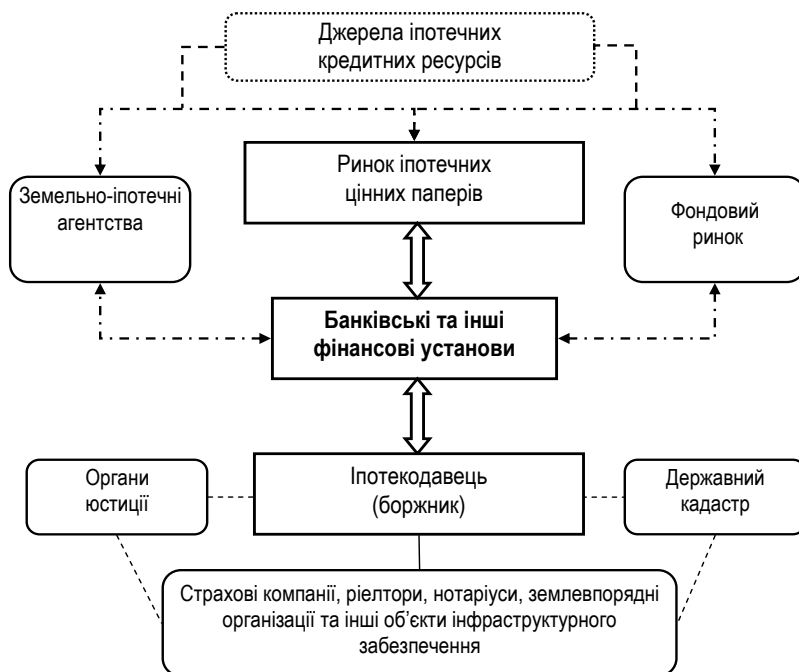

Рис. 1. Структурно-логічна схема функціонування системи земельно-іпотечного кредитування в сільському господарстві*

*Джерело: сформовано автором на основі [2–5].

Ресурсне забезпечення, необхідне для довгострокового кредитування, створюється не лише безпосередньо позикодавцями (за однорівневої системи земельно-іпотечних кредитів), але й спеціалізованими учасниками вторинного земельно-іпотечного ринку (за дворівневої системи) [6, с. 78]. Таким чином, простежується певна взаємозалежність системи земельно-іпотечних кредитів, іпотечного кредитного ринку та ринку розміщення іпотечних цінних паперів. Діяльність системи земельно-іпотечного кредитування виступає елементом системи взаємин вищого порядку, тобто, є складовою ринкових відносин з розміщення іпотечних цінних паперів та окреслюється потребою підприємницького розвитку, а також піднесення національної економіки країни.

Важливо відзначити, що будь-які відносини в процесі іпотечного кредитування включають суперечливі інтереси потенційних учасників угоди: іпотекодавця та іпотекодержателя (кредитора). Так, зрозуміло, що у разі, коли іпотекодержатель заінтересований у мінімізації вартісної оцінки землі з метою скорочення ймовірних ризиків та розміру позики, то потенційний іпотекодавець, у ході оцінювання земельної ділянки, воліє збільшити її вартість. У цьому зв'язку постає потреба у формуванні відповідних інституцій, які здійснюватимуть незалежне об'єктивне оцінювання земельних ділянок, що проводитиметься досвідченим, професійним, сертифікованим фахівцем.

Величина встановленої у ході оцінювання ринкової вартості землі в якості заставної, зазвичай, не задовольняє кредиторів, адже у випадку звернення стягнення у розмірі вартості всієї

земельної площі, або ж її частини, банківські установи затрачають додаткові кошти, необхідні для проведення судових процесів, земельних торгів тощо. Саме тому, зменшення розміру заставної ціни земельної ділянки щодо ринкової є неодмінною умовою для ефективної реалізації системи земельно-іпотечного кредитування з огляду на інтереси кредиторів. Це, своєю чергою, провокує визначення в процесі земельно-іпотечних відносин коефіцієнта, що характеризує різницю між заставною і ринковою вартістю земель сільськогосподарського призначення.

Поряд з кваліфікованою оцінкою земель має відбуватись процес трансформації земельної ділянки в особливий інвестиційний інструмент – земельний актив, основною умовою формування якого є зарахування її на баланс підприємства. Наявне інституціональне середовище на ринку сільськогосподарських земель сьогодні не дозволяє вирішити проблеми товаровиробників щодо взяття земельних ділянок на баланс підприємства. Загалом алгоритм зарахування сільськогосподарських земель на баланс підприємства можна представити у вигляді схеми послідовних етапів (рис. 2).

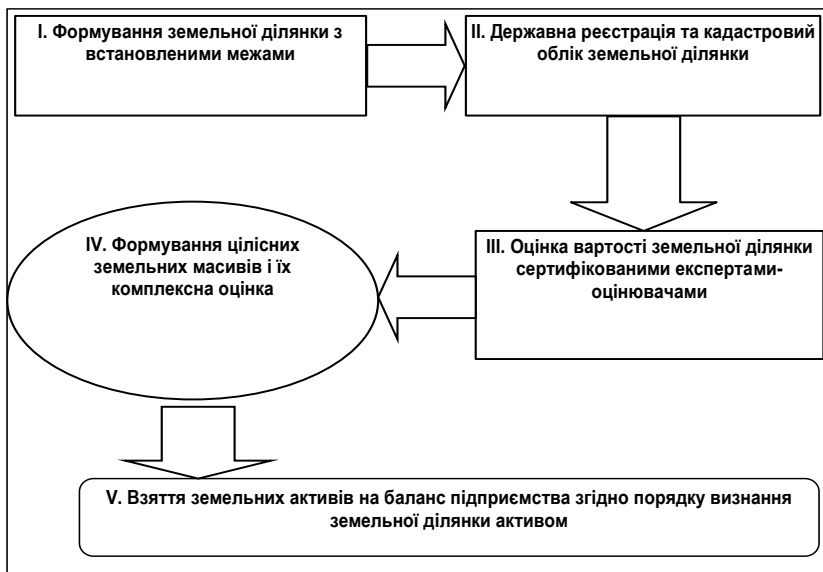

Рис. 2. Алгоритм зарахування сільськогосподарських земель на баланс підприємства та визнання їх активами*

**Джерело: адаптовано автором [7; 8].*

Як видно із представленого алгоритму, що розкриває черговість здійснюваних етапів щодо взяття земельних ділянок сільськогосподарського призначення на баланс підприємства і трансформації їх у фінансовий актив, спочатку має реалізовуватися низка заходів із землепорядного забезпечення та організації території із визначенням відповідних меж. Таким чином, з метою трансформації ділянки в земельний актив суб'єкт підприємницької діяльності (переважно сільськогосподарське підприємство) повинен реалізувати низку організаційно-технічних заходів, зокрема щодо підготовки планово-картографічних та кадастрових матеріалів.

Загалом, забезпечення повноцінного ринкового обігу земель і трансформація їх у фінансові активи дозволить отримати безліч ефектів. Тобто, ключовою задачею і основним результатом реалізації зазначених заходів буде трансформація земельних ресурсів у фінансові активи, що набуватимуть статусу істинного інвестиційного ресурсу. Поряд з тим, забезпечення цієї задачі (чи досягнення відповідного результату) сприятиме отриманню низки ефектів, які розкривають

результативність реалізованих заходів.

Варто виділити основні умови та імперативи ефективного функціонування системи ринкового обігу земельних активів в процесі іпотечної діяльності в Україні. Зокрема, першочерговими умовами є нормативно-правове забезпечення розвитку ринку земельно-іпотечного кредитування. З точки зору забезпечення правової складової, основним завданням органів влади є формування умов для реалізації законного права громадян в сфері земельних і майнових відносин, порядку оцінки земель, умов для фінансово-кредитної діяльності банків тощо. Насущним також є питання наділення фінансово-кредитних інституцій правом володіння сільськогосподарськими землями. Звичайно, зважаючи на особливості роботи кредитних інституцій, в нормативно-правовому полі повинні бути визначені положення, згідно яких банківські установи, що придбавають земельну ділянку через позбавлення іпотекодавця права викупу, мають продавати ці угіддя у якомога швидші строки, з метою відвернення ситуації, за якої фінансово-кредитні інституції набувають статусу великих землевласників.

Варто також нормативно забезпечити формування окремих видів цінних паперів, що стосуються земельних активів, та відповідно правил емісії та обігу цих паперів на фондовому ринку. Реалізація цієї умови дозволить залучити в іпотечні процеси великих інвесторів, емітентів і кредитні структури. Не менш важливим є питання щодо нормативно-правового врегулювання процедури реєстрації прав на об'єкти нерухомості та здійснення операцій з ними.

З-поміж організаційних складових у контексті забезпечення обігу земельних активів в межах іпотечного інструментарію варто виокремити: довгострокові платформи з розвитку ринкових принципів господарювання на регіональному рівні; розвиток інфраструктури; перспективи інтенсивності та підтримки функціонування ріелторських, брокерських та інших структур.

У контексті формування привабливого фіскального середовища для розвитку земельно-іпотечного ринку слід враховувати, що одним із інструментів стимулювання ринкового обігу земельних активів в процесі іпотеки є наявність дієвих податкових пільг для учасників земельно-іпотечних відносин. Адже однією із неодмінних умов у процесі укладання іпотечних кредитних угод є оцінювання кредитної спроможності потенційних позичальників (відбувається, переважним чином, шляхом аналізу податкових декларацій), а іпотека при цьому, будучи засобом одержання матеріального відшкодування компаній, є чинником, який збільшує їхню платіжну дисципліну. З іншого боку, іпотека і обіг земельних активів в системі земельно-іпотечного кредитування дає змогу забезпечити зростання державного та місцевих бюджету, оскільки при реалізації іпотечних договорів виникає необхідність декларування реальних доходів іпотекодавця [7].

У цьому зв'язку, раціональним є вивчення перспектив реалізації комплексу податкових преференцій, а саме для позикодавців, що розпоряджаються земельними активами, отриманими в якості відшкодування за кредитними зобов'язаннями в межах іпотечної угоди, а також банківських інституцій, які формують фонди резервних накопичень з метою погашення іпотечних вимог.

Застосування іпотечного інструментарію встановлює ґрунтовні правила для оцінювання вартості сільськогосподарських земельних угідь. Проте, як свідчить практичний досвід господарювання [9; 10] – реалізовувані методи ринкового оцінювання земель владними структурами, зазвичай, не відображають справжньої ситуації на ринку земель, адже такі вартості окреслюються з метою мінімізації нижнього граничного рівня заставної ціни, що не збігається із ринковою цінністю предмета застави. Обрання методу, згідно якого здійснюватиметься оцінювання, так само зумовлюватиметься ступенем розвиненості ринку земель в межах визначеної території та його інформаційної бази.

Згідно здійснених аналітичних досліджень, вітчизняний ринок земель варто зарахувати до такого, що розвивається, тому з метою забезпечення обігу земельних активів в процесі іпотеки, найраціональнішим вбачається застосування порівняльного підходу до оцінки вартості земель (тобто, зіставлення цін продажу подібних земельних ділянок з можливістю деяких коригувань, зважаючи на певні відмінності між ними), згідно затвердженої Постановою Кабміну методики «Про

експертну грошову оцінку земельних ділянок» №1531 від 11 жовтня 2002 р. Окрім того, цей підхід дозволяє максимально зважати на цілі іпотечних взаємовідносин, адже фінансово-кредитні інституції, у випадку непогашення позичальником заборгованості за кредитом, заінтересовані в якомога швидшій реалізації земельної ділянки.

Важливим організаційним заходом, з точки зору розвитку інституційно-інфраструктурної складової забезпечення обігу земельних активів в системі земельно-іпотечного кредитування, є рефінансування. При цьому визначальним є організація процесу взаємодії ринку іпотечного кредитування і ринку іпотечних цінних паперів, який ґрунтується на механізмах сек'юритизації іпотечних активів фінансових інститутів та рефінансуванні. Функції фінансового центру, який здійснює рефінансування земельно-іпотечних кредитів, що видаються банками, пропонуємо покласти на державне земельно-іпотечне агентство. Цим самим включається процес рефінансування системи, і створюються умови для розвитку вторинного ринку іпотечного кредитування [11]. Державне земельно-іпотечне агентство стає одним із системоутворюючих організацій для ефективного функціонування механізму земельно-іпотечних відносин, концентруючи в своєму управлінні предмети застави банків. Цикл управління земельно-іпотечними відносинами може бути представлений наступними основними етапами (рис. 3).

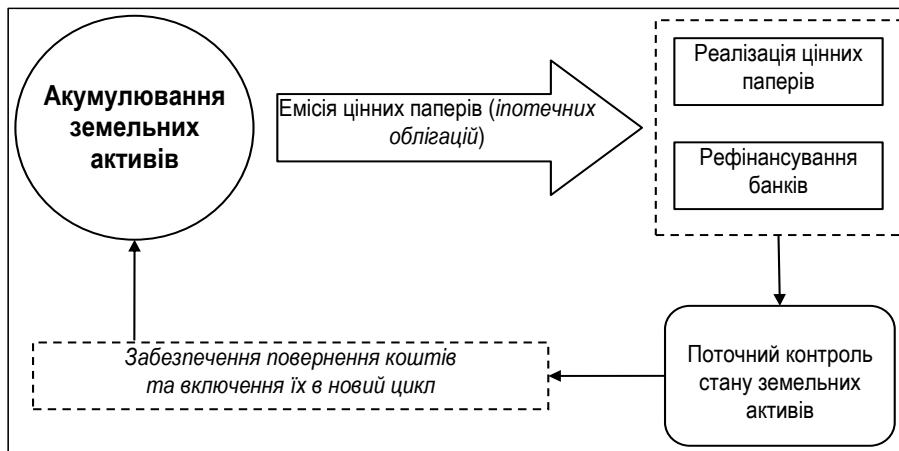

Рис. 3. Цикл і основні функції державного земельно-іпотечного агентства

**Джерело: сформовано автором на основі [9-12].*

Характеризуючи організаційну структуру земельно-іпотечного агентства, як форми забезпечення обороту земельних активів, і, як результат, загального підвищення інвестиційної активності в сільському господарстві, даному інституту мають бути притаманні специфічні функції. Найбільш загальною функцією і метою функціонування державного земельно-іпотечного агентства є забезпечення ефективного управління повним циклом розглянутого процесу – від передачі предмета застави у кредитні установи до зворотного викупу цінних паперів.

Потреба у формуванні державного земельно-іпотечного агентства, що є інституційною складовою у системі кооперації зусиль різних учасників земельно-іпотечного ринку, та здобуття тим самим синергетичного ефекту, окреслюється наступними характерними ознаками цієї сфери [13]:

- значні розміри транзакційних витрат, понесених банківськими установами у ході управління землями сільськогосподарського призначення в якості предмета застави, спричиняють появу істотних ризиків щодо одержання невисокої рентабельності за браку відповідного розміру іпотеки для покриття всіх збитків (площі та ціни земельної ділянки);

- зазвичай, управління земельно-іпотечним кредитним портфелем не належить до

профільних видів діяльності переважної більшості банківських установ, що, своєю чергою, може спричинити ризики обмеженої регуляторної ефективності через брак кваліфікаційних навиків, досвіду і професіоналізму у суб'єктів управлінської діяльності та зумовити появу збиткової ситуації внаслідок некваліфікованого управління предметами іпотеки;

– без кооперації зусиль кількох учасників ринку та координації їх державним регулятором, один кредитор не має змоги гарантувати забезпечення необхідних обсягів інвестиційних ресурсів для задоволення інтересів переважної більшості учасників аграрної виробничої сфери;

– тривалі терміни окупності інвестиційних проектів в агросфері та існування виняткового потенційно вигідного ресурсу, в якості предмета іпотеки, – земельних угідь – зумовлюють виникнення ситуації, за якої найбільш вигідною формою кредиту для сільськогосподарських підприємств виступає саме система земельно-іпотечного кредитування.

Пропонована нами організаційна структура державного земельно-іпотечного агентства, з тими чи іншими змінами може бути використана в якості моделі і механізму стимулювання процесів земельно-іпотечного кредитування. Загалом, регулювання ринкового обігу земельних активів у процесі земельно-іпотечного кредитування може здійснюватися в наступних формах [6; 10]:

- податкові вакації іпотекодавцям;
- субсидування з метою погашення відсотків за кредитом в межах системи земельно-іпотечного кредитування;
- дотаційне фінансування з метою покриття витрат згідно проектів та створення в їх межах робочих місць;
- формування державного спецфонду з метою викупу сільськогосподарських земель, які піддано стягненню згідно земельно-іпотечної угоди та які не були продані на публічних земельних торгах;
- забезпечення відповідних організаційно-інституційних умов з метою активізації процесу передачі земель у право володіння суб'єктами господарювання;
- участь органів державної влади в інфраструктурному розвитку ринкової системи земельно-іпотечного кредитування сільського господарства;
- раціоналізація податкових умов та забезпечення з метою піднесення ринкової системи земельно-іпотечного кредитування сільського господарства.

Крім цього, забезпечення і прискорення обігу земельних активів в рамках земельно-іпотечного кредитування вимагає більш жорсткого державного регулювання фінансових відносин у даній сфері. Таке регулювання, зокрема, має визначати: ліміти обсягів, які перебувають в ринковому обігу, заставних (вони не повинні перевищувати загальну суму іпотечних позик); способи забезпечення переважного права власника заставних перед іншими кредиторами в разі фінансової неспроможності кредитної установи; враховувати резервний капітал заставних в іпотечному реєстрі; визначати процедури оцінки застави в рамках земельно-іпотечного кредитування.

Висновки і перспективи.

Таким чином, повноцінне залучення в ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення на засадах іпотеки, як фінансових активів, дозволить отримати низку економічних ефектів. З урахуванням визначених ефектів, запропонована модель функціонування системи земельно-іпотечного кредитування сільського господарства, що сприятиме розширенню доступу всіх сільськогосподарських товаровиробників до кредитних ресурсів на основі регулювання ринкового обігу земельних активів через механізм іпотеки, особливістю якої є створення державного земельно-іпотечного агентства як спеціалізованого інституту з рефінансування кредитів.

Отже, забезпечення відповідних умов, які сприятимуть розвитку системи земельно-іпотечного кредитування сільського господарства, спонукатиме до: пришвидшеного створення ринкової системи фінансово-кредитних взаємин в сільському господарстві, зважаючи на систему

земельно-іпотечного кредитування та іпотеки цінних паперів у цій галузі; активізації ринкового обігу земельних активів в сільському господарстві за умови забезпечення цільового характеру їх використання; залучення істотних інвестиційних потоків із різних позабюджетних джерел задля фінансування заходів щодо покращення якісного стану земельних угідь, купівлі та виробництва основних засобів тощо.

Список використаних джерел

1. Моніторинг земельних відносин в Україні. 2016-2017: статистичний щорічник / Проект «Підтримка прозорого управління земельними ресурсами в Україні». Київ, 2018. 95 с.
2. Паляничко Н.І. Земельно-іпотечне кредитування в системі фінансування землекористування. *Збалансоване природокористування*. 2016. № 3. С. 159–164.
3. Ивасенко А.Г. Земельно-ипотечное кредитование: теоретические и методологические аспекты: монография. Новосибирск : Изд-во СО РАН, 2008. 251 с.
4. Калетнік Г.М. Іпотечне кредитування в сільському господарстві України. *Економіка АПК*. 2013. № 7. С. 58–63.
5. Шкуратов О.І. Роль земельної іпотеки в кредитуванні сільськогосподарських товаровиробників. *Економіст*. 2011. № 10. С. 12–13.
6. Чередникова А.О. Организационно-экономический механизм развития земельно-ипотечного кредитования сельскохозяйственных предприятий: монография. Воронеж : ВЦНТИ, 2011. 299 с.
7. Афанасьева С.А. Механизм формирования земельных активов как условие развития системы земельно-ипотечного кредитования. *Международный сельскохозяйственный журнал*. 2015. № 2. С. 22–24.
8. Fisher R.M. Monetary Policy: Its Relation to Mortgage Lending and Land Economics. *Land Economics*. 1969. Vol. 45, № 4. P. 418–424.
9. Мартин О.М. Іпотечне кредитування як складова ринку сільськогосподарських земель в Україні. *Фінансова система України*. 2008. Вип. 10. Ч. 2. С. 222–227.
10. Land and Credit: Mortgages in the Medieval and Early Modern European Countryside ; Briggs C. and Zijlenderdijn J. (Ed.). London: Palgrave Macmillan. 2018. 339 p.
11. Ступень Р., Ступень О. Еколого-економічні особливості розвитку земельної іпотеки в кредитуванні сільського господарства. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Економіка АПК*. 2016. № 23(2). С. 120–127.
12. Про іпотеку: Закон України № 898-15 в редакції від 19.06.2016 : Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/>. (дата звернення: 14.08.2018).
13. Alston, Lee J. Farm Foreclosure Moratorium Legislation: A Lesson from the Past. *American Economic Review*. 1984. Vol. 74. P. 445–457.

Статтю отримано: 02.09.2018 / Рецензування 01.10.2018 / Прийнято до друку: 21.12.2018

Roman Stupen

Ph.D. (in Economics), Associate Professor
Department of Land Management
Lviv National Agrarian University
Dublyany, Ukraine
E-mail: romomas@ukr.net

REGULATION OF THE MARKET TURNOVER OF LAND ASSETS IN THE LAND-MORTGAGE LENDING SYSTEM OF AGRICULTURE

Abstract

The process of market turnover of land assets in the agricultural sector of the economy, a special role belongs to the organized system of mortgage lending. In this regard, after the lifting of the moratorium on the alienation of agricultural land, the institute of land mortgage should take one of the central places in the financing system of the agricultural sector. This raises the importance of the development of the theoretical and methodological foundations for the formation of an effective system of land-mortgage lending and regulation of the market turnover of land assets in agriculture.

The methodological basis of the research is the assumption of mutual determinism of economic processes, which is realized in the synthesis of analytical achievements of various areas of economic research. On this basis, applied methods and approaches of classical economic theory, the theory of land rent, the theory of value and consumer behavior regarding the market turnover of land assets through the mortgage mechanism, in particular the system approach, the method of analysis and synthesis, design and calculated and experimental.

Theoretical and methodological foundations are studied and directions for regulating the market turnover of land assets in the land mortgage lending system for agriculture are justified. The current state and development trends of land and mortgage lending for agricultural producers are characterized. The structural and logical scheme of functioning of the land-mortgage lending system in agriculture is substantiated, which implies the existence of close links and interactions between its elements operating in various sectors of the economy. The proposed model of functioning of the land-mortgage lending system for agriculture, a feature of which is the creation of the state land-mortgage agency as a specialized institution for refinancing loans.

The implementation of sound proposals and recommendations will create the necessary conditions for improving the functioning of the land-mortgage lending system for agriculture, which in turn will contribute to expanding the access of all agricultural commodity producers to credit resources based on the regulation of the market turnover of land assets.

Keywords: regulation, market turnover, land assets, mortgage, land market, agriculture, system, land and mortgage lending.

References

1. *Monitorynh zemelnykh vidnosyn v Ukraini. 2016-2017: statystychnyi shchorichnyk* [Monitoring of land relations in Ukraine. 2016-2017: Statistical Yearbook]. (2018). Kyiv. [in Ukrainian]
2. Paliyanychko, N.I. (2016). *Zemelno-ipotechne kredyтуvannia v systemi finansuvannia zemlekorystuvannia* [Land mortgage lending in the system of land use financing]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia* [Balanced Nature Using], 3, 159–164. [in Ukrainian]
3. Ivasenko, A.G. (2008). *Zemelno-ipotechnoe kreditovanie: teoreticheskie i metodologicheskie aspekty* [Land and mortgage lending: theoretical and methodological aspects]. Novosibirsk: SO RAN. [in Russian]
4. Kaletnik, H.M. (2013). *Ipotechne kredyтуvannia v silskomu hospodarstvi Ukrainy* [Mortgage lending in agriculture in Ukraine]. *Ekonomika APK* [The Economy of Agro-Industrial Complex], 7, 58–63. [in Ukrainian]
5. Shkuratov, O.I. (2011). *Rol zemelnoi ipoteki v kredyтуvanni silskohospodarskykh tovarovyrobnykiv* [The role of land mortgage in lending to agricultural producers]. *Ekonomist* [Economist], 10, 12–13. [in Ukrainian]
6. Cherednikova, A.O. (2011). *Organizatsionno-ekonomicheskii mekhanizm razvitiya zemelno-ipotechnogo kreditovaniya selskokhozyaystvennykh predpriyatiy* [Organizational and economic mechanism for the development of land and mortgage lending to agricultural enterprises]. Voronezh: All-Russian Center for Scientific and Technical Information [in Russian]
7. Afanaseva, S.A. (2015). *Mekhanizm formirovaniya zemelnykh aktivov kak uslovie razvitiya sistemy zemelno-ipotechnogo kreditovaniya* [The mechanism of formation of land assets as a condition for the development of land mortgage lending system]. *Mezhdunarodnyy selskokhozyaystvennyy zhurnal* [International Agricultural Journal], 2, 22–24 [in Russian]
8. Fisher, R.M. (1969). *Monetary Policy: Its Relation to Mortgage Lending and Land Economics*. Land Economics, 45, 4, 418–424.
9. Martyn, O.M. (2008). *Ipotechne kredyтуvannia yak skladova rynku silskohospodarskykh zemel v Ukraini* [Mortgage lending as a component of the agricultural land market in Ukraine]. *Finansova systema Ukrainy* [Financial System of Ukraine], 10, 2, 222–227. [in Ukrainian]
10. Briggs, C., & Zuijderduijn, J. (Eds.) (2018). *Land and Credit: Mortgages in the Medieval and Early Modern European Countryside*. London: Palgrave Macmillan.
11. Stupen, R., & Stupen, O. (2016). *Ekologo-ekonomichni osoblyvosti rozvytku zemelnoi ipoteki v kredyтуvanni silskoho hospodarstva* [Ecological and economic features of land mortgage development in lending to agriculture]. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho ahrarynoho universytetu. Seriya: Ekonomika APK* [Visnyk of Lviv National Agrarian University. Series: Economy of agroindustrial complex], 23(2), 120–127. [in Ukrainian]
12. *Zakon Ukrainy «Pro ipoteku»* : v redaktsii vid 19.06.2016 № 898-15. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/898-15> [in Ukrainian]
13. Alston, Lee J. (1984). *Farm Foreclosure Moratorium Legislation: A Lesson from the Past*, American Economic Review. 74, 445–457.

Received: 09.02.2018 / Review 10.01.2018 / Accepted 12.21.2018

УДК 336 : 368.5 (477)
JEL Classification P52

Томашевський Юрій

к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Львівський національний аграрний університет
м. Львів, Україна

E-mail: tomashum@gmail.com

Агрес Оксана

к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Львівський національний аграрний університет
м. Львів, Україна

E-mail: oksana_agres@ukr.net

Садура Оксана

к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Львівський національний аграрний університет
м. Львів, Україна

E-mail: oksanasad75@gmail.com

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОСНОВНИХ МЕТОДІВ СТРАХУВАННЯ ВРОЖАЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР

Анотація

Страхування виступає як один з найдієвіших елементів фінансової системи, який має забезпечувати захист майнових прав та інтересів суб'єктів господарювання у сільському господарстві. Оскільки виробництво сільськогосподарської продукції найбільшою мірою залежить від природно-кліматичних умов, які суттєво впливають на якість та обсяги одержаного врожаю, нагальною в цих умовах стає необхідність страхування сільськогосподарських культур від несприятливих погодних-кліматичних умов.

Методологічною основою статті є теоретико-аналітичні та емпірично-факторні методи, зокрема логічного та порівняльного аналізу, економіко-статистичний.

На основі аналізу основних методів страхування врожаю сільськогосподарських культур встановлено, що доцільним є використання методу страхування на основі погодних індексів, застосування яких дозволяє страхувати врожайність сільськогосподарських культур від несприятливих природно-кліматичних явищ з урахуванням впливу на неї природних властивостей.

Застосування погодних індексів при страхуванні урожаю сільськогосподарських культур має ряд переваг над традиційними страховими продуктами. По-перше, на врожайність сільськогосподарських культур значний вплив здійснюють погодні умови, а традиційні страхові продукти з їхніми недоліками недостатньо повно задовольняють потреби сільськогосподарських підприємств у страховому захисті. По-друге, застосування погодних індексів сприятиме підвищенню страхового захисту сільськогосподарських товаровиробників, адже є простішим та зрозумілішим за інші страхові продукти. По-третє, знизить адміністративні витрати на моніторинг і оцінку збитків, а тому здеешевить дане страхування за рахунок більших обсягів страхування і стандартизації контрактів.

Актуальними є подальші дослідження щодо розподілу підприємств по класах ризику відповідно до значень погодних індексів, що дозволило б страховим компаніям ефективніше розраховувати страхові премії та виплати при здійсненні страхових відносин в даному сегменті ринку.

Ключові слова: природно-кліматичний ризик, сільськогосподарські культури, страховий захист, індексне страхування, погодні індекси.

Вступ.

Сільське господарство – це найбільш ризикована галузь економіки, оскільки постійно зазнає впливу природи, тому що виробництво здійснюється на відкритому ґрунті. Проте страхування може стати однією з важливих умов гарантування економічної безпеки та стабілізації фінансового стану

виробників сільськогосподарської продукції, адже за його допомогою можна раціоналізувати структуру коштів, які спрямовуються на запобігання і попередження прояву природної стихії чи інших чинників, що перешкоджають діяльності сільськогосподарських товаровиробників.

Рослинництво зазнає впливу природно-кліматичних умов більше ніж будь-яка інша галузь сільськогосподарського виробництва. Цим обумовлюється характер виробничого процесу. В рослинництві період вирощування культур є особливо довгим, тому що вони найбільше часу знаходяться під впливом природних процесів. Посіви сільськогосподарських культур протягом декількох місяців повністю перебувають під впливом метеорологічних та інших природних чинників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженню різних аспектів організації і розвитку страхування урожаю сільськогосподарських культур присвячені праці вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, зокрема таких, як: В.Д. Базилевич, О.Є.Гудзь, Д.І. Дема, А.В. Криворучко, П.А. Лайко, С.М. Онисько, С.С. Осадець, С.Д. Пушак, Р.П. Смоленук та ін. Однак, в ринкових умовах теоретичні і методологічні положення страхування врожаю сільськогосподарських культур потребують подальшого вивчення, всебічного дослідження та обґрунтування.

Мета.

Основними методами страхування врожаю сільськогосподарських культур в Україні є: страхування окремих ризиків, комплексне страхування, страхування від повної загибелі озимих культур та індексне страхування. Ці продукти дозволяють сільгоспвиробникам страхувати свою продукцію від найважливіших ризиків. Метою цієї статті є оцінка основних методів здійснення страхування врожаю сільськогосподарських культур та виокремлення тих, які найбільш повно захищать сільськогосподарських виробників від ризиків та втрат.

Методологія дослідження.

Методологічною основою статті є теоретико-аналітичні та емпірично-факторні методи пізнання, зокрема логічного та порівняльного аналізу (при вивченні стану страхового ринку та страхового захисту); економіко-статистичний (при аналізі вітчизняного ринку страхування сільськогосподарських культур); абстрактно-логічний (при розгляді теоретичних засад і вивченні наукових підходів до регулювання системи страхування); індукції та дедукції (при формуванні цілісного розуміння умов функціонування системи).

Результати.

Страхування окремих ризиків здійснюється великою кількістю страхових компаній та є найпростішим страховим продуктом. Воно використовується найчастіше для страхування посівів, які передані під заставу при отриманні кредиту. Для зменшення витрат на страхування, товаровиробники можуть вибрати ризики з низькою вірогідністю настання та з низькими ставками платежів. Часто страхові договори за окремими ризиками носять формальний характер, тому що підписуються автоматично при отриманні кредитів в банках. Ставки платежів за такими договорами є дуже низькими (іноді до 0,05%) [1, с. 39].

Страхування окремих ризиків на сьогоднішній день користується меншим попитом серед сільськогосподарських виробників через збільшення зацікавленості страхувальників в якісному страхуванні, яке забезпечить можливість виплати відсотків, а також і повернути кредит фінансовій установі навіть при загибелі або пошкодженні врожаю. Страхувальники вибирають більш реальні ризики для страхування своїх культур. Такі ризики, як град, буря і злива є найбільш популярними, а ставки платежів по цих ризиках коливаються в межах 0,5-2,5% по кожному. У міжнародній практиці град і буря вважаються комерційними ризиками та страхуються без державної допомоги. Ці ризики мають випадкову природу, не викликають катастрофічних збитків і завдають збитку на невеликих

територіях, а отже, найкраще відповідають принципам страхування. Даний вид страхування є комерційним і успішно застосовується в Україні. Переваги та особливості страхування окремих ризиків наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Переваги і недоліки страхування урожаю сільськогосподарських культур від окремих ризиків*

Переваги	Недоліки
- є недорогим; - збитки визначаються за кожним окремим полем; - рекомендується для страхування стратегічно важливих культур на весняно-літній період.	- захист надається лише від вибраних ризиків; - не субсидується державою.

*Джерело: складено на основі [1, 2, 3, 4, 5].

Найбільш популярним серед страхових продуктів в Україні для аграрного сектору є мультиризикове (комплексне) страхування, яке займає майже 50% аграрного страхового ринку. Цей продукт використовується переважно для страхування сільськогосподарських культур на весняно-літній період. Осимі культури рідко страхуються комплексним страхуванням восени, що пов'язано з наявністю інших, більш вигідних, страхових продуктів зі страхування осимих культур.

Комплексне страхування – це страхування виробництва сільськогосподарських культур від переліку ризиків. Договори комплексного страхування переважно включають від 7 до 18 ризиків. При цьому існують й гібридні мультиризикові контракти, за якими страховальники обирають перелік ризиків, від яких бажають застрахувати свої посіви. Цей продукт зазвичай використовують для страхування стратегічних культур, які потребують страхування всіх посівів кожної культури в господарстві, а не окремих полів. Мультиризикові страхові договори укладаються на різні строки, від окремих періодів до всього циклу вегетації рослини.

Обсяг платежів за комплексним страхуванням в загальному портфелі страховиків складає 30%. Найчастіше страхують зернові культури (ярі та осимі), посіви цукрового буряка, соняшнику та кукурудзи. Тарифні ставки коливаються від 3,55% на заході до 9-14% на сході при базовій франшизі 30%. Ставки платежів за мультиризиком у світі також різняться, наприклад у США середня ставка складає 9%, в Канаді – 7-9%. В Італії ставки премій варіюють в залежності від регіону та культури. В деяких областях страхування фруктів і винограду коштує в межах 9-15%. В Росії середні ставки 5-6% за польовими культурами і вище за багаторічними насадженнями та технічними культурами. В Молдові мультиризик коштує 11-15%, проте андерайтери корегують ставки премій в діапазоні від 5 до 17% [1, с. 38].

В Україні державна підтримка комплексного (мультиризикового) сільськогосподарського страхування зазначена в Законі України „Про державну підтримку сільського господарства”, згідно якого товаровиробнику компенсується з держбюджету 50% страхового платежу за мультиризиковим страхуванням, а при настанні страхового випадку – 50% франшизи. В 2007 р. в бюджеті України було передбачено 50 млн грн та 200 млн грн в 2008 р. на компенсацію субсидованого аграрного страхування. Більш ніж 20 тис. сільськогосподарських підприємств могли застрахувати ризики від загибелі врожаю на посівних площах більше 8 млн. га. За субсидованим мультиризиковим страхуванням перелік ризиків включає: заморозки, вимерзання, ожеледі; град або удар блискавки; землетрус; лавини земельного зсуву, земельного або земельно-водного селю; пожежі; бурі, урагани; зливи, паводки; посухи або заводнення; епітофітотійний розвиток хвороб, розмноження шкідників рослин, притаманих Україні, а також хвороб, які стали наслідком настання будь-якого з ризиків; протиправні дії осіб, що виражаються у крадіжках, хуліганських діях стосовно рослинних насаджень; зруйнування покриттів (несучих конструкцій) теплиць, парників, оранжерей. Об'єктом мультиризикового страхування можуть також бути: сума витрат, понесених у зв'язку з виробництвом окремого виду сільськогосподарської продукції; очікувана вартість сільськогосподарської продукції, що виробляється або очікуваний дохід (прибуток) від продажу

сільськогосподарської продукції, що виробляється [1, с. 39].

Основним недоліком комплексного страхування в Україні є те, що воно визначає тільки перелік ризиків, але не наводить їхнього трактування. А це приводить до виникнення багатьох суперечливих питань. Тому програма мультиризикового страхування у сільському господарстві повинна бути вдосконалена та більш чітко стандартизована. Складність визначення збитків від настання ризикової події є також недоліком комплексних страхових продуктів, оскільки уникнути даної проблеми можливо лише, якщо застрахувати посіви від більшої кількості ризиків, але тоді цей вид страхування буде й більш дорогим. Застосування різних підходів для визначення страхової суми і різних рівнів франшизи не дозволяє правильно проаналізувати і провести якісну оцінку діяльності страховика. Процедура оцінки збитків часто є суб'єктивною, оскільки неможливо визначити збиток з похибкою менш ніж 5% та розподілити його між окремими видами ризику. Виникає необхідність у проведенні процедур обстеження посівів й збитків, в зв'язку з чим у страховиків виникає гостра необхідність в кваліфікованих кадрах та стандартизації страхового продукту. Ставки платежів повинні бути актуарнозбалансовані, об'єктивно відображати вартість і достовірність настання страхових подій, а розробка програм субсидованого страхування повинна бути своєчасною.

Для виправлення такої ситуації та усунення зазначених недоліків необхідне внесення деяких змін до програми мультиризикового страхування, зокрема: чітко визначити перелік ризиків та їх трактування; вдосконалити страхові договори, доповнивши їх додатковими положеннями та зробивши їх більш гнучкими до потреб страхувальників; розрахувати актуарно збалансовані ставки платежів для регіонів та дозволити змінювати їх в залежності від конкретного господарства; визначити вимоги до страховиків, які мають право займатися субсидованим страхуванням врожаю сільськогосподарських культур; визначити порядок виплати компенсацій страхувальникам; розробити форми звітів, які дозволятимуть отримувати інформацію про проведення страхування для аналізу і наступного вдосконалення страхових продуктів; постійно здійснювати інформаційну підтримку, роз'яснювати сільськогосподарським виробникам умови існуючих страхових продуктів, їхні переваги. Особливості страхування польових культур від комплексу ризиків наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Переваги і недоліки страхування польових культур від комплексу ризиків*

Переваги	Недоліки
- страховий захист надається на весь цикл виробництва та майже від усіх можливих ризиків; - страхова вартість може встановлюватися на рівні витрат або за вартістю майбутнього урожаю; - дозволяє стабілізувати дохід господарства за окремою культурою.	- один з найдорожчих страхових продуктів; - застосовується франшиза (або рівень покриття); - необхідно застрахувати весь масив культури, окремі поля на страхування зазвичай не приймаються; - виплата здійснюється за умови зниження загальної врожайності в господарстві, а не за окремими полями; - складні процедури визначення збитків.

*Джерело: складено на основі [1, 2, 3, 4, 5].

Комплексне страхування є одним з найбільш ефективних, але в той же час, і найбільш дорогим видом страхування для товаровиробників, а тому потребує субсидій держави. Мультиризикове страхування буде найкраще працювати лише при розвинутій інфраструктурі агрострахування та достатній кількості висококваліфікованих спеціалістів страховиків.

Страхування від повної загибелі озимих культур вважається найбільш ефективним та простим страховим продуктом в Україні. Договори укладаються після появи сходів культури та проведення страхового огляду. Як правило, договори страхування озимих культур повинні бути укладені до 1 грудня. Період страхового покриття закінчується в момент поновлення вегетації весною. Деякі страхові компанії пропонують додаткове покриття за весняними заморозками, але з підвищенням тарифу на 10-15 п.п. Проте, граничний строк покриття при цьому до 1 травня, а за покриттям весняних заморозків – до 1 червня. Основними культурами, які страхують цим страховим продуктом є пшениця, ріпак та ячмінь. Умовою виплати страхового відшкодування є загибель

більше 50% рослин на окремому полі. Виплата здійснюється згідно із шкалою, тобто частина страхової суми за кожні 1-5% загиблх рослин. Виплата відбувається за умови підсіву, пересіву або переводу весною у пар. Страхові тарифи пропонуються за окремою культурою, за адміністративними районами або по області. Найнижчими є тарифи для пшениці, тритикале і жита. Ставки платежів є найбільш низькими на заході країни – 3,25-4,2% при франшизі в 30%. В південних регіонах вони вищі – 6-12%. Огляд посівів культури при прийнятті на страхування є достатньо простим – спеціаліст рахує кількість рослин зазвичай на п'яти ділянках (на полі в 100 га). Середній строк проведення страхових виплат після настання страхових подій складає 30-60 днів.

Отже, основними перевагами страхування озимих культур від повної загибелі на зимовий період є низькі страхові платежі та простота умов страхування. При загибелі культури, господарство має можливість швидко отримати страхове відшкодування та своєчасно пересіяти поле.

Для сільськогосподарських товаровиробників діє також страхування від повної та часткової загибелі озимих культур на зимовий період. Основною відмінністю такого страхового продукту є принципи врегулювання збитків. Загибель більше 50% рослин на окремому полі вважається частковим збитком і виплата страхового відшкодування відбувається по таблиці, яка додається до страхового договору. Наприклад, загибель 60% рослин прирівнюється до збитку в 50% від страхової суми. Таблиці збитків розраховуються індивідуально кожною страховою компанією. Основними проблемами цього страхового продукту є застосування франшизи, а також те, що він є найбільш доцільним для виробників, які не бажають проводити роботи з підсіву або пересіву при загибелі більш ніж 50% рослин, а також для господарств, які вирощують озимі культури на високосортне насіння (табл. 3).

Таблиця 3

Переваги і недоліки страхування врожаю культур від повної або часткової загибелі*

Переваги	Недоліки
- достатньо просте прийняття культури на страхування; - простота умов страхування; - низькі премії; - можливість швидко отримати страхове відшкодування.	- застосовується значна франшиза; - незацікавленість страхувальника проводити пересів чи підсів культури; - загибель значних площ культури відшкодовується лише частково.

*Джерело: складено на основі [1, 2, 3, 4, 5].

Найкращим інноваційним методом страхування погодних ризиків є індексне страхування (страхування за індексом урожайності та за індексом погоди). Страхування за індексом погоди ґрунтується на відхиленні кількості температурних та/або погодних даних від середнього рівня за період найбільш важливий для вегетації рослин. Проте цей продукт сьогодні в Україні широко не використовується.

Індексне страхування є відносно новим методом страхування у сільському господарстві. За рахунок низьких тарифних ставок, а отже, й невисоких страхових платежів воно може зацікавити сільськогосподарських товаровиробників.

Донедавна вважалось неможливим здійснювати страхування суб'єктів підприємницької діяльності, якщо вони значною мірою залежать від своїх партнерів, постачальників або посередників, від погодних чинників, тобто якщо є досить високий рівень непевності та невизначеності. Тому американські страхові компанії розробили новітню концепцію – індексне страхування, завдяки якому проводиться кореляція між індексованим ризиком та доходами суб'єкта підприємницької діяльності. Наприклад, якщо несприятливе явище природи, яке відбувається раз у 10 років, не загрожує фінансовому стану підприємства, то подія, що відбувається раз у 20 років, може досить негативно позначитися на ньому. На відміну від страхування несприятливих погодних явищ, які проходять під відкритим небом, страхове відшкодування виплачується без врахування фінансового стану страхувальника. Тому метою індексного страхування є надання страхового захисту саме в той момент, коли фінансовий стан страхувальника знаходиться під загрозою [1, с.

39; 5, с. 202; 8, с. 62;].

Суть індексного страхування урожаю полягає в тому, що страхувальник має право на страхове відшкодування в разі, якщо фактичний показник (індекс), величина якого гарантується договором страхування в тій географічній зоні, де знаходяться поля страхувальника, буде менше гарантованого [6, с. 85 – 87].

Індекс врожайності – це середнє значення відношень середньої врожайності сільськогосподарської культури в районі певної області за останні 5 (10, 20) років до середньої врожайності в районі у кожному з 5-ти років [7, с. 55-59].

Виділяють кілька методів визначення можливого рівня врожаю сільськогосподарських культур залежно від чинника, покладеного в основу його розрахунку. Зокрема: за біокліматичним потенціалом; за фотосинтетичною активною радіацією; за вологозабезпеченістю.

Середній індекс урожайності – це середнє значення відношення середньої врожайності певної сільськогосподарської культури в районі певної області за останні п'ять років до середньої врожайності у районі в окремому з п'яти років. Страхова урожайність, розрахована на основі індексу врожайності, є показником урожайності певної сільськогосподарської культури, який визначається як відношення середньої урожайності в районі за останні п'ять років до середнього індексу врожайності, на основі якого здійснюється страхування культури [7, с. 57].

Для розрахунку страхової суми традиційно беруть показник врожайності з 1 га в середньому за останні 5 років. Якщо в одному або двох роках з п'яти дана культура не висівалась, то ці роки виключають з розрахунку середньої врожайності і вона визначається як середня арифметична за останні 4 або 3 роки. Якщо за останні 5 років культура висівалась менше трьох років, то для розрахунку береться фактична урожайність за попередній рік.

Виділяють такі чинники, від яких залежить розмір страхового відшкодування:

- стихійне лихо або явище;
- вартість урожаю сільськогосподарської культури на 1 га в середньому за останні 5 років;
- вартість урожаю, фактично отриманого в даному році;
- сума витрат, пов'язаних з пересівом і підсівом загинувших або пошкоджених культур;
- величина всієї площі посіву культури під урожай поточного року.

До загальної вартості урожаю сільськогосподарської культури додається також вартість:

- фактично одержаного урожаю зерносуші культури в даному році в результаті підсіву її іншою культурою, наприклад озимої пшениці ячменем;
- врожаю інших культур, посіяних замість загинувшої, з врахуванням урожайності в середньому за останні 5 років.

Врожай сільськогосподарських культур приймається на страхування відповідно в початково-оприбуткованій, фізичній або заліковій масі залежно від того, в якій масі ця сільськогосподарська культура була облікована при визначенні середньої врожайності за останні 5 років для обчислення страхових платежів.

Якщо загальна вартість урожаю пошкодженої культури, одержаного після настання стихійного лиха або несприятливого погодного явища разом із втратою урожаю інших культур, посіяних замість загинувшої, менша вартості витрат господарства на пересів або підсів, то збиток визначають виходячи з вартості середнього врожаю за останні 5 років загинувшої культури плюс витрати на пересів, мінус вартість фактичного врожаю [5, с. 235-238].

Для ефективної розробки і впровадження індексних продуктів Україна має достатньо наукового потенціалу та якісних погодних даних і даних про врожайність. Але лише при державній підтримці розвитку інфраструктури цього ринку і формуванні дієвого законодавства стане можливим формування ефективно функціонуючої системи агрострахування, яке базуватиметься на ринкових механізмах. Основні переваги і недоліки страхування урожаю сільськогосподарських культур за допомогою погодних індексів наведено у табл. 4.

Таблиця 4

**Переваги і недоліки страхування сільськогосподарських культур
за допомогою погодних індексів***

Переваги	Недоліки
- немає необхідності оцінювати фактичні збитки на підприємстві; - страхування від причини неурожаю, а не від наслідків; - придатний для малих господарств і починаючих фермерів, які не мають довгострокової звітності щодо урожайності на підприємстві; - низький рівень зловживань; - найбільш швидкі страхові відшкодування, які можуть проводитись через 15-45 днів після завершення строку страхування.	- власник страхового полісу може отримати страхову винагороду, яка не відповідає фактичним збиткам; - потреба в надійних і доступних даних для всіх учасників страхування; - відсутність кваліфікованих кадрів та досвіду роботи із наведеними страховими продуктами; - необхідність у фінансуванні значних збитків; - додаткові витрати при проведенні моніторингу.

*Джерело: складено на основі [1, 2, 3, 4, 5].

Висновки і перспективи.

Отже, виконане дослідження дозволяє зробити наступні висновки: індексне страхування покращує розвиток фінансового ринку в цілому і доступ сільськогосподарських виробників до кредитів, зокрема (оборотність контрактів на вторинному ринку); покращує доступ до ринків перестрахування, що, в свою чергу, збільшує можливість відповідати за страховими зобов'язаннями і надійність страхової системи в цілому; вирішує проблеми, пов'язані з асиметрією інформації (антиселекція, моральний ризик); здешевлює страхування (зниження адміністративних витрат на моніторинг і оцінку збитків, а також за рахунок більших обсягів страхування і стандартизації контрактів); спрощує доступ клієнтів (прозорість, стандартність контрактів, можливість придбання будь-якої кількості контрактів), внаслідок чого збільшується кількість страхувальників.

Страхові компанії, державні установи та регіональні органи влади повинні проводити постійну інформаційну і роз'яснювальну роботу серед виробників сільськогосподарської продукції про найбільш ефективні інструменти страхового захисту. Особливо це актуально в періоди перед посівними роботами та після збирання врожаю. Саме вчасна та якісна інформація може бути запорукою ефективної діяльності сільськогосподарських товаровиробників. Для поширення цієї важливої інформації держава та страхова компанії можуть залучати консультаційні і дорадницькі служби, фінансові установи, рекламні агенції та інших партнерів.

При розробці державою нових інноваційних методів страхування необхідно враховувати наступні умови для розвитку економічно-стабільної, соціально-справедливої та ефективної системи страхування сільськогосподарських ризиків в країні:

- вони не повинні спотворювати ринкові механізми;
- страхові тарифи і відшкодування повинні задовольняти страхувальників;
- страхування не повинно компенсувати втрати через неправильні виробничі рішення;
- страхові схеми повинні бути зрозумілі, легко доступні і мати прозорий механізм реалізації;
- суворий контроль за дотриманням усіх умов, особливо у випадку субсидіювання державою;
- страхування повинно здійснюватися лише по культурам, виробництво яких є рентабельним в конкретному регіоні;
- держава відіграє основну роль у створенні необхідного правового, організаційного і економічного ринку;
- необхідність апробації нових схем та методів страхування в пілотних регіонах;
- повинен бути чіткий розподіл між ризиками катастрофічного характеру та ризиками, які страхуються;
- страхування повинно здійснюватися в добровільній формі, сільськогосподарські товаровиробники повинні самі вирішувати, який інструмент страхового захисту найкращим чином їм

підходить [7, с. 215].

Основними перешкодами для розвитку страхування урожаю сільськогосподарських культур в Україні є: незначна кількість страхових компаній, які страхують сільськогосподарські ризики; відсутність висококваліфікованих кадрів та спеціалістів з агрострахування; відсутність державної стратегії розвитку аграрного страхування; необхідність пристосування страхових продуктів до потреб сільськогосподарських виробників; відсутність достовірних та якісних даних для розробки нових страхових продуктів; відсутність субсидування для полегшення фінансового тягаря страхувальникам, який пов'язаний із сезонністю виробництва сільськогосподарської продукції.

Отже, на врожайність сільськогосподарських культур сильно впливають погодні умови. Традиційні страхові продукти, які широко пропонуються на страховому ринку України, мають ряд недоліків й не завжди повною мірою задовольняють потреби сільськогосподарських підприємств в належному страховому захисті. Тому пропонується впровадження індексного погодного страхування, яке має переваги перед іншими страховими продуктами. Зокрема, простіші та зрозуміліші інформаційні вимоги, придатність для різних господарств, низький рівень зловживань та швидші страхові відшкодування.

Список використаних джерел

1. Матвієнко Г.А. Шляхи покращення використання резервів при страхуванні врожаїв аграрних підприємств. *АгроСвіт*. 2009. № 3. С. 36-40
2. Вербицька Г.Л. Управління економічним ризиком. *Фінанси України*. 2004. № 5. С. 35-40.
3. Вітлінський В.В., Наконечний С. І. Ризик у менеджменті. Київ : Борисфен – М, 1996. 336 с.
4. Гульченко А.С., Сухоруков Д.Б. Управление рисками: проблемы перестрахования российских рисков за рубежом. *Финансы*. 2004. № 2. С. 32–34.
5. Лайко П.А., Пуцак С.Д. Страхування природно-кліматичних ризиків у рослинництві: монографія. Київ : ННЦ Інститут аграрної економіки, 2009. 320 с.
6. Ключ С.В. Добровільне страхування врожаю сільськогосподарських культур на основі індексу врожайності. *Економіка АПК*. 2003. № 9. С.55-59.
7. Садура О.Б., Томашевський Ю.М. Страхування природно-кліматичних ризиків рослинництва у сучасних умовах. *Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»*. 2012. Вип. 9(3). С. 213-220.
8. Божко Л.Ю. Агрометеорологічні розрахунки і прогнози: навч. посіб. Київ : КНТ, 2005. 125 с.

Статтю отримано: 05.10.2018 / Рецензування 27.11.2018 / Прийнято до друку: 21.12.2018

Yuriy Tomashevskyj

Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Associate Professor
Department of Finance, Banking and Insurance
Lviv national agrarian university
Lviv, Ukraine

E-mail: tomashum@gmail.com

Oksana Agres

Ph.D. (in Economics), Associate Professor
Department of Finance, Banking and Insurance
Lviv national agrarian university
Lviv, Ukraine

E-mail: oksana_agres@ukr.net

Oksana Sadura

Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Associate Professor
Department of Finance, Banking and Insurance
Lviv national agrarian university
Lviv, Ukraine

E-mail: oksanasad75@gmail.com

COMPARATIVE ANALYSIS OF MAIN METHODS OF INSURANCE IN THE CROP PRODUCTION OF AGRICULTURAL CULTURE

Abstract

Insurance acts as one of the most effective elements of the financial system, which should protect the property rights and interests of economic entities in agriculture. As agricultural production depends to a large extent on the natural and climatic conditions that significantly affect the quality and volume of the crop, the urgent need for insurance of crops from unfavorable weather and climatic conditions (frost, hurricanes, storms, heavy rains, floods, hail and so on).

Methodological basis of the article are theoretical-analytical and empirical-factor methods of cognition, in particular logical and comparative analysis (in studying the state of the insurance market and insurance protection); economic and statistical (in the analysis of the domestic insurance market of agricultural crops); abstract and logical (when considering theoretical foundations and studying scientific approaches to the regulation of the insurance system); induction and deduction (in the formation of a holistic understanding of the conditions of the functioning of the system).

On the basis of the analysis of the basic methods of crop insurance, it is found that in our conditions it is expedient to use a method of insurance based on weather indices, the use of which allows to insure the yield of certain crops from adverse natural and climatic phenomena, taking into account the influence on it of natural properties - rainfall, air temperature, etc.

The obtained results of the research indicate that the use of weather indices in insurance of agricultural crops has a number of advantages over traditional insurance products. Firstly, the weather conditions have a significant impact on crop yields, and traditional insurance products with their disadvantages do not adequately meet the needs of agricultural enterprises in insurance coverage. Secondly, the use of weather indices, taking into account the level of influence of weather properties, will increase the objectivity of insurance protection for agricultural producers as it is easier and more comprehensible than other insurance products (multi-risk insurance, insurance of individual risks, insurance against total and partial death, etc.), and will reduce the level of abuse and increase the speed of insurance reimbursements. Thirdly, it will reduce the administrative costs of monitoring and assessing losses, and therefore reduce the cost of this insurance due to higher levels of insurance and standardization of contracts.

Further research on the distribution of enterprises by risk classes according to the values of weather indices is urgent, which would allow insurance companies to calculate insurance premiums and payments more effectively when implementing insurance relations in this segment of the market.

Keywords: natural and climatic risk, agricultural crops, insurance protection of agricultural enterprises, index insurance, weather indices.

References

1. Matvienko, G.A. (2009). Shljahy pokrashennja vykorystannja rezerviv pry strahuvanni vrozhaiv ahrarnyh pidpryjemstv [Ways to improve the use of reserves for insurance of agricultural enterprises]. *AgroSvit [Agro world]*, 3, 36-40.
2. Verbycka, G.L. (2004). Upravlinnja ekonomichnym ryzykom [Economic risk management]. *Finansy Ukrainy [Finance of Ukraine]*, 5, 35-40.
3. Vitlins'kyj, V.V., & Nakonechnyj, S.I. (1996). *Ryzkyk u menedzhmenti [Risk in management]*. Kyiv: Borysfen – M.
4. Gulchenko, A.S., & Suhorukov, D.B. (2004). Upravlenie riskami: problemy perestrahovaniya rossijskich rysovk za rubezhom [Risk management: problems of reinsurance of Russian risks abroad]. *Finansy [Finance]*, 2, 32-34.
5. Lajko, P.A., & Pushhak, S.D. (2009). *Strahuvannja pryrodno-klimatychnyh ryzykiv u roslynnyctvi: monografija [Insurance of natural and climatic risks in crop production: monograph]*. Kyiv: NNC Instytut agrarnoi ekonomiky.
6. Kljuj, S.V. (2003). Dobrovolne strahuvannja vrozhajuv silskogospodarskyh kultur na osnovi indeksu vrozhajnosti [Voluntary crop insurance on the basis of yield index]. *Ekonomika APK [Economy of agroindustrial complex]*, 9, 55-59.
7. Sadura, O.B., & Tomashevskij, Y.M. (2012). Strahuvannja pryrodno-klimatychnyh ryzykiv roslynnyctva u suchasnyh umovah [Insurance of natural and climatic risks of plant growing in modern conditions]. *Ekonomichni nauky. Seriya «Oblik i finansy» [Economic sciences. Series "Accounting and Finance"]*, 9 (33), 3, 213-234.
8. Bozhko, L.Y. (2012). *Agrometeorologichni rozrahunky i prognozy: navchalnyj posibnyk [Agrometeorological calculations and forecasts: Tutorial]*. Kyiv: KNT.

Received: 10.05.2018 / Review 11.27.2018 / Accepted 12.21.2018

СТАТИСТИКА
ТА ІНФОРМАЦІЙНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІКИ

STATISTICS
AND INFORMATION
PROVISION OF ECONOMY

УДК 004.942 : 330.131.7 : 631.11
JEL Classification C6

Горго Ірина^{*1}
асистент відділу продажу Україна, Молдова, країни Кавказу
BASF Україна
м. Київ, Україна
E-mail: iryna.gorgo@basf.com

МОДЕЛЮВАННЯ РИЗИКУ ПРИ ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Анотація

Від вірно прийнятого управлінського рішення залежить ефективність роботи будь-якого підприємства. Ризики, які впливають на діяльність підприємства, можуть виникнути на будь-якому етапі процесу прийняття рішення. Саме тому доцільним є цілеспрямований аналіз, оцінка, моделювання та управління ризиками з метою максимального зменшення невизначеностей та впливу випадкових чинників на якість прийнятого управлінського рішення.

Автором використано наступні методи дослідження: аналізу і синтезу, диференційного обчислення, експертний, математичного моделювання, обліково-аналітичні, функціонального аналізу.

Розглянуто класичну модель оцінки грошей у часі з урахуванням факторів ризику з позиції аналізу функції комплексної змінної. Встановлено, що для прийняття виважених управлінських рішень, дану модель в такому вигляді досить складно застосувати, оскільки вона не включає в себе ризиковий градієнт за часом.

Запропоновано використовувати нетривіальні варіанти нарощення суми інвестицій з використанням комплексної змінної для опису ступеня ризику, розподіленого в часі.

Розроблено модель нарощення суми інвестицій з використанням комплексної змінної для опису ступеня ризику, розподіленого в часі, котра дозволяє прогнозувати грошовий потік від виробничої діяльності.

Встановлено, що використання комплексного числа, для вираження суми первісної інвестиції, скоригованої на сумарний виробничий ризик, є гнучким механізмом для моделювання та аналізу грошових потоків в сфері управління ризиками підприємства.

Апробовано розроблену модель нарощення суми інвестицій для опису ступеня ризику, розподіленого у часі в процесі господарської діяльності фермерського господарства «АГРО-В».

Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку практичних рекомендацій щодо застосування розробленої моделі для прогнозування руху інвестиційних коштів і витрат виробництва в процесі прийняття управлінських рішень щодо розвитку підприємства на довгостроковий період.

Ключові слова: інвестиційні кошти, модель, підприємство, ризик, управлінське рішення.

Вступ.

У процесі діяльності підприємства постійно виникають різноманітні виробничо-господарські, економічні, соціальні, екологічні та інші ситуації, які потребують вирішення. Відомо, що всі процеси на підприємстві спрямовуються його керівництвом. В основу управління цими процесами покладаються управлінські рішення. Від вміння вірно приймати управлінські рішення залежить

¹ Науковий керівник: Михайлов Сергій Іванович, кандидат економічних наук, доцент, Заслужений працівник освіти України

ефективність роботи будь-якого підприємства. Проте, на якість прийнятих рішень впливають ризики, які можуть виникнути на будь-якому етапі процесу прийняття рішення, що зумовлено наступними причинами: неповна чи недостовірна інформація про проблему; неоднозначність умов, вимог та критеріїв; нечітке розуміння поставленої мети; неможливість точного врахування реакції зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства на вжиті дії тощо. Тому аналіз, оцінка, моделювання та корегування ризику для прийняття ефективних рішень є надзвичайно важливим для кожного управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженню особливостей управління ризиками приділяли увагу такі провідні вчені, як: Вітлінський В.В., Верченко П.І. [1], Останкова Л.А., Шевченко Н.Ю. [2] та ін. Математичні методи і моделі в економіці та менеджменті обрані для вивчення Ситником В.Ф., Карагодовою О.А. [3], Трояновським В.М. [4], Торкатюком В.І., Колосовим А.І. [5], Шелобаєвим С.І. [6], базуючись на фундаментальних працях Белешко Д.Т. [7], Деменевої Н.В. [8], Ахмерова Р.Р. [9] та ін. Попри увагу з боку вчених до даного питання, наявні напрацювання у даному напрямі, враховуючи багатоаспектність такого явища як ризик, потребують екстраполяції, систематизації та адаптації до особливостей управління ризиками, які виникають в процесі господарської діяльності підприємства у мінливому конкурентному ринковому середовищі.

Мета.

Метою дослідження є розкриття суті моделі нарощення суми інвестицій з використанням комплексної змінної для опису ступеня ризику, розподіленого в часі. Вирішення зазначеної мети пов'язано із розв'язанням наступних завдань:

- розглянути класичну модель оцінки грошей у часі з урахуванням факторів ризику з позиції аналізу функції комплексної змінної;
- розробити модель нарощення суми інвестицій з використанням комплексної змінної для опису ступеня ризику, розподіленого в часі, котра дозволить прогнозувати грошовий потік від виробничої діяльності;
- апробувати розроблену модель нарощення суми інвестицій для опису ступеня ризику, розподіленого у часі в процесі господарської діяльності фермерського господарства «АГРО-В».

Методологія дослідження.

Вивчення управління ризиками, як підсистеми управління підприємством, здійснювалось на засадах системного підходу методами аналізу і синтезу. Дослідження функції грошових потоків у часі з урахуванням ступеня ризику проводилось з використанням методів диференційного обчислення та функціонального аналізу. За допомогою методів математичного моделювання поєднали модель грошових потоків та ризикову складову. За допомогою експертних методів дослідження визначили наявність та ступінь ризиків, впливу яких піддається досліджуване підприємство.

Результати.

Для забезпечення ефективної діяльності та розвитку підприємства, необхідно, з урахуванням умов невизначеності, забезпечити ефективне функціонування системи управління ризиками в системі менеджменту підприємства, ядром якої мають бути відповідні економіко-математичні моделі. Ми вже зазначали, що питання побудови та практичної реалізації таких моделей, які давали б можливість планувати в умовах невизначеності, здійснювати оцінювання ризиків, не отримали належного вирішення.

Кожне підприємство в процесі виробничої діяльності стикається з інвестуванням коштів. Якщо припустити, що при прийнятті управлінських рішень підприємство керується лише двома

параметрами (сподіваною нормою доходу та ступенем ризику), то одночасно можна стверджувати, що для підприємства є важливим обчислення теперішньої вартості потоку майбутніх доходів, які воно сподівається отримати протягом відповідного періоду.

Для прогнозування грошових потоків від виробничої діяльності нами розроблено модель нарощення суми інвестицій з використанням комплексної змінної для опису ступеня ризику, розподіленого в часі.

За основу моделі пропонуємо взяти класичну модель оцінки грошей у часі з урахуванням факторів ризику і розглянути її з позиції аналізу функції комплексної змінної:

$$FV = PV * [(1+A)*(1+RP)]^n \quad (1)$$

де

FV – майбутня вартість інвестицій,

PV – початкова сума інвестицій,

A – безризикова норма прибутковості,

RP – премія за ризик.

Як ми бачимо, дану модель в такому вигляді досить складно застосувати в реальних умовах, оскільки вона не включає в себе стохастичний член – ризиковий градієнт за часом.

Так, якщо ми спробуємо застосувати цю модель при прогнозуванні виробничої/інвестиційної діяльності аграрних підприємств, які працюють на проєктній основі (періодичний операційний цикл), ми отримаємо ідеалізований грошовий потік, який неможливо порівняти з реальними умовами роботи підприємств аграрної сфери.

Нарощування за складною ставкою відсотка дозволяє врахувати нелінійний приріст суми первинної інвестиції з урахуванням сумарного ризику (або певної комбінації ризиків), що змінюється у часі.

Розглянемо класичну модель нарощення по складним відсоткам [5], що по суті є реінвестицією у виробничий цикл:

$$FV = PV * (1+r)^t \quad (2)$$

Модель тривіального нарощення була досліджена фінансистами на реальних даних і фінансових інструментах [6]. Ми ж пропонуємо використовувати нетривіальні варіанти нарощення суми інвестицій з використанням комплексної змінної для опису ступеня ризику, розподіленого в часі. Виразимо ступінь ризику (ставка) – r комплексним числом $a \pm bi$, де a , b – дійсні числа, i – уявна одиниця (комплексне число, квадрат якого дорівнює -1). Тоді при аналізі властивостей функції нарощення інвестицій ми будемо регулювати:

- реальну частину – маржинальний прибуток підприємства;

- уявну частину – сумарний інвестиційний виробничий ризик, стохастичний елемент, що змінюється в часі.

Кількість періодів – ітерацій виробничого циклу – t .

Для репрезентативності представимо комплексний показник ризику z в тригонометричному вигляді:

$$z = 1 + r = (1 + (a + bi))$$
$$z = p (\cos \alpha + i \sin \alpha), \quad (3)$$

де

p – модуль комплексного числа, обчислений за теоремою Піфагора [7]:

$$p = ((1+a)^2 + b^2)^{1/2}, \quad (4)$$

α аргумент (фаза) комплексного числа знаходиться як співвідношення:

$$\cos \alpha = \frac{(1+a)}{p}$$
$$\sin \alpha = \frac{b}{p}$$

при $0 \leq \alpha < 2\pi$ (5)

Далі, нам необхідно отримати рівняння піднесення комплексної змінної до дійсного степеня.

Для цього ми використовуємо формулу Муавра [8]. Підставляючи результат в основне рівняння (3), ми отримаємо:

$$FV = PV * (1+r)^t = PV * (p*(\cos\alpha + \sin\alpha))^t = PV * p^t * (\cos\alpha t + \sin\alpha t) \quad (6)$$

Після нарощення за стандартною формулою (2) ми отримуємо можливість аналізувати дійсну компоненту, яка покаже нам очікувану суму приросту первісної інвестиції після t циклів (в нашому випадку виробничих циклів або сезонів) і комплексну складову величину, модуль якої може бути інтерпретований як степінь суми прихованого / недооціненого ризику та ризику, що визначається. Як видно, графік функції формули (3) (рис. 1) з комплексною змінною, являє собою безперервну спіралеподібну криву, у якій початковою точкою по дійсній осі є сума первинної інвестиції, а крайній 0 по дійсній осі – це нарощена сума FV з урахуванням комплексного ризику.

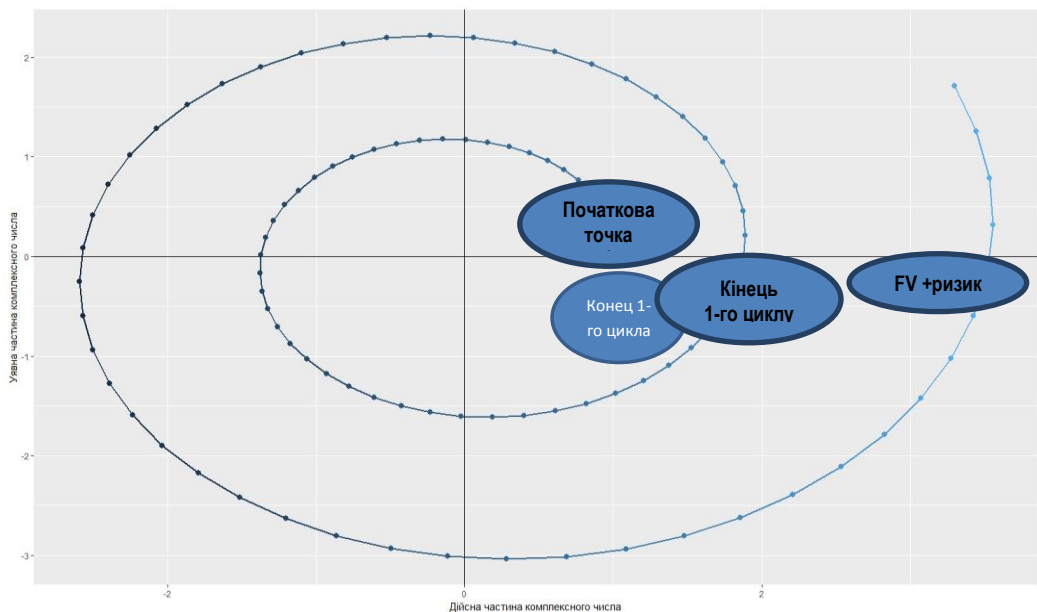

Рис. 1. Виразення формули (3) спіралеподібною кривою на комплексній площині*

*Джерело: графік складено з використанням програмного забезпечення RStudio.

Між цими двома точками ми бачимо ще один перетин з дійсною віссю, що наочно демонструє циклічний приріст капіталу.

Для більш реалістичної картини можна поки що не зважати на уявну частину функції $FV(r, t)$. І зобразити дійсні числа по осі u . Отримаємо наступне: (рис. 2).

Говорячи про виробничі цикли, даний графік може бути інтерпретований, з одного боку, як отримання і реінвестування прибутку або акумулювання грошових коштів, а з іншого боку, як циклічні витрати на виробництво.

Саме тому, спочатку в основу моделі варто покласти формулу нарощення за складними відсотками.

Так, поки значення функції залишається додатнім, підприємство має звільнені ресурси для інвестування. У моменти, коли функція переходить у негативну фазу, передбачається, що у підприємства немає вільних ресурсів для інвестування або покриття непередбачених збитків, що перевищують суму фонду покриття ризиків, так як підприємство здійснює змінні витрати на закупівлю сировини, устаткування і всього необхідного, для підготовки до наступного виробничого

циклу.

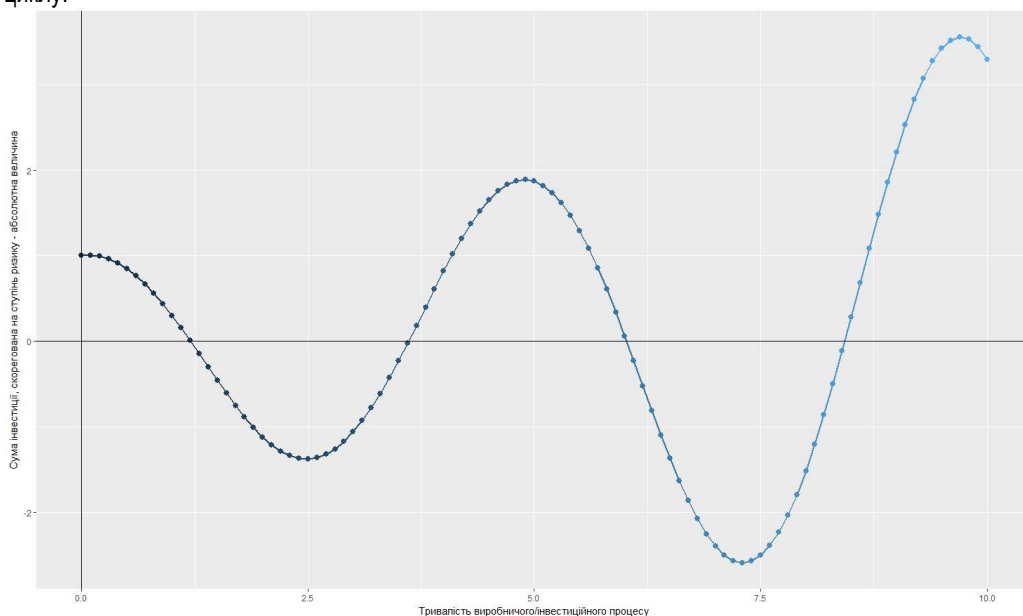

Рис. 2. Зміна вартості первинної інвестиції в часі*

*Джерело: графік складено з використанням програмного забезпечення RStudio.

Як бачимо, легко припустити, що дана модель дозволяє прогнозувати грошовий потік від виробничої діяльності, якщо є можливість встановити початкову вартість інвестицій в явному вигляді (PV). Модуль комплексного числа, знайдений за формулою (4) визначає швидкість росту інвестиції, а його аргумент задає швидкість змінної фази циклу, тобто товарний обіг, якщо мова йде про виробництво продукції.

Розглянемо окремо залежність між параметрами нарощення суми інвестиції, виражену натуральним числом, і комплексним параметром прибутковості скорегованим на сумарний ризик.

Так, відповідно до формули (3) $FV(t) = PV \cdot p^t \cdot \cos \alpha t$

Величину $FV(t)$ ми розглядаємо як згенеровану суму грошового потоку в момент виробничого циклу t .

Знайдемо точки локальних екстремумів функції $FV_{\text{реал}}(t)$. Для цього прирівняємо до 0 її похідну:

$$\begin{aligned} FV'_{\text{реал}}(t) &= 0 \\ \ln p \times p^t \times \cos \alpha t - p^t \times \alpha \times \sin \alpha t &= 0 \end{aligned} \quad (7)$$

$$\text{Звідси отримуємо } \tan \alpha t = \frac{\ln p}{\alpha} = C(a, b).$$

Таким чином, точки локальних екстремумів рівні $T_k = (\arctg C + \pi k) / \alpha$, $k = 0, \pm 1, \dots$

З формули (7) при $t = 0$ отримуємо $FV'_{\text{реал}}(0) = \ln p$.

Якщо $\ln p < 0$, то $\arctg C < 0$ і нарощений капітал $FV_{\text{реал}}(t)$ зменшується в точці $t = 0$. Тому першим позитивним локальним екстремумом є точка локального мінімуму $T_1 = (\arctg C + \pi) / \alpha$.

Першим позитивним локальним максимумом, а значить, і першим моментом акумуляції прибутку буде $T_2 = (\arctg C + 2\pi) / \alpha$.

У момент T_2 сума для виплати $FV_{\text{реал}}(T_2)$ буде меншою початкової суми інвестицій PV і в цілому нарощений капітал буде зменшуватися.

Надалі будемо припускати, що $\ln p > 1$. Тоді $FV_{\text{реал}}(t)$ зростає в точці $t = 0$, і перший

позитивний локальний екстремум буде точкою локального максимуму: $T_0 = (\arctg C) / \alpha$.

Решта точок локальних екстремумів, а значить, і моменти генерації прибутку знаходяться на відстані, кратній $2\pi / \alpha$ від точки T_0 . Таким чином, період отримання прибутку дорівнює:

$$T = 2\pi / \alpha(a, b) \quad (8)$$

За цей період коефіцієнт нарощення капіталу складе:

$$K = p^{2\pi / \alpha(a, b)} \quad (9)$$

При моделюванні виробничого/інвестиційного процесів, виникає необхідність скористатися чисельними методами пошуку локальних екстремумів функції. На нашу думку, найбільш простими і ефективними є градієнтні методи. Далі, ми пропонуємо розглянути градієнтний пошук методом найшвидшого спуску, так як його використання значно полегшує пошук екстремумів функції навіть для багатовимірних функцій. Особливо активно ця група методів використовується при аналізі функцій з використанням комп'ютерних технологій, так як зазвичай, чисельні методи вимагають порівняно великої обчислювальної потужності.

Отже, методом найшвидшого спуску, називається метод, в якому, на відміну від методу Ньютона, на кожному кроці вагові коефіцієнти коригуються у напрямку антиградієнту, тобто похідної. На рис. 3 наведено приклад, в якому використана квадратична функція x^2 . В даному прикладі використовується малий крок, щоб показати траєкторію найшвидшого спуску.

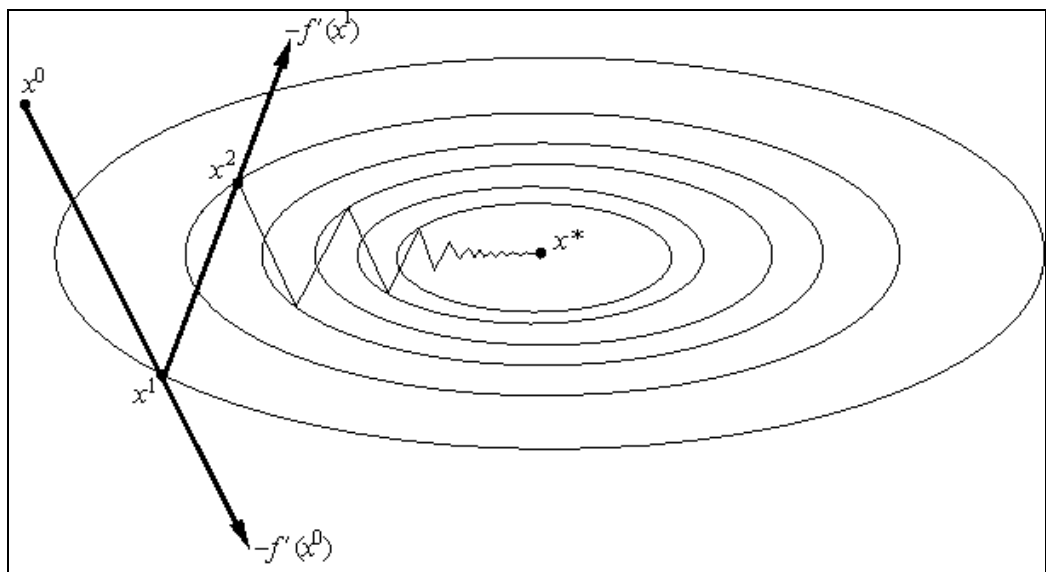

Рис. 3. Геометрична інтерпретація методу градієнтного спуску з постійним кроком*

*Джерело: [9]

Збіжність за один крок є перевагою при чисельному аналізі, коли бажано зменшити число ітерацій, необхідних для знаходження оптимуму робочої функції. Однак для розробника адаптивної системи, яка автоматично змінює алгоритми свого існування і (іноді) свою структуру з метою збереження або досягнення оптимального стану при зміні зовнішніх умов, така збіжність взагалі є дуже швидкою і в дійсності небажаною. При чисельному аналізі можна вважати, що функція, для якої необхідно здійснити пошук оптимуму, задана, а в багатьох практичних додатках адаптивних систем робоча функція невідома і її треба виміряти і приблизно обчислити на основі випадкових вхідних даних. При повільній адаптації має місце процес фільтрації, який знижує вплив шуму, пов'язаного з вимірюванням градієнта. Тому метод Ньютона не такий корисний при розробці практичних алгоритмів, як деякі інші, з яких метод найшвидшого спуску виявився найбільш широко

застосовним.

З визначення зрозуміло, що метод найшвидшого спуску виражається у вигляді наступного алгоритму, в якому параметр μ є константою, що визначає розмір кроку:

$$W_{k+1} = W_k + \mu (-\nabla_k) \quad (10)$$

Повторний, або ітеративний, процес градієнтного пошуку з одним ваговим коефіцієнтом, алгебраїчно можна представити у вигляді:

$$w_{k+1} = w_k + \mu (-\nabla_k) \quad (11)$$

де k – номер кроку або ітерації.

Таким чином, w_k є поточним значенням, в той час як w_{k+1} – новим значенням. Через ∇_k позначений градієнт при $w = w_k$. Параметр μ являє собою константу, від якої залежить стійкість і швидкість збіжності.

Нагадаємо, що (11) являє собою одномірний варіант співвідношення (10).

Для визначення характеру процесу, що виникає при використанні цього алгоритму для пошуку оптимуму квадратичної робочої функції, підставимо в (10) співвідношення для градієнта $\nabla = 2RW - 2P$ і потім $W^* = R^{-1}P$. При цьому:

$$W_{k+1} = W_k + 2\mu R V_k = W_k + 2\mu R (W^* - W_k) \quad (12)$$

Після перетворень:

$$W_{k+1} = (I + 2\mu R)W_k + 2\mu R W^* \quad (13)$$

Розв'язання цього рівняння ускладнюється тим, що різні компоненти вектора W_k взаємопов'язані між собою. Матриця R в загальному випадку не діагональна, а оскільки матриця W_k в (13) містить член $2\mu R$, то вона також є не діагональною. Для розуміння відмінності цього випадку від попереднього можна порівняти (13) з рівнянням $W_{k+1} = (I - 2\mu)W_k + 2\mu W^*$, що відповідає методу Ньютона.

Однак вирішити рівняння (13) можна, якщо привести його до системи координат, що утворена головними осями. Для цього спочатку введемо зміщення $V = W - W^*$. Тоді (13) набуває вигляду:

$$V_{k+1} = (I + 2\mu R)V_k \quad (14)$$

Потім, використовуючи співвідношення $Q^{-1} = Q^T$ і $V' = Q^T V = Q^{-1} V$, приведемо рівняння до головних осей, тобто враховуючи $V = QV'$, отримуюмо

$$QV'_{k+1} = (I + 2\mu R) QV'_k \quad (15)$$

Помноживши обидві частини цього рівняння зліва на Q^{-1} , знайдемо:

$$V'_{k+1} = Q^{-1} (I + 2\mu R) QV'_k = (Q^{-1} I Q - 2\mu Q^{-1} R Q) V'_k = (I - 2\mu \Lambda) V'_k \quad (16)$$

Тепер матриця власних значень Λ є діагональною, тому (16) являє собою множину $L + 1$ рівнянь виду $w_{k+1} = (I - 2\mu \Lambda)w_k + 2\mu \Lambda w^*$. Звідси зрозуміло, що в системі координат, утвореній головними осями, компоненти вектора W_k не є взаємопов'язаними. Більш того, методом індукції знаходимо розв'язок (16):

$$V'_k = (I - 2\mu \Lambda)^k V'_0 \quad (17)$$

З (17) випливає, що алгоритм найшвидшого спуску є стійким і сходящим, якщо

$$\lim_{k \rightarrow \infty} (I - 2\mu \Lambda)^k = 0 \quad (18)$$

Таким чином, використання комплексного числа для вираження суми первісної інвестиції, скоригованої на сумарний виробничий ризик, є гнучким механізмом для моделювання та аналізу грошових потоків в сфері управління ризиками підприємства. І хоча, як ми вже говорили, використання сучасних методів моделювання передбачає велику кількість обчислень, в сучасному світі ці завдання з успіхом вирішуються за допомогою комп'ютерних технологій.

Апробуємо розроблену модель нарощення суми інвестицій для опису ступеня ризику, розподіленого у часі, в процесі господарської діяльності фермерського господарства «АГРО-В», основні земельні площі якого розташовані у Вінницькій області. Основний вид економічної діяльності даного господарства – вирощування зернових (крім рису), бобових і насіння олійних

культур, а саме пшениці озимої, ячменю озимого, соняшнику, сої, кукурудзи та ін.

За результатами експертного дослідження виявлено, що фермерське господарство більш за все піддається впливу природно-кліматичного, фінансового та операційного (виробничого) ризиків (ступінь ризику 0,1).

У 2018 р. господарство відвело 176,5 га посівної площі під вирощування пшениці озимої. Собівартість вирощування даної культури за цінами 2018 р. становила 12 тис. грн. на 1 га. Отже, необхідна сума інвестицій становила 2 118 тис. грн.

З використанням програмного забезпечення RStudio, ввівши вихідні дані інвестиційного проекту фермерського господарства «АГРО-В» по вирощуванню пшениці озимої, наведені вище, відповідальний за прийняття управлінського рішення (у випадку господарства – керівник) отримує поквартальний прогноз руху коштів, з урахуванням ступеня очікуваного ризику.

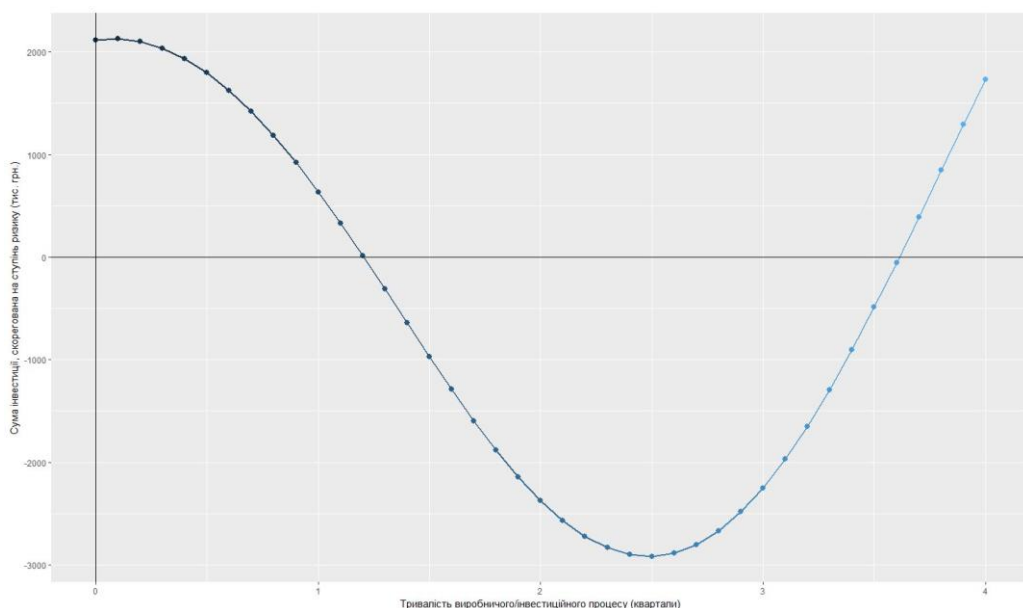

Рис. 4. Зміна вартості первинної інвестиції в часі, спрямованої на вирощування пшениці озимої, з урахуванням ступеня ризику *

**Джерело: розрахунки автора (графік складено з використанням програмного забезпечення RStudio)*

Маючи підготовлений аналітичний матеріал за інвестиційним проектом, у будь-який час керівник буде готовим до корегування виробничого процесу і компенсації можливого настання ризику.

Висновки і перспективи.

Отже, при моделюванні виробничого/інвестиційного процесів на підприємстві використовуються різноманітні чисельні та аналітичні методи. Проте, для підвищення точності розрахунків нами було запропоновано моделювати ризик за допомогою комплексних змінних. З використанням цього підходу нами була розроблена модель нарощення суми інвестицій для опису ступеня ризику, розподіленого у часі, котра дозволяє прогнозувати грошовий потік від виробничої діяльності.

З метою практичної перевірки розробленої нами моделі нарощення суми інвестицій для опису ступеня ризику, розподіленого у часі, її апробовано в процесі господарської діяльності фермерського господарства «АГРО-В». Нами виявлено, що модель дає можливість підвищити

економічну ефективність та конкурентоспроможність виробництва сільськогосподарської продукції та сировини за умов невизначеності та прогнозувати рух інвестиційних коштів по всім виробничим процесам (культурам, що вирощуються) підприємства одночасно і на довгострокову перспективу, а це, в свою чергу, забезпечує прийняття ефективних управлінських рішень або вчасне їх коригування щодо інвестування коштів.

Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку практичних рекомендацій щодо застосування розробленої моделі та створення дієвої системи управління ризиками на підприємстві.

Список використаних джерел

1. Вітлінський В.В., Верченко П.І. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком. Київ : КНЕУ, 2000. 292 с.
2. Останкова Л. А., Шевченко Н. Ю. Аналіз, моделювання та управління економічними ризиками. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 256 с.
3. Сытник В.Ф., Карагодова Е.А. Математические модели в планировании и управлении предприятиями. Київ : Вища школа, 1985. 214 с.
4. Трояновский В. М. Математическое моделирование в менеджменте. Москва : Русская деловая литература, 2003. 240 с.
5. Торкатюк В.И., Колосов А.И., Бабаев В.Н. и др. Математические методы и модели в экономике: монография; под общ. ред. В. И. Торкатюка. Харьк. нац. акад. город. хоз-ва. Харків : ХНАГХ, 2012. 321 с.
6. Шелобаев С.И. Математические методы и модели в экономике, финансах, бизнесе. Москва : ЮНИТИ : ДАНА, 2000. 367 с.
7. Белешко Д., Дейнека О. Базові теореми планіметрії: елективний курс; відп. за вип. О. Лісовий. Київ : ТОВ «Праймдрук», 2012. 48 с.
8. Деменева Н. В. Комплексные числа. Пермь : ИПЦ «Прокрость», 2017. 112 с.
9. Ахмеров Р.Р. Методы оптимизации гладких функций. URL: <http://www.ict.nsc.ru/ru/textbooks/akhmerov>. (дата звернення: 10.11.2018).

Статтю отримано: 15.11.2018 / Рецензування 17.12.2018 / Прийнято до друку: 21.12.2018

Iryna Gorgo
Assistant
Sales Department Ukraine, Moldova, countries of the Caucasus
BASF Ukraine
Kyiv, Ukraine
E-mail: iryna.gorgo@basf.com

RISK MODELING IN ADOPTION OF MANAGEMENT SOLUTIONS

Abstract

The efficiency of any enterprise depends from the true management decision. The risks that affect the company's activities may occur at any stage of the decision-making process. Therefore, targeted analysis, evaluation, modeling and risk management is desirable in order to maximize the uncertainty and influence of random factors on the quality of the management decision taken.

The author uses the following methods of research: analysis and synthesis, differential computing, expert, mathematical modeling, accounting and analytical, functional analysis.

The classical model of estimation of money in time considering the risk factors from the position of The classical model of estimation of money in time considering the risk factors from the position of analysis of the function of a complex variable is considered. It has been established that for making sound management decisions, this model in this form is quite difficult to apply, since it does not include a risky gradient over time.

It is proposed to use non-trivial options for increasing the amount of investment using a complex variable to describe the risk level distributed in time.

A model of increase the amount of investment using a complex variable to describe the degree of risk, distributed in time

is developed, which allows you to predict the cash flow from production activities.

It is established that the use of a complex number for expressing the sum of initial investment adjusted for total operational risk is a flexible mechanism for modeling and analyzing cash flows in the area of enterprise risk management.

The developed model of the increase of the amount of investments for a description of the degree of risk distributed in time in the process of economic activity of the farm "AGRO-B" has been tested.

Further research will be aimed at developing practical recommendations for the application of the developed model for forecasting the movement of investment funds and production costs in the process of making managerial decisions on the development of the enterprise in the long run.

Keywords: investment funds, model, enterprise, risk, management solution.

References

1. Vitiisky, V.V., & Verchenko, P.I. (2000). *Analiz, modelyuvannya ta upravlinnya ekonomichnym ryzykom: navch.metod. posib. dlya samost. vyvch. dysts.* [Analysis, modeling and management of economic risk: teaching method. manual for self learn dists]. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian]
2. Sytnik, V.F., & Kapagodova, Ye.A. (1985) *Matematicheskiye modeli v planirovanii i uppravlenii predpriyatiyami* [Mathematical models in the planning and management of enterprises]. Kyiv: Vishcha shkola. [in Russian]
3. Troyanovskiy V.M. (2003). *Matematicheskoye modelirovaniye v menedzhmente: ucheb. posobiye* [Mathematical modeling in management: studies. allowance]. Moscow: Russkaya delovaya literatura. [in Russian]
4. Ostankova, L.A., & Shevchenko, N.Yu. (2011). *Analiz, modelyuvannya ta upravlinnya ekonomichnymy ryzykamy.* [Analysis, modeling and management of economic risks]. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury. [in Ukrainian]
5. Torkatyuk, V.I., Kolosov, A.I., ... Babayev, V.N. (2012). *Matematicheskiye metody i modeli v ekonomike: monografiya* [Mathematical methods and models in economics: monograph]. Kharkiv : KHNAGKH. [in Russian]
6. Shelobayev, S.I. (2000). *Matematicheskiye metody i modeli v ekonomike, finansakh, biznese : uchebn. posobiye dlya vuzov* [Mathematical methods and models in economics, finance, business: studies. manual for universities]. Moscow: YUNITI : DANA. [in Russian]
7. Beleshko, D., & Deyneka, O. (2012). *Bazovi teoremy planimetriyi: elektivnyy kurs* [Basic theorems of planimetry: the elective course]. Kyiv: TOV «Praymdruk». [in Ukrainian]
8. Demeneva, N.V. (2017). *Kompleksnyye chisla* [Complex numbers]. Perm: IPTS «Prokrost». [in Russian]
9. Akhmerov, R.R. *Metody optimizatsii gladkikh funktsiy.* Retrieved from <http://www.ict.nsc.ru/ru/textbooks/akhmerov>. [in Russian]

Received: 11.15.2018 / Review 12.17.2018 / Accepted 12.21.2018

Відомості про авторів

Агрес Оксана, к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Львівський національний аграрний університет, м. Львів, Україна, **E-mail:** oksana_agres@ukr.net

Варченко Ольга, д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна, **E-mail:** omvarchenko@ukr.net

Гонак Ігор, аспірант кафедри міжнародної економіки, Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна, **E-mail:** gogrya@gmail.com

Горго Ірина, асистент відділу продажу Україна, Молдова, країни Кавказу, BASF Україна, м. Київ, Україна, **E-mail:** iryna.gorgo@basf.com

Грещук Галина, к.е.н., завідувач кафедри права, Львівський національний аграрний університет, м. Дубляни, Україна, **E-mail:** galyna0518@gmail.com

Гура Анатолій, к.е.н., доцент кафедри економіки та економічної теорії, Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна, **E-mail:** buxoblik@ukr.net

Ільїн Владислав, аспірант кафедри менеджменту, Луганський національний університет ім. Т. Шевченка, смт. Старобільськ, Україна, **E-mail:** villin2015@gmail.com

Ільїна Олена, к.е.н., доцент кафедри менеджменту, ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана», м. Київ, Україна, **E-mail:** elena.ilina060254@gmail.com

Корчинська Олена, д.е.н., доцент, с.н.с, завідувач кафедри маркетингу, Академія праці, соціальних відносин і туризму, м. Київ, Україна, **E-mail:** helenk@meta.ua

Луцик Анатолій, к.е.н., доцент кафедри податків та фіскальної політики, Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна, **E-mail:** anatoliy.lutsyk@gmail.com

Мацьків Володимир, аспірант кафедри фінансів, Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна, **E-mail:** gy40k1986@gmail.com

Машенко Марина, к.е.н., доцент кафедри економічної теорії, статистики та прогнозування, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, м. Харків, Україна, **E-mail:** mmashchenko@ukr.net

Мельник Ірина, к.е.н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів, Україна, **E-mail:** gaveshta@gmail.com

Півторак Анна, аспірант кафедри економіки та управління підприємствами, Академія праці, соціальних відносин і туризму, м. Київ, Україна, **E-mail:** mark-chair@gmail.com

Плотнікова Марія, к.е.н., доцент кафедри інноваційного підприємництва та інвестиційної діяльності, Житомирський національний агроєкологічний університет, м. Київ, Україна, **E-mail:** mfplotnikova@gmail.com

Россоха Володимир, д.е.н., професор кафедри маркетингу та управління бізнесом, Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ, Україна, **E-mail:** rossokha@ukr.net

Садура Оксана, к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Львівський національний аграрний університет, м. Львів, Україна, **E-mail:** oksanasad75@gmail.com

Свиноус Іван, д.е.н., професор кафедри обліку і оподаткування, Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна, **E-mail:** isvinous@ukr.net

Ступень Михайло, д.е.н., професор, декан землевпорядного факультету, Львівський національний аграрний університет, м. Дубляни, Україна, **E-mail:** zemdek@ukr.net

Ступень Роман, к.е.н., доцент кафедри землеустрою, Львівський національний аграрний університет, м. Дубляни, Україна, **E-mail:** romotomas@ukr.net

Томашевський Юрій, к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Львівський національний аграрний університет, м. Львів, Україна, **E-mail:** tomashum@gmail.com

Хомич Наталія, к.с.-г.н., доцент кафедри туризму, Львівський національний аграрний університет, м. Дубляни, Україна, **E-mail:** natalyao@meta.ua

Information about the authors

Agres Oksana, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of Finance, Banking and Insurance, Lviv national agrarian university, Lviv, Ukraine, **E-mail:** oksana_agres@ukr.net

Varchenko Olha, Dr. Sc. (in Economics), Professor, Head of the Department, Department of Finance, Banking and Insurance, Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine, **E-mail:** omvarchenko@ukr.net

Honak Ihor, Postgraduate Student, Department of International Economy, Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine, **E-mail:** gogrya@gmail.com

Gorgo Iryna, Assistant, Sales Department Ukraine, Moldova, countries of the Caucasus, BASF Ukraine, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** iryna.gorgo@basf.com

Hreshchuk Halyna, Ph.D. (in Economics), Head of the Department, Department of Law, Lviv National Agrarian University, Dubliany, Ukraine, **E-mail:** galyna0518@gmail.com

Hura Anatoliy, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of Economics and Economic Theory, Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine, **E-mail:** buxoblik@ukr.net

Ilin Vladislav, Postgraduate Student, Department of Management, Lugansk National University named after T. Shevchenko, Starobilsk, Ukraine, **E-mail:** villin2015@gmail.com

Ilina Olena, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of Management, State Higher Educational Institution "Kyiv National Economic University named after V. Hetman", Kyiv, Ukraine, **E-mail:** elena.ilina060254@gmail.com

Korchynska Olena, Dr. Sc. (in Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow, Head Department of Marketing, Academy of Labor, Social Relations and Tourism, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** helenk@meta.ua

Lutsyk Anatolii, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of Taxes and Fiscal Policy, Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine, **E-mail:** anatoliy.lutsyk@gmail.com

Matskiv Volodymyr, Postgraduate Student, Department of Finance, V. Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine, **E-mail:** gy40k1986@gmail.com

Mashchenko Maryna, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of Economic Theory, Statistics and Forecasting, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine, **E-mail:** mmashchenko@ukr.net

Melnyk Iryna, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of Tourism and Hotel-Restaurant Affairs, Lviv University of Economics and Trade, Lviv, Ukraine, **E-mail:** gaveshta@gmail.com

Pivtorak Anna, Postgraduate Student, Department of Economics and Enterprise Management, Academy of Labor, Social Relations and Tourism, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** mark-chair@gmail.com

Plotnikova Maria, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Associate Professor of Department, Department of Innovative Entrepreneurship and investment activity, Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr, Ukraine, **E-mail:** mfplotnikova@gmail.com

Rossokha Volodymyr, Doctor of Economics, Professor, Professor of Department, Department of Marketing and Business Management, National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** rossokha@ukr.net

Sadura Oksana, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Finance, Banking and Insurance, Lviv national agrarian university, Lviv, Ukraine, **E-mail:** oksanasad75@gmail.com

Svynous Ivan, Dr. Sc. (in Economics), Professor, Department of Accounting and Taxation, Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine, **E-mail:** isvinous@ukr.net

Stupen Myhaylo, Dr.Sc. (in Economics), Professor, Dean of the Faculty, Faculty of Land Management, Lviv National Agrarian University, Dubliany, Ukraine, **E-mail:** zemdek@ukr.net

Stupen Roman, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of Land Management, Lviv National Agrarian University, Dublyany, Ukraine, **E-mail:** romomas@ukr.net

Tomashevskiy Yuriy, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Finance, Banking and Insurance, Lviv national agrarian university, Lviv, Ukraine, **E-mail:** tomashum@gmail.com

Khomych Natalia, Ph.D. (in Agricultural Sciences), Assistant Professor, Department of Tourism, Lviv National Agrarian University, Dubliany, Ukraine, **E-mail:** natalyao@meta.ua

Науково-практичне видання

Scientific-practical edition

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС

THE ECONOMIC DISCOURSE

Міжнародний науковий журнал

International scientific journal

Випуск 4. 2018

Issue 4. 2018

Підписано до друку 28.12.2018 р.
Формат 70х100 1/16. Гарнітура Arial.
Папір офсетний. Друк офсетний. Зам. 12/2018.
Умовн. друк. арк. 12,10. Тираж 100.

Віддруковано з готових діапозитивів
в СМП «ТАЙП» вул. Чернівецька, 44 б,
м. Тернопіль, Україна, 46000
тел. +38 0352 527500; +38 0352 522616

Signed for printing 12.28.2018
Format 70x100 1/16. Type Arial.
Offset paper. Printing offset. Order. 12/2018.
Cond. print. sheets. 12,10. Copies 100.

Printed:
Tajp, joint small enterprise, Chernivetska St., 44b,
Ternopil, Ukraine, 46000,
tel. +38 0352 527500; +38 0352 522616